

United Nations
Office on Drugs and Crime

ДОСЛІДЖЕННЯ

щодо торгівлі людьми
та незаконного ввезення
мігрантів у контексті
переміщення, спричиненого
війною в Україні

Дослідження щодо торгівлі людьми та незаконного ввезення мігрантів у контексті переміщення, спричиненого війною в Україні підготовлено Відділом дослідження та аналізу тенденцій Департаменту аналізу політики та суспільних справ Управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC) під керівництвом Анджели Ме, начальника Відділу дослідження та аналізу тенденцій, та за координації Фабріціо Сарріки, виконувача обов'язків начальника Секції досліджень, інновацій та партнерства.

Огляд змісту: Анджела Ме, Фабріціо Сарріка, Соня Йі

Дослідження, аналіз і написання: Клер Гілі

Підтримка дослідження: Кріс Чінда, Фіона Дедей, Джулія Серіо, Німат Адель Шарафельдін

Збір даних та польові дослідження: Тарас Федірко, Роберто Форін (ММС), Максим Жіроде (ММС), Оленка Гуленко, Максим Каменєв, Джулія Ліцкоу (ММС), Любомира Юрченко

Адміністративна підтримка: Андрада Марія Філіп, Аня Коренблік, Юлія Лазар, Лука Загар, Ірмгард Цейлер

Дизайн обкладинки та верстка: Юлія Соколова

Малюнок обкладинки та ілюстрації: © Yasser Rezaei

Рецензії та коментарі: Дякуємо Іліасу Чацісу, Ларі Кушланскі, Моргані Ніко, Кейтлін Ошадлеус, Анастасії Приймак, Давору Раушу, Саміру Різво та Харшет Вірк за їхній корисний внесок та коментарі.

Видання цієї публікації стало можливим завдяки щедрому фінансовому внеску Швейцарії, Данії та Сполученого Королівства. Польові дослідження були проведені Центром змішаної міграції (ММС) Данської ради у справах біженців.

Ця публікація є неофіційним перекладом тексту англійською мовою і не була офіційно відредагована.

Пропоноване посилання: Управління ООН з наркотиків і злочинності, Дослідження щодо торгівлі людьми та незаконного ввезення мігрантів у контексті переміщення, спричиненого війною в Україні, (публікація Організації Об'єднаних Націй, 2025).

Відмова від відповідальності: Ця публікація офіційно не редагувалася. Зміст цієї публікації жодним чином не відображає точку зору чи політику UNODC і не означає жодного схвалення. Позначення та представлення матеріалу в цій публікації не означає висловлення будь-якої думки з боку Організації Об'єднаних Націй щодо правового статусу будь-якої країни, території, міста чи регіону або їхніх органів влади, або щодо делімітації їхніх кордонів.

Згадка про будь-яку фірму або ліцензований процес не означає схвалення з боку Організації Об'єднаних Націй. Посилання, що містяться в цій публікації, надані для зручності читача і є актуальними на момент доступу, вказаного у тексті; Організація Об'єднаних Націй не несе відповідальності за подальшу точність цієї інформації або за зміст будь-яких зовнішніх вебсайтів.

Ця публікація може бути відтворена повністю або частково та в будь-якій формі для освітніх або некомерційних цілей без спеціального дозволу власника авторських прав за умови посилання на її джерело. UNODC буде вдячне за копію будь-якої публікації, яка використовує цей документ як джерело. Забороняється будь-яке використання цієї публікації для перепродажу або з будь-якою іншою комерційною метою без попереднього письмового дозволу UNODC. Заявки на отримання такого дозволу із зазначенням мети та намірів відтворення слід надсилати до Відділу дослідження та аналізу тенденцій UNODC.

Коментарі до звіту можна надсилати на електронну адресу:

Відділ дослідження та аналізу тенденцій

Управління ООН з наркотиків та злочинності

а/с 500

1400 Відень – Австрія

Електронна пошта: unodc-research@un.org

Зміст

Резюме.....	1
1. Вступ.....	12
2. Контекст вимушеного переміщення.....	15
2.1 Масштаб і склад переміщення.....	15
2.2 Правові та політичні положення.....	19
2.3 Заходи протидії торгівлі людьми.....	22
2.4 Ситуація людей, які втекли через війну в Україні до ЄС та Швейцарії.....	26
3. Подорожі.....	31
3.1 Виїзд з України.....	31
3.2 Ризики.....	32
3.3 Виїзд чоловіків з України.....	37
4. Сплата за сприяння нелегальному перетину кордону.....	39
4.1 Незаконне ввезення мігрантів до 2022 року.....	39
4.2 Сплата за сприяння нелегальному перетину кордону в контексті переміщення з України.....	42
4.3 Сплата за сприяння нелегальному перетину кордону українськими чоловіками.....	44
5. Торгівля людьми.....	48
5.1 Внутрішня торгівля людьми в Україні.....	48
5.2 Частота транскордонної торгівлі людьми серед осіб, які втекли через війну в Україні.....	54
5.3 Транскордонна торгівля людьми для цілей примусової праці.....	63
5.4 Транскордонна торгівля людьми для цілей сексуальної експлуатації.....	70
5.5 Транскордонна торгівля дітьми.....	76
6. Висновки та політичні наслідки.....	78
7. Тематичні дослідження.....	81
8. Методичний додаток.....	87
9. Додаток: Інформація, надана UNODC урядом України щодо дій, вжитих для протидії торгівлі людьми.....	93

Резюме

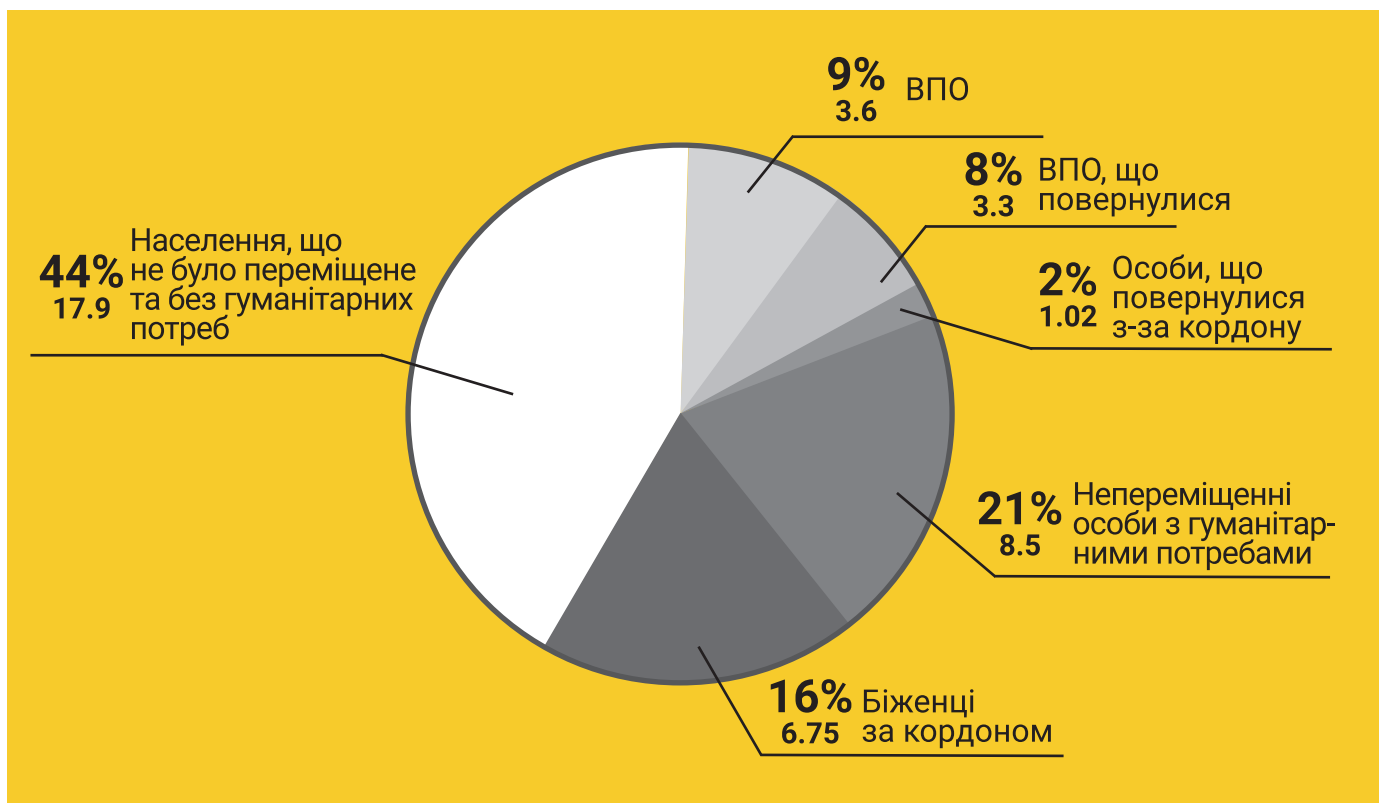
Біженці з України

Повномасштабне вторгнення в Україну, що розпочалося 24 лютого 2022 року, і війна, що триває, призвели до того, що мільйони людей були переміщені всередині України та за її межами. У цьому дослідженні розглядаються ризики і поширеність торгівлі людьми та незаконного ввезення мігрантів у контексті переміщення, спричиненого конфліктом в Україні, а також наслідки для політики та практики.

У дослідженні застосовується поетапний підхід на основі змішаних методів для аналізу революції торгівлі людьми та незаконного ввезення мігрантів протягом 2022-2024 років. Дослідження поєднує збір та огляд відповідної літератури, статистики, даних та інформації з опитуванням у 2023 році понад 1 600 українців і громадян інших країн, переміщених з України, та два етапи глибоких інтерв'ю в 2023 і 2024 роках з ключовими інформантами і біженцями у трьох європейських столицях, які приймають біженців з України: Берліні (Німеччина); Варшаві (Польща); і Берні (Швейцарія). У 2023 та 2024 роках також проводились інтерв'ю з ключовими інформантами в Україні та на регіональному рівні.

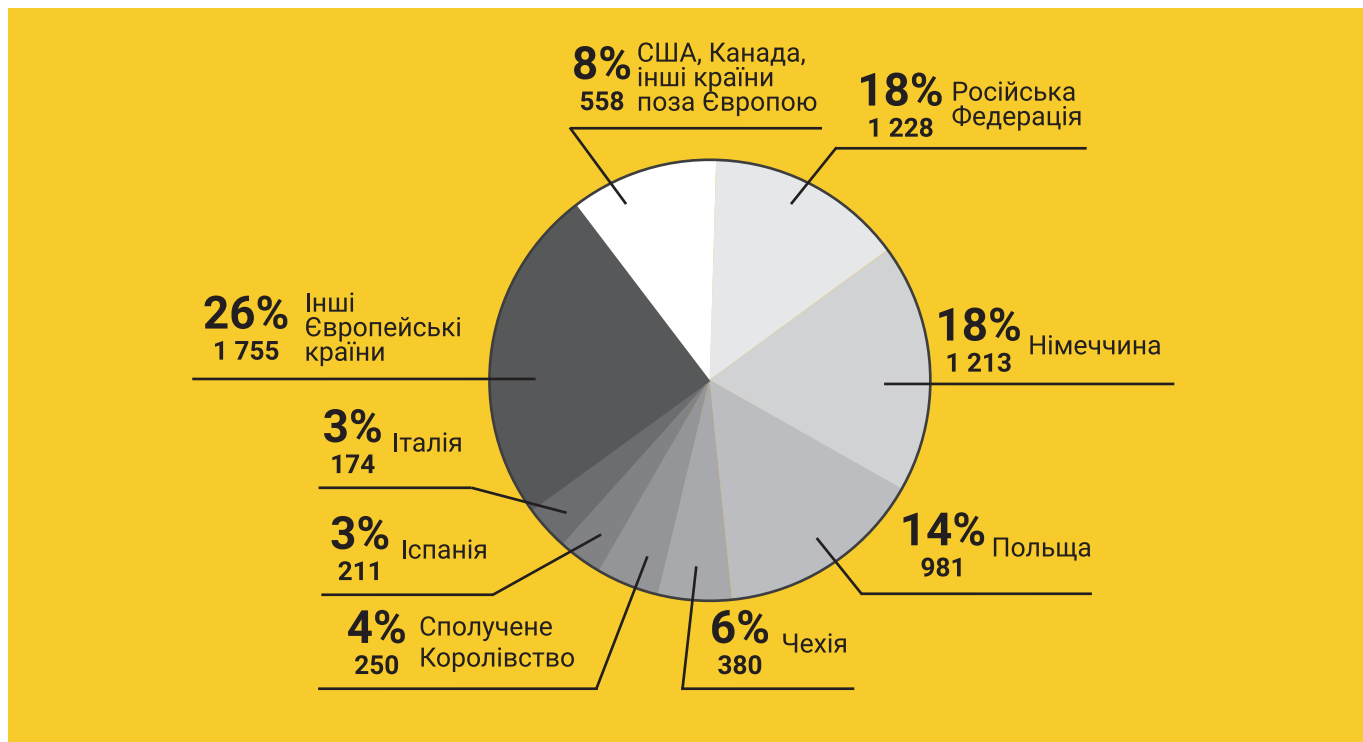
Населення в Україні у лютому 2022 року становило дещо більше 41 млн осіб. Станом на жовтень 2024 року в Україні проживало близько 34 млн осіб, з яких 3,6 млн були внутрішньо переміщеними особами, 3,3 млн – репатріантами з інших регіонів України та один млн – репатріантами з-за кордону.

Населення України
(у млн) станом на жовтень 2024 року

Джерело: Обчислення UNODC на основі даних Державної служби статистики України, Міжнародної організації з міграції (МОМ), Управління ООН з координації гуманітарних справ (ОСНА), Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR)

Країни проживання біженців з України (у тис) станом на жовтень 2024 р.

Джерело: Обчислення UNODC на основі даних UNHCR

Станом на жовтень 2024 року понад 6,75 млн осіб втекли через війну в Україні до інших країн. Найбільша кількість біженців з України проживає в Російській Федерації (1,23 млн), Німеччині (1,21 млн), Польщі (981 тис.), Північній Америці та інших країнах за межами Європи (560 тис.) і Чехії (380 тис.). З понад 4,16 млн українців (98,3%) і громадян інших країн (1,7%), які отримали статус тимчасового захисту в Європейському Союзі (ЄС) станом на серпень 2024 року, 45% становлять жінки, 23% – чоловіки, 17% – хлопці та 15% – дівчата. У країнах ЄС, Швейцарії та Норвегії проживають щонайменше 16 670 дітей-біженців з України, розлучених із сім'єю та без супроводу.

Ситуація з переміщенням є дуже динамічною. У період з лютого 2022 року по жовтень 2024 року люди будь-якої національності з різних причин перетинали сухопутні кордони України у напрямку в'їзду щонайменше 37 млн разів. Деякі залишилися в Україні; інші залишалися на короткий період часу перед тим, як знову залишити країну.

Громадяни України можуть без віз в'їжджати практично до кожної країни європейського континенту. 4 березня 2022 року Рада ЄС активувала Директиву про тимчасовий захист від 2001 року для людей, які виїжджають через війну в Україні. Тимчасовий захист та подібні національні схеми захисту застосовуються до людей, які виїжджають через війну в Україні та прибувають до європейських країн ЄС і поза ЄС. Права, пов'язані зі статусом, включають доступ до ринку праці, соціального житла, соціального забезпечення, охорони здоров'я, освіти для дітей та банківських послуг.

Таким чином, законодавча база для біженців з України, які прибувають до ЄС, значною мірою відрізняється від бази, яка застосовується до біженців, шукачів притулку та мігрантів з інших країн, що не входять до ЄС.

Комплексні заходи боротьби з торгівлею людьми

З огляду на раптовість і масштаби переміщення з України транзитним та приймаючим країнам знадобився певний час для вжиття цілеспрямованих та ефективних заходів боротьби з торгівлею людьми. Незважаючи на це, протягом 2022 року та в подальшому учасники заходів боротьби з торгівлею людьми з сектору НУО, від місцевих та державних органів влади, а також регіональних і міжнародних організацій мобілізували низку стратегій і дій проти торгівлі людьми.

Серед них:

- **поширення інформації** в Німеччині, Польщі, Швейцарії та інших приймаючих і транзитних країнах про ризики, права та послуги підтримки в ключових місцях, таких як пункти пропуску, залізничні станції та центри розміщення, а також онлайн кількома мовами. Інформація також генерувалася та поширювалася самими переміщеними українцями, зокрема в соціальних мережах і месенджерах;
- **системи перевірки та реєстрації** волонтерів, які допомагають людям, що виїжджають через війну в Україні, у транзитних та приймаючих країнах;
- **моніторинг ключових місць** поліцією, НУО та іншими органами влади на предмет ризиків експлуатації та торгівлі людьми, таких як публічні будинки, залізничні та автобусні станції і центри розміщення, а також вебсайти та соціальні мережі;
- **посилене реагування правоохоронних органів та органів кримінального правосуддя**, включаючи посилене виявлення потенційних випадків торгівлі людьми та мереж спеціалізованих прокурорів.

Проте біженці з України є уразливими до торгівлі людьми, особливо в частині отримання доходу та розміщення. Хоча інтеграція українських біженців на ринок праці в приймаючих країнах триває, існують певні прогалини. 46 відсотків респондентів цього дослідження заявили, що вони не заробляли грошей на момент опитування. На запитання, чому ні, 44 відсотки тих, хто не заробляє грошей, заявили, що не можуть знайти роботу, а 9 відсотків – що доглядають за дітьми вдома.

Значна частина інтеграції громадян України на ринок праці відбувається в секторах з низькою кваліфікацією, навіть для біженців з вищим рівнем кваліфікації. Це значною мірою пов'язано з відсутністю вільного володіння місцевими мовами приймаючих країн та проблемами з визнанням кваліфікацій, отриманих в Україні. Відсутність достатнього забезпечення для догляду за дітьми та виконання інших обов'язків з догляду біженців працездатного віку є додатковою перешкодою для працевлаштування.

Порушення законодавства про працю та потенційні випадки експлуатації, яких зазнають біженці з України, пов'язані з відсутністю контрактів, договорів субпідряду та використанням трудових посередників, а в Польщі – з роботою за цивільно-правовими, а не за трудовими договорами. Багато ситуацій експлуатації виникають також у контексті розміщення, особливо коли роботодавець надає житло. Приватні домовленості про розміщення створюють ризики примусової праці в домашньому господарстві, прибиранні та сільськогосподарських роботах, а також ризики сексуального насильства та експлуатації через відносини залежності біженців від господарів житла.

Окремі групи переміщених осіб з України перебувають у більш уразливому становищі, включаючи дітей без супроводу та дітей, розлучених з сім'єю; осіб, які раніше були внутрішньо переміщеними особами в Україні; осіб, які не можуть отримати доступ до тимчасового захисту (оскільки вони не мають права, або через відсутність інформації чи неправильну інформацію); та літніх людей.

Деяких українських ромів розмістили в ізольованих умовах, через що вони можуть мати обмежений доступ до базових послуг. Біженці з інвалідністю стикаються з труднощами в отриманні доступу до соціальної допомоги, медичних послуг, допоміжних засобів пересування, допоміжних технологій та інших форм підтримки, а також з перешкодами в офіційному визнанні їх статусу інвалідності. Серед понад мільйона громадян інших країн з-за меж ЄС, які втекли через війну в Україні, багато хто зазнав дискримінації під час подорожі та у доступі до прав і послуг у країнах ЄС.

Подорожі біженців

Наприкінці лютого 2022 року сотні тисяч людей почали залишати Україну. Переважно це були жінки, діти та чоловіки похилого віку.

Мапа України

Джерело: UN Geospatial, жовтень 2023

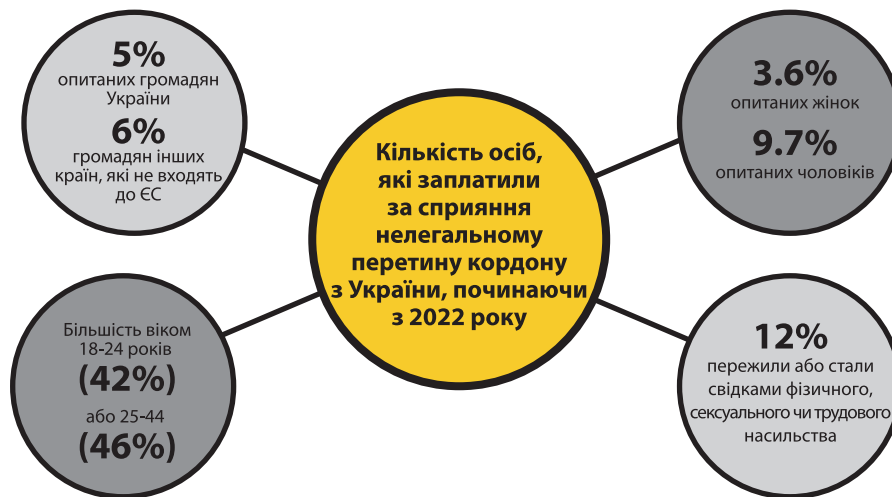
Біженці зазвичай використовували різні маршрути для виїзду з країни, залежно від їхнього місця перебування в Україні. Це обумовлено великою територією України, а також труднощами і небезпеками, пов'язаними з переміщенням усередині країни через конфлікт. Люди із західної України зазвичай перетинали західні сухопутні кордони, в'їжджаючи до Польщі, Словаччини, Угорщини або Румунії, тоді як мешканці південного заходу та району Одеси перетинали кордон до Молдови або Румунії. Люди зі східної та північної України зазвичай виїжджали до Росії. Вони або залишалися там, або транзитом через Росію в'їжджали до Латвії, Естонії чи Фінляндії.

До 2022 року українці відносилися до національностей, які найчастіше фіксувалися як такі, що проживають в ЄС нелегально, яким відмовляли у в'їзді сухопутним шляхом, або які використовували підроблені документи. У період з 2019 по 2022 рік українці склали найбільшу національну групу серед контрабандистів мігрантів, виявлених на сухопутних кордонах ЄС, становлячи 11 відсотків від загальної кількості за три роки, з тенденцією до зростання.

Серед 1 414 громадян України, опитаних у межах цього дослідження в Берліні, Варшаві та Берні у 2023 році, п'ять відсотків (70 осіб) надали позитивну відповідь на запитання опитування «Чи сплачували ви за сприяння нелегальному перетину кордону?».

Однак ця цифра включає 31 українця чоловічої статі, який, можливо, нелегально виїхав з України, а не нелегально в'їхав до іншої країни. Відповідно до міжнародного права незаконне ввезення мігрантів вважається скоєним, якщо хтось сприяє нелегальному в'їзду до іншої країни або надає підроблені проїзні документи з метою нелегального в'їзду. Серед 183 громадян інших країн з-за меж ЄС, які втекли через війну в Україні, шість відсотків повідомили, що платили за послуги нелегального перетину кордону.

Досвід сплати за сприяння нелегальному перетину кордону серед респондентів, опитаних у Німеччині, Польщі та Швейцарії у 2023 році

Джерело: На основі опитування в рамках цього дослідження 1 602 осіб, які втекли через війну в Україні, проведеного у 2023 році в Берліні, Варшаві та Берні

Більшість цих людей їхали автобусом, потягом, приватним автомобілем або у поєднанні цих засобів, а кожен шостий їхав чужим автомобілем. Респонденти опитування, які заплатили за сприяння нелегальному перетину кордону, вдвічі частіше стикалися з такими зловживаннями, як невивплата заробітної плати або обман при працевлаштуванні, ніж інші респонденти.

У відповідь на повномасштабне вторгнення уряд України запровадив воєнний стан і загальну мобілізацію. Це вимагає від усіх громадян України чоловічої статі віком від 18 до 60 років мати при собі військово-обліковий документ і пред'являти його на кордоні на вимогу Державної прикордонної служби України. Цим чоловікам заборонено виїжджати з України, якщо вони не підпадають під винятки. Більшість з 391 українських чоловіків, опитаних в рамках цього дослідження, повідомили про обставини, які свідчать, що вони підпадають під такі винятки.

Проте значно вищий відсоток чоловіків у вибірці повідомили, що вони заплатили за нелегальний перетин кордону (9,7%), порівняно з жінками (3,6%). Вісімдесят два відсотки чоловіків у цій категорії були українцями, і майже всі ці українські чоловіки (30 з 31) були віком від 18 до 60 років. На момент проведення опитування українські чоловіки підлягали призову з 27 років, хоча у квітні 2024 року цей вік був знижений до 25 років. Сорок п'ять відсотків українських чоловіків, які заплатили за перетин кордону, були віком від 27 до 60 років.

Існують два основні способи, якими чоловіки, які не підпадають під винятки, намагаються виїхати з України, ухиляючись від положень національного законодавства, що забороняють їх виїзд. Вони або перетинають кордон України та в'їжджають до іншої країни через неофіційний пункт перетину, або використовують підроблені чи отримані шахрайським шляхом документи, щоб підпасти під винятки. Нелегальний перетин кордону може включати допомогу контрабандистів, які сприяють нелегальному в'їзду в обмін на винагороду.

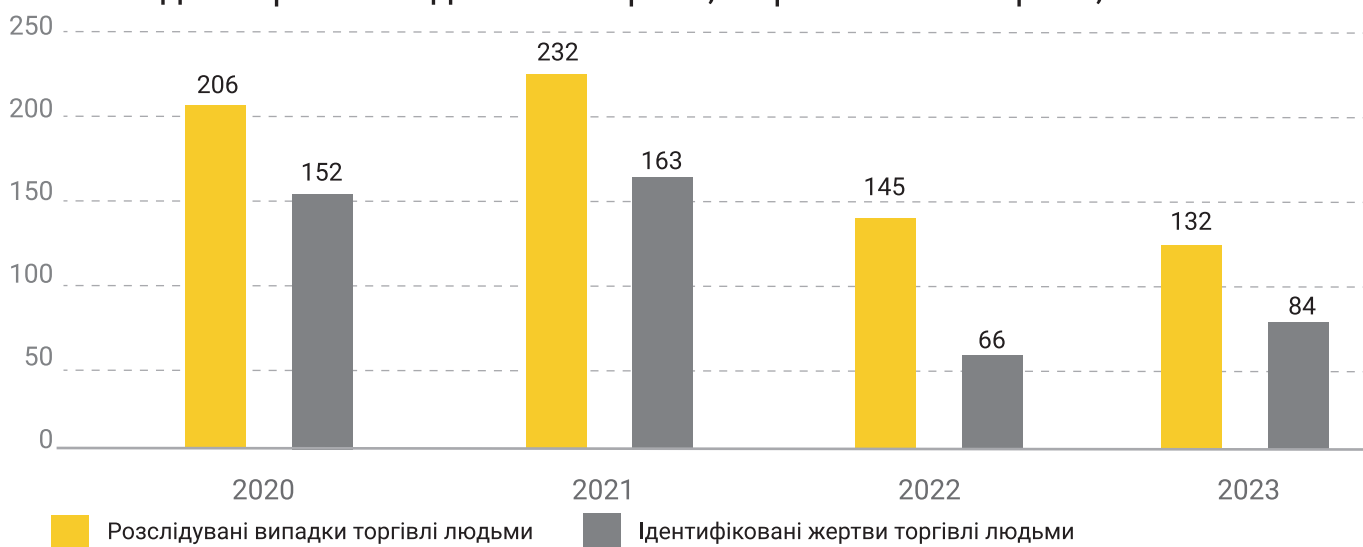
Понад 24 000 українців, переважно дорослих чоловіків, було ідентифіковано при спробі нелегально потрапити до ЄС на «східних сухопутних кордонах» у 2022-2024 роках. У період з лютого 2022 року по листопад 2023 року українська влада затримала понад 11 000 українських чоловіків, які намагалися виїхати з країни в порушення воєнного стану, перетинаючи кордон нелегально (73%) або використовуючи підроблені документи (27%). Невідома кількість чоловіків з цієї категорії змогла виїхати з України, не будучи перехопленою. Щонайменше 30 чоловіків загинули, намагаючись нелегально виїхати з України, переважно при спробі перетнути річку Тиса (на кордоні України з Румунією та Угорщиною). Невідомо, яка частка цих перетинів включала сприяння третьої сторони нелегальному в'їзду до іншої країни в обмін на фінансову чи іншу матеріальну винагороду, таким чином підпадаючи під категорію незаконного ввезення мігрантів.

Українська влада ідентифікувала понад 450 злочинних угруповань, які сприяли чоловікам у нелегальному виїзді з України. Плата коливалася від 2 000 до 10 000 доларів США, залежно від наданої послуги і країни призначення. Також було виявлено факти сприяння нелегальному виїзду з використанням підроблених документів, зокрема медичних довідок, які дозволяють чоловікам виїхати з України. Вартість таких послуг становить близько 2 000-4 000 доларів США, які сплачуються корумпованим чиновникам або посередникам.

Торгівля людьми в Україні та за кордоном

В Україні доступ до джерел доходу, основних послуг і товарів був суттєво перерваний через повномасштабне вторгнення і залишається проблематичним, що підвищує уразливість людей до внутрішньої та транскордонної торгівлі людьми, особливо внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Однак у 2022 та 2023 роках українська влада зафіксувала меншу кількість випадків торгівлі людьми та менше жертв, що пов'язано із зниженням державної спроможності, як показано на діаграмі.

Випадки торгівлі людьми та жертви, зафіксовані в Україні, 2020-2022

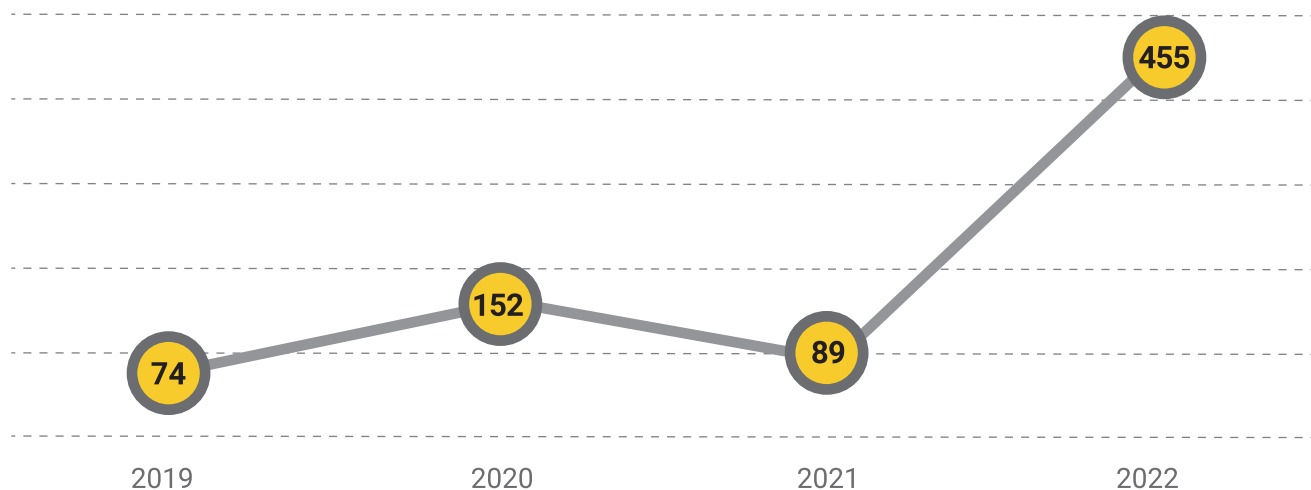

Джерело: Офіс Генерального прокурора України

Злочини, пов'язані з торгівлею людьми, розслідувані в Україні у 2022-2023 роках, включали: трудову експлуатацію (49%); сексуальну експлуатацію (29%); примусову злочинну діяльність (21%) та експлуатацію у сфері порнографії (1%). Це відзначило збільшення частки випадків трудової експлуатації та примусової злочинної діяльності, а також зменшення частки випадків сексуальної експлуатації та експлуатації у сфері порнографії. У 2020-2021 роках форми торгівлі людьми, що розслідувались, були такими: трудова експлуатація (38%); сексуальна експлуатація (42%); примусова злочинна діяльність (13%); експлуатація у сфері порнографії (6%) та інші форми (менше 1%).

Випадки торгівлі людьми для цілей примусової злочинної діяльності стосуються жертв, яких змушують займатися торгівлею наркотиками та незаконним ввезенням мігрантів за межами України, в результаті їх експлуатації. Загалом, жертвами торгівлі людьми, ідентифікованими в Україні у 2020-2023 роках, були 43% жінок, 37% чоловіків та 20% дітей. Це включає період 2020-2021 років, коли пандемія COVID-19 значно знизила можливості для ідентифікації жертв у всьому світі. Додатково, у 2022-2023 роках було зафіксовано 22 випадки торгівлі дітьми.

Жертви торгівлі людьми серед українців, ідентифіковані у всьому світі, 2019-2022

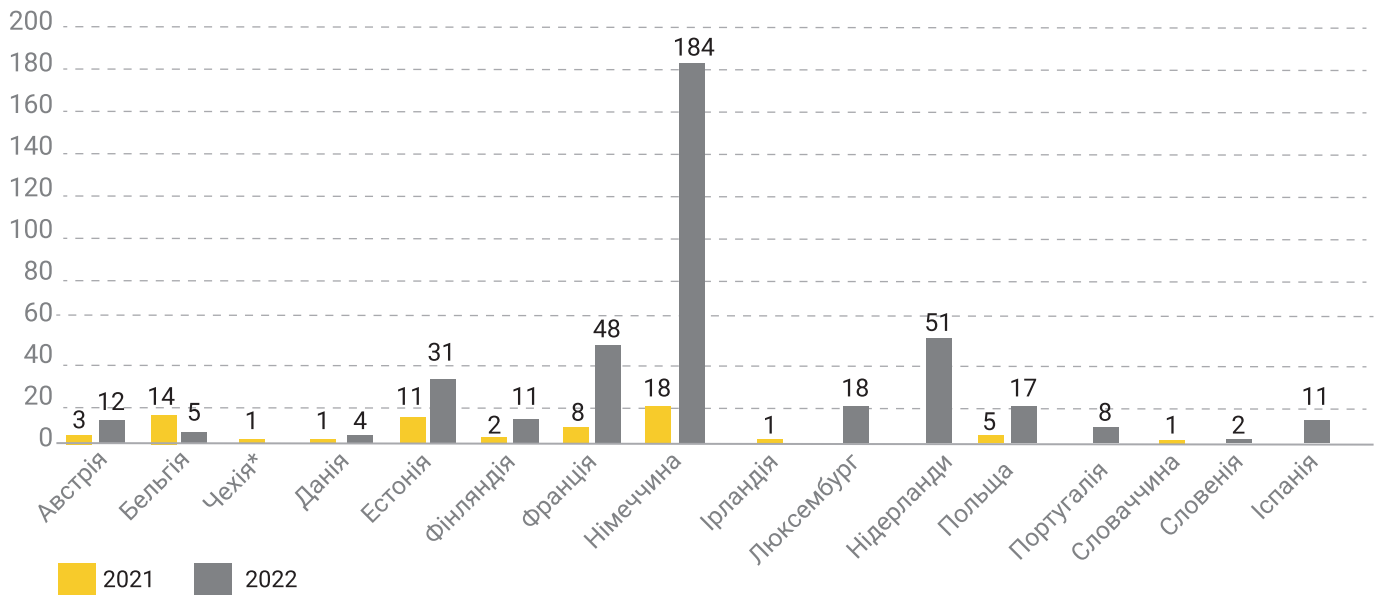

Джерело: Розробка UNODC на основі національних даних – база даних GLOTIP

Дані щодо випадків торгівлі людьми, надані Управлінню ООН з наркотиків і злочинності (UNODC) країнами, які приймають українських біженців, свідчать про збільшення кількості українців, визнаних жертвами торгівлі людьми у 2022 році, особливо в країнах ЄС. У 2022 році, в перший рік масштабного переміщення з України, в країнах ЄС було зафіксовано 402 українські жертви торгівлі людьми, серед яких було 206 жінок, 192 чоловіки та четверо осіб невстановленої статі. Більшість цих жертв – дорослі особи, які стали жертвами примусової праці. У 2022 році у Сполученому Королівстві було зафіксовано ще 33 жертви серед українців. Для порівняння, у 2021 році в ЄС було ідентифіковано 65 українських жертв, у 2020 році – 38, у 2019 році – 36.

На основі комплексного аналізу наявних первинних і вторинних джерел, включених у це дослідження, спостерігається збільшення випадків ідентифікації торгівлі людьми, які стосуються біженців з України в країнах ЄС. Це зростання відбулося в умовах, коли кількість українців, які проживають у країнах ЄС, зросла більш ніж утричі, з приблизно 0,35% від загальної чисельності населення ЄС у 2021 році до 1,24% станом на кінець 2022 року.

Кількість жертв торгівлі людьми серед українців, ідентифікованих в ЄС, 2021 рік порівняно з 2022 роком

Джерело: Розробка UNODC на основі національних даних – база даних GLOTIP

У 2022 році в Німеччині 184 українці були зафіксовані як жертви торгівлі людьми, у порівнянні з 18 у 2021 році. Проте щонайменше 101 з цих жертв стали жертвами торгівлі до 2022 року. У Польщі у 2022 році було зафіксовано 17 дорослих українців як жертви торгівлі людьми для цілей примусової праці чи послуг. У Швейцарії поліція повідомила про двох українців, які стали жертвами торгівлі людьми у 2022 році.

Після Німеччини найбільшу кількість жертв серед українців у 2022 році зафіксували в Нідерландах. Кількість українських жертв у Нідерландах зросла з 7 у 2021 році до 51 у 2022 році. 49 з цих випадків у 2022 році стосувалися трудової експлуатації. Жертви включають 33 жінок та 18 чоловіків, яких експлуатували в сільському господарстві, лісовому господарстві та рибальстві, а також у менших масштабах – у будівництві, промисловості та готельному бізнесі.

Серед 1 602 осіб, які втекли через війну в Україні і були опитані в рамках цього дослідження в Берліні, Варшаві та Берні у 2023 році, два відсотки зазнали або стали свідками ситуацій, які можуть бути ознаками потенційних випадків торгівлі людьми для примусової праці. Більшість свідчень стосувалися ситуацій, які респонденти бачили, а не пережили особисто. Потенційні випадки здебільшого стосувалися невиплати заробітної плати

або оплати, меншої за обіцяну, обману щодо характеру роботи, надмірної кількості робочих годин або небезпечних умов праці, а також обману щодо особи роботодавця.

На основі аналізу джерел, використаних у цьому дослідженні, секторами найбільшого ризику для примусової праці українських біженців є домашня робота, прибирання, догляд, будівництво, виробництво, сільське господарство, транспорт і логістика, а також ресторанно-готельний бізнес. Деякі з цих секторів передбачають роботу, яка переважно виконується жінками.

Ключові інформанти, опитані в рамках цього дослідження у 2023 та 2024 роках, повідомили про відносно низьку кількість випадків примусової праці чи трудової торгівлі. Однак вони надали чимало інформації про порушення трудового законодавства, які стосуються людей, що втекли через війну в Україні, роблячи їх більш уразливими до примусової праці. За словами респондентів і ключових інформантів, українським біженцям іноді не виплачують заробітну плату, оплата може значно затримуватися, вона може бути меншою, ніж у національних працівників за аналогічну роботу, а умови праці можуть бути поганими та небезпечними.

У 2022 році спостерігалось значне зростання онлайн-попиту серед європейських чоловіків на сексуальні послуги та порнографію за участі українських жінок, що може включати сексуальне насильство та експлуатацію, а також сексуальне насильство та експлуатацію українських дітей. Ризики сексуальної експлуатації та насильства в Інтернеті є особливо гострими, оскільки багато українців використовують месенджери та соціальні мережі для пошуку допомоги, а торговці людьми можуть вербувати жертв і рекламувати сексуальні послуги, пов'язані з сексуальною експлуатацією, в Інтернеті.

Деякі жінки, які втекли через війну в Україні, займаються секс-бізнесом і проституцією в трьох містах, де проводилося польове дослідження. Зареєстрований секс-бізнес є легальним у всіх трьох містах, хоча хоча за практикою кантону для установ Берну він не дозволявся для осіб зі статусом тимчасового захисту. 2,5% респондентів опитування, проведеного в рамках цього дослідження, згадали про випадки проституції чи секс-бізнесу серед біженців з України. Важко визначити, чи ці випадки також включають торгівлю людьми для цілей сексуальної експлуатації та примусової проституції, але деякі ситуації демонструють високий рівень уразливості. Ризики експлуатації особливо помітні у випадках проституції та секс-бізнесу, розглянутих у цьому дослідженні, зокрема в масажних салонах і центрах розміщення біженців. Деякі приватні орендодавці також вимагають сексуальних послуг від уразливих жінок.

Повідомлення про випадки потенційної сексуальної експлуатації та ризиковані ситуації в контексті проституції та секс-бізнесу є менш поширеними, ніж випадки потенційної примусової праці та порушення трудових прав серед біженців з України.

Сім респондентів опитування (0,4%) повідомили, що знають людей, які займаються примусовою проституцією (потенційно торгівлею людьми для цілей сексуальної експлуатації у сфері проституції), шестеро з них – у Варшаві. Жоден з 1 602 респондентів опитування не повідомив, що особисто зазнавав сексуальної експлуатації. Однак це слід тлумачити з обережністю, оскільки у дослідженнях віктимізації та в цілому випадки сексуальної експлуатації, ймовірно, замовчуються.

Хоча в цьому дослідженні дітей не опитували, ключові інформанти згадали про можливі випадки використання дитячої праці та торгівлі дітьми в сільському господарстві, будівництві, жебрацтві та домашній роботі як в Україні, так і в приймаючих країнах. Також є ознаки транскордонної торгівлі для незаконного усиновлення дітей з України, в тому числі в контексті сурогатного материнства, яке є легальним в Україні і продовжувалося після лютого 2022 року.

Прогноз

Інформація про відносно низький рівень поширеності торгівлі людьми може бути пов'язана з тим, що випадки ще не стали відомими владі. Можливі причини цього включають недостатнє повідомлення, складнощі з виявленням торгівлі людьми, нерозуміння наявних законодавчих норм і засобів правового захисту з боку представників правоохоронних органів, а також стигматизацію жертв торгівлі людьми. Деякі з цих факторів можуть бути особливо актуальними у контексті торгівлі людьми для сексуальної експлуатації. Крім того, більшість офіційних даних про торгівлю людьми за 2023 і 2024 роки ще не були доступні на момент написання цього дослідження. Це підкреслює нагальність продовження моніторингу незаконного ввезення і торгівлі людьми, що стосується біженців з України, а також ВПО та інших осіб в Україні.

Низькі показники дозволяють припустити, що масштаби незаконного ввезення мігрантів і торгівлі людьми серед біженців з України є обмеженими. Це свідчить про те, що безвізовий режим і швидкий доступ до статусу тимчасового захисту, який діє в більшості європейських країн, разом з широкомасштабними заходами проти торгівлі людьми в країнах походження, транзиту та призначення ефективно знизили ризики незаконного ввезення і торгівлі людьми в цьому контексті.

Беручи до уваги конкретні ризики, зазначені у висновках цього дослідження, продовження конфлікту та значну кількість переміщеного населення, важливо, що правові та політичні заходи щодо безвізового режиму, швидкого доступу до тимчасового захисту та ефективної боротьби з торгівлею людьми зберігаються. Ці заходи також мають великий потенціал для адаптації та застосування до інших переміщень біженців і міграційних рухів у Європі та інших країнах.

1. Вступ

Повномасштабне вторгнення в Україну, яке розпочалося в лютому 2022 року, і війна, що триває, призвели до внутрішнього та транскордонного переміщення мільйонів людей з України. Поточний конфлікт викликає серйозне занепокоєння щодо торгівлі людьми всередині країни, а також щодо торгівлі людьми та незаконного ввезення мігрантів серед осіб, які перетинають кордон. У цьому дослідженні аналізуються ризики та випадки торгівлі людьми та незаконного ввезення мігрантів у контексті переміщення людей з України з 2022 року.¹

Попереднє дослідження Управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC) показує, що уразливість до торгівлі людьми в умовах збройного конфлікту зумовлена такими факторами: відсутність можливостей для отримання доходу; переривання надання базових послуг; проблеми з дотриманням верховенства права; внутрішнє переміщення; а також ризик експлуатації в самому збройному конфлікті. Люди, які живуть у зонах конфлікту, можуть вдаватися до негативних стратегій виживання, щоб отримати доступ до їжі та інших ресурсів або забезпечити свою безпеку.

Транскордонне переміщення біженців часто призводить до зростання незаконного ввезення мігрантів та пов'язаної з цим уразливості до торгівлі людьми й інших форм зловживань та експлуатації під час подорожей. Правовий та економічний статус біженців у приймаючих країнах є ключовим чинником, що визначає їхню довгострокову стійкість або уразливість.²

Для підтримки ключових зацікавлених сторін у регіоні та за його межами для ефективної боротьби з торгівлею людьми й незаконним ввезенням мігрантів, які постраждали від війни в Україні, а також для захисту прав жертв торгівлі людьми та незаконного ввезення, UNODC провело оцінку випадків і ризиків торгівлі людьми та незаконного ввезення мігрантів у контексті переміщення, спричиненого війною в Україні.

¹ У попередньому дослідницькому звіті надано огляд цих потенційних ризиків: Управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC), *Conflict in Ukraine: Key Evidence on Risks of Trafficking in Persons and Smuggling of Migrants* (Переклад: Конфлікт в Україні: ключові докази про ризики торгівлі людьми та незаконного ввезення мігрантів) (оновлено у грудні 2022 року).

² Попередні дослідження на цю тему включають: UNODC, *Global Report on Trafficking in Persons 2018, Booklet 2: Trafficking in Persons in the Context of Armed Conflict* (Переклад: Глобальний звіт про торгівлю людьми 2018 року, Буклет 2: торгівля людьми в умовах збройного конфлікту) (Публікація ООН, 2018); UNODC, *Countering Trafficking in Persons in Conflict Situations: Thematic Paper* (Переклад: Протидія торгівлі людьми у ситуаціях конфлікту: тематичний документ), (2018); Рада ООН з прав людини, Доповідь Спеціального доповідача з питань торгівлі людьми, зокрема жінками та дітьми, A/76/263, (2021); Рада ООН з прав людини, Доповідь спеціального доповідача з питань насильства щодо жінок, його причин та наслідків, A/HRC/32/42, (2016); Клер Гілі, *The Strength to Carry On: Resilience and Vulnerability to Trafficking and Other Abuses among People Travelling along Migration Routes to Europe* (Переклад: Сила рухатись далі: стійкість і уразливість до торгівлі людьми та інших зловживань серед людей, які подорожують міграційними маршрутами до Європи) (Відень, Міжнародний центр розвитку міграційної політики (ICMPD), 2019); Клер Гілі, *Targeting Vulnerabilities: The Impact of the Syrian War and Refugee Situation on Trafficking in Persons* (Переклад: Уразливі місця в Сирії: вплив сирійської війни та ситуації з біженцями на торгівлю людьми) (Відень, ICMPD, 2015).

У дослідженні було застосовано поетапний підхід із змішаними методами для аналізу революції торгівлі людьми й незаконного ввезення мігрантів за роки, що минули від початку повномасштабного вторгнення та спричиненого ним внутрішнього і транскордонного переміщення. Польові дослідження були проведені в трьох столицях, дві з яких – Берлін і Варшава – є одними з найважливіших міст, що приймають українських біженців у світі (див. розділ 2.1 нижче). Підхід поєднував збір та огляд відповідної літератури, статистичних даних та інформації з опитуваннями й двома етапами глибинних інтерв'ю з біженцями та ключовими інформантами, як зазначено в таблиці 1. Аналіз завершився триангуляцією даних та інформації, отриманих через ці різні методи.

Додаткова інформація про методологію міститься в Методичному додатку.

Таблиця 1: Огляд польових досліджень

	Берн / Швейцарія	Берлін / Німеччина	Варшава / Польща	Регіональний	Україна	Всього
Українські біженці, опитані у 2023 році	584	332	507	-	-	1414
Громадяни інших країн, опитані у 2023 році	9	78	102	-	-	188
Усього респондентів	593	400	609	-	-	1602
Ключові інформанти у 2023 році	16	14	13	4	-	47
Ключові інформанти у 2024 році	9	11	7	4	5	36
Біженці, опитані у 2024 році	3	1	2	-	-	6
Усього осіб, з якими було проведено інтерв'ю	28	26	22	8	5	89

Хоча в ході дослідження було докладено всіх зусиль для забезпечення його всебічності, репрезентативності та об'єктивності, слід зазначити певні обмеження. Респонденти для опитування обиралися не випадково, а за принципом зручної вибірки, що обмежує узагальнення аналізу до всієї популяції біженців. Через етичні та практичні міркування жодна дитина (до 18 років) не була опитана. Близько двох третин дорослих біженців з України в Європейському Союзі (ЄС) складають жінки, і серед респондентів опитування жінки становили близько трьох чвертей, що свідчить про їхнє незначне перевищення у вибірці.

Адміністративні та кримінально-правові дані про торгівлю людьми, включені до аналізу, в основному стосуються 2022 року. На момент підготовки дослідження дані за 2023 та 2024 роки ще не були доступними. Дійсно, деякі дані, повідомлені за 2022 рік, стосуються випадків торгівлі людьми, які були ідентифіковані до цього року, і тому не відображають досвід осіб, які були переміщені внаслідок повномасштабного вторгнення в Україну. Це означає, що дані за 2023-2024 роки, коли вони стануть доступними, можуть показати іншу динаміку торгівлі людьми, ніж відображено в цьому аналізі.

Сфера дослідження охоплює незаконне ввезення мігрантів і торгівлю людьми з України, а також торгівлю людьми всередині України, на територіях, підконтрольних уряду України. У цьому дослідженні UNODC викладено результати дослідження щодо: масштабів і складу переміщення з України; правових і політичних заходів, які застосовуються до біженців з України в приймаючих країнах, включаючи заходи протидії торгівлі людьми; ознак незаконного ввезення мігрантів та різних форм торгівлі людьми. У дослідженні також представлені поглиблені детальні кейси потенційних випадків торгівлі людьми.

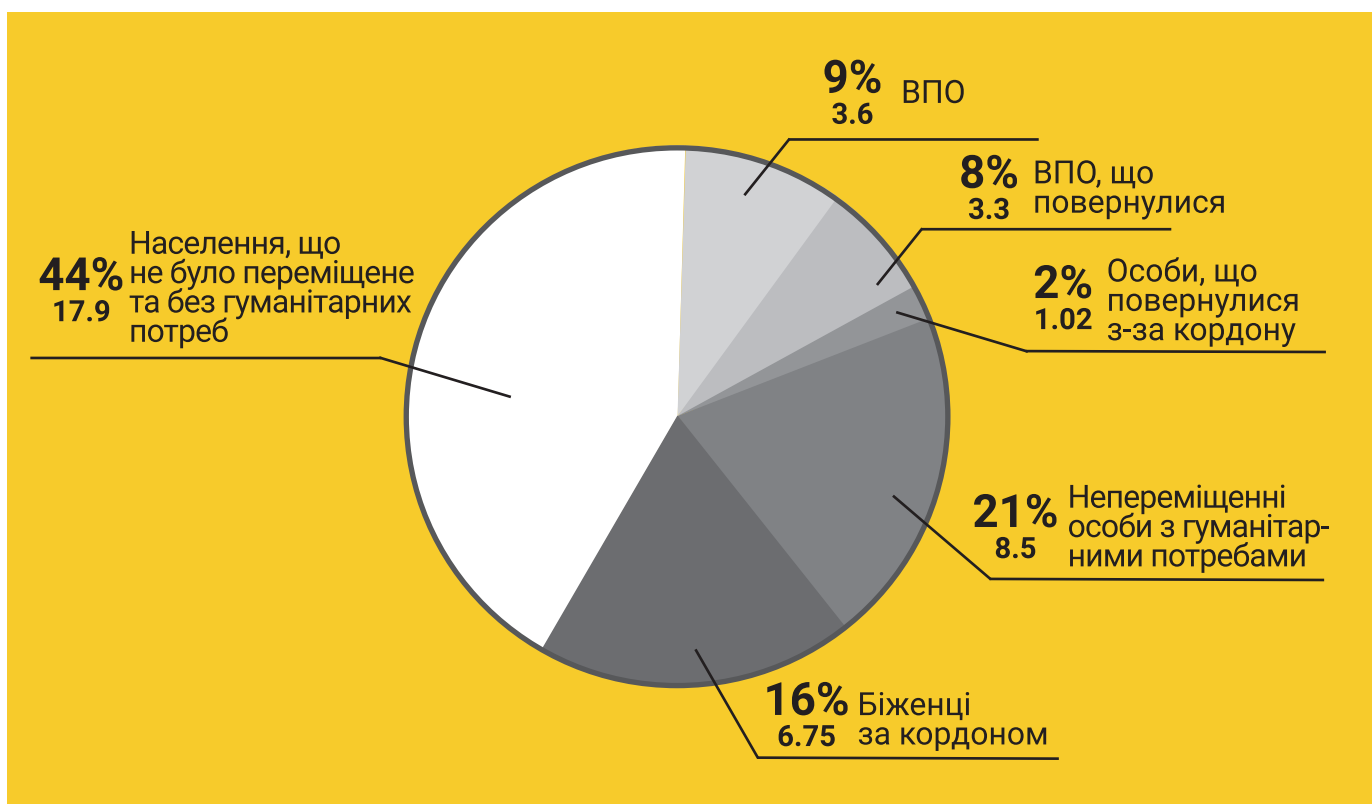
2. Контекст вимушеного переміщення

2.1 Масштаб і склад переміщення

У межах України

У лютому 2022 року населення України становило трохи більше 41 млн осіб.³ Станом на жовтень 2024 року в Україні проживало близько 34 млн осіб, у тому числі 3,6 млн внутрішньо переміщених осіб⁴ і близько 4,3 млн осіб, які повернулися з інших частин України (76%) та з-за кордону (24%).⁵ Агентства ООН оцінюють, що 14,6 млн осіб у країні потребують гуманітарної допомоги та захисту, серед яких 8,5 млн не є переміщеними особами.⁶

Рисунок 1: Населення України (у млн) станом на жовтень 2024 року

Джерело: Обчислення UNODC на основі даних: Державна служба статистики України, Міжнародна організація з міграції (МОМ), Управління ООН з координації гуманітарних питань (ОСНА), Агентство ООН у справах біженців (UNHCR)

³ Державна служба статистики України, «Чисельність наявного населення України станом на 1 січня, без урахування тимчасово окупованих територій Автономної Республіки Крим та м. Севастополя», 2022.

⁴ Матриця відстеження переміщень Міжнародної організації з міграції (МОМ), «Україна – Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні – Опитування загального населення – Раунд 18 (жовтень 2024)», (жовтень 2024).

⁵ Матриця відстеження переміщень МОМ, «Україна – Оцінка умов для повернення – Інформаційний бюлетень – Раунд 8», (липень 2024). МОМ вважає репатріантами осіб, що залишили своє місце постійного проживання після 24 лютого 2022 року на період не менше двох тижнів і згодом повернулися.

⁶ Управління ООН з координації гуманітарних питань (ОСНА), *Ukraine Humanitarian Needs and Response Plan 2024* (Переклад: *План гуманітарних потреб України та заходів реагування на 2024 рік*), (січень 2024); ОСНА, *Ukraine: Situation Report* (Переклад: *Україна: ситуаційний звіт*): <https://reports.unocha.org/en/country/ukraine>, (дата доступу: 6 листопада 2024 р.).

Рівень безробіття в Україні досяг піку після повномасштабного вторгнення, становивши 24,5% у 2022 році, і, за оцінками, складе 14,2% у 2024 році, порівняно з 9,8% у 2021 році.⁷ Станом на початок 2022 року в Україні проживало 2,7 млн людей з інвалідністю, а протягом 2022 року інвалідність⁸ оформили ще 130 000 осіб в Україні.⁹

Динамічне транскордонне переміщення

Станом на жовтень 2024 року з початку повномасштабного вторгнення понад 6,75 млн людей залишили Україну та проживають за кордоном, за даними Агентства ООН у справах біженців (UNHCR).¹⁰ 6,2 млн українських біженців зареєстровано в європейських країнах і 560 000 – у США, Канаді та інших неєвропейських країнах. Понад один мільйон громадян інших країн, що не входять до ЄС, залишили Україну з початку війни.¹¹

Люди, переміщені з України, проживають у Російській Федерації (1,23 млн),¹² Німеччині (1,21 млн), Польщі (981 тис.), Північній Америці та інших країнах за межами Європи (560 тис.), Чехії (380 тис.), Сполученому Королівстві (250 тис.), Іспанії (211 тис.) та Італії (174 тис.).¹³ Усі наведені вище цифри станом на жовтень 2024 року. Сполучене Королівство є однією з небагатьох європейських країн, які вимагають віз для в'їзду українців; станом на жовтень 2024 року до Сполученого Королівства прибуло загалом 216 000 власників віз за схемою для України.¹⁴

⁷ DataMapper Ukraine Міжнародного валютного фонду (МВФ): www.imf.org/external/datamapper/LUR@WEO/UKR, (дата доступу: 24 жовтня 2024 р.).

⁸ Управління Верховного комісара ООН з прав людини (ОНЧР), *Ukraine: 2.7 million people with disabilities at risk, UN committee warns* (Переклад: Україна: 2,7 мільйона людей з інвалідністю під загрозою, попереджає комітет ООН), (14 квітня 2022 р.).

⁹ Світовий банк, Уряд України, ЄС та ООН, *Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment February 2022 – February 2023* (Переклад: Швидка оцінка збитків і потреб України: лютий 2022 – лютий 2023) (березень 2023); Інтерв'ю з ключовими інформантами 2СН-К-01; UA-К-02.

¹⁰ У дослідженні Українського центру економічної стратегії ця цифра є значно нижчою – 4,9 мільйона українських біженців станом на січень 2024 року, виходячи зі статистики Державної прикордонної служби України та даних щодо українців у Росії та Білорусі. Джерело: Центр економічної стратегії (ЦЕС), *Ukrainian refugees. Future abroad and plans to return* (Переклад: Українські біженці. Майбутнє за кордоном і плани повернення), (березень 2024).

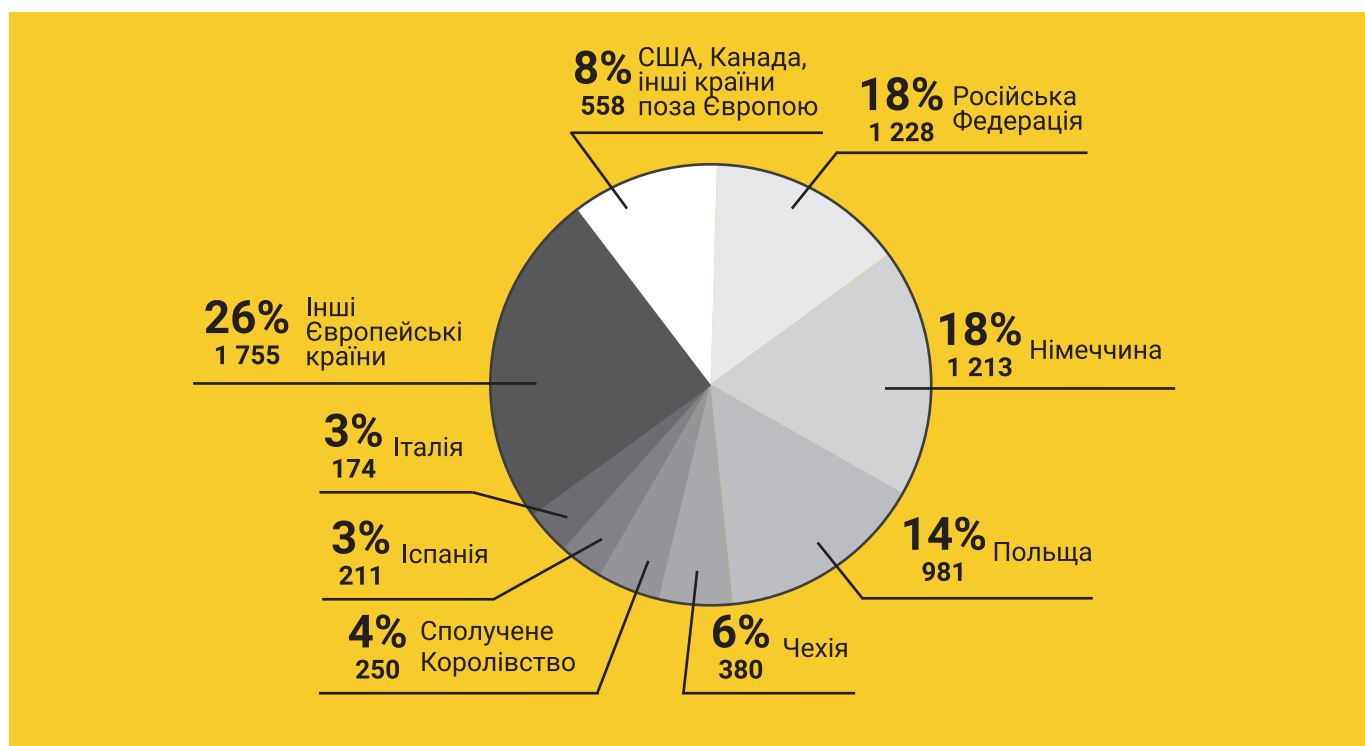
¹¹ MOM, *Ukraine and Neighbouring Countries 2022-2024: Two Years of Response* (Переклад: Україна та сусідні країни 2022-2024: два роки заходів реагування), (лютий 2024).

¹² Інформація щодо Російської Федерації станом на 31 грудня 2023 року: українці можуть законно в'їжджати до Російської Федерації та подавати заяви на отримання статусу біженця, тимчасового притулку, дозволу на тимчасове проживання, дозволу на постійне проживання або російського громадянства. Громадяни інших країн, які рятуються від війни, можуть перебувати на території Російської Федерації до 15 днів у транзитному режимі. Джерело: Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR), *Russian Federation* (Переклад: Російська Федерація), www.unhcr.org/countries/russian-federation, (дата доступу: 6 листопада 2024 р.).

¹³ Портал операційних даних UNHCR, *Ukraine Refugee Situation* (Переклад: Ситуація з біженцями з України), <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>, (дата доступу: 6 листопада 2024 р.).

¹⁴ Міністерство внутрішніх справ Сполученого Королівства, *Ukraine Family Scheme, Ukraine Sponsorship Scheme (Homes for Ukraine) and Ukraine Extension Scheme visa data* (Переклад: Інформація про візи за програмами «Допомога сім'ям з України», «Спонсорська схема для України (Дім для України)» та «Схема продовження перебування для українців») (28 жовтня 2024 р.). Станом на 28 жовтня 2024 року 58 500 людей прибули до Сполученого Королівства за програмою «Допомога сім'ям України» (припинено з лютого 2024 року) та 157 400 осіб за програмою «Спонсорська схема для України». Ще 33 800 особам було продовжено дозвіл на проживання в рамках програм «Допомога сім'ям України» та «Схема продовження перебування для українців».

Рисунок 2: Країни проживання біженців з України (у тис) станом на жовтень 2024 р.

Джерело: Обчислення UNODC на основі порталу оперативних даних HNHCR «Ситуація з біженцями в Україні», <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>¹⁵

Транскордонне переміщення з України призвело до масового розділення сімей. Сімдесят вісім відсотків з понад 43 000 біженців з України, опитаних Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR) у сусідніх з Україною країнах у 2022 році, були змушені розлучитися принаймні з одним найближчим членом родини, щоб втекти. Це пов'язано з положеннями воєнного стану, які забороняють українським чоловікам віком від 18 до 60 років виїжджати з країни (з певними винятками, див. розділ 3.3 нижче), або тому що члени сім'ї не хотіли або не могли виїхати з України.¹⁶ Розділення сімей під час подорожі робить біженців уразливими до різних форм торгівлі людьми та насильства.¹⁷

¹⁵ За даними UNHCR, ці цифри стосуються «загальної кількості біженців з України, зареєстрованих в Європі/у країні» і відображають «оцінену кількість окремих біженців, які втекли через війну в Україні з 24 лютого 2022 року і наразі перебувають в європейських країнах». Цифри, включно з розподілом за країнами, включають біженців з України, яким було надано статус біженця, статус тимчасового притулку, тимчасовий захист або статуси за подібними програмами національного захисту, а також осіб, які зареєстровані у країні за іншими формами перебування (з 24 лютого 2022 року), якщо доцільно/застосовується».

¹⁶ UNHCR, *Ukraine situation: Regional protection profiling and monitoring factsheet* (Переклад: Ситуація в Україні: інформаційний бюлетень щодо профілю та моніторингу регіонального захисту), (21 грудня 2022 р.).

¹⁷ Frontex, *Risk Analysis for 2023/2024* (Переклад: Аналіз ризиків за 2023/2024 роки), (Варшава, 2023), с. 38.

Дані про розлучених дітей і дітей без супроводу доступні для 18 країн ЄС, Ліхтенштейну, Норвегії та Швейцарії. Вони свідчать про наявність у цих країнах щонайменше 16 670 дітей-біженців з України, які були розлучені з сім'єю та без супроводу. Дані для Німеччини, Польщі, Чехії, Іспанії, Італії та Франції, зокрема, не включені в це дослідження, але загальна кількість включає 1 100 дітей-біженців без супроводу та розлучених з сім'єю дітей, які отримали тимчасовий захист (статус захисту «S») у Швейцарії.¹⁸ У 2022 році було виявлено прогалини у централізованому обліку дітей без супроводу батьків; країни ЄС спочатку не систематично повідомляли дані про таких дітей без супроводу, які виїжджали через війну в Україні.¹⁹

Тим часом ситуація з переміщенням є дуже динамічною. Станом на жовтень 2024 року люди всіх національностей перетинали сухопутні кордони до країни принаймні 37 мільйонів разів з різних причин, зокрема з метою тимчасових поїздок для перевірки сім'ї, майна та бізнесу, возз'єднання з сім'єю, отримання доступу до економічних можливостей або через сприйняття безпеки у конкретних регіонах.²⁰ Українські біженці, які проживають у Польщі, зокрема, подорожують між Україною та Польщею регулярно або сезонно, залишаючись у Польщі лише на зимові місяці, що може впливати на їхній доступ до підтримки та послуг у Польщі.²¹

Станом на жовтень 2024 року Міжнародна організація з міграції (МОМ) вважає близько 1 030 000 осіб такими, що повернулися в Україну з-за кордону.²² Серед респондентів у рамках дослідження Опитування мігрантів, які прибувають з України (SAM-UKR), проведеного Європейською агенцією з питань притулку (EUAA) та Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) у 2023 році, 19% респондентів планували повернутися в Україну, як тільки стане безпечно, тоді як 43% не мали наміру повертатися.²³

¹⁸ Статистичне управління Європейського Союзу (Євростат), *Temporary protection for persons fleeing Ukraine – monthly statistics* (Переклад: Тимчасовий захист для осіб, які виїжджають через війну в Україні – місячна статистика), (3 жовтня 2024 р.), (дата доступу: 6 листопада 2024 р.).

¹⁹ Агентство Європейського Союзу з основних прав (FRA), *Fundamental rights implications for the EU of the war in Ukraine* (Переклад: Наслідки війни в Україні для основних прав в ЄС) (Люксембург: Офіс публікацій Європейського Союзу, 2023).

²⁰ UNHCR, *Ukraine Refugee Situation* (Переклад: Ситуація з біженцями з України), <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>, (дата доступу: 6 листопада 2024 р.); UNHCR та REACH, *Situation Overview: Movement of Ukrainians back into Ukraine from Poland, Slovakia, Hungary, Romania and Moldova* (Переклад: Огляд ситуації: повернення українців в Україну з Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії та Молдови) (28 квітня 2022 р.); UNHCR, *Lives on Hold: Profiles and Intentions of Refugees from Ukraine* (Переклад: Життя на паузі: Профілі та наміри біженців з України), (липень 2022).

²¹ Інтерв'ю з ключовими інформантами 2PL-K-03; 2PL-K-05; Регіональні заходи реагування для біженців з України (МОМ), *Vulnerability to Trafficking in persons in the context of the war in Ukraine: The case of Poland and Romania* (Переклад: Уразливість до торгівлі людьми у контексті війни в Україні: приклад Польщі та Румунії), (2024).

²² Матриця відстеження переміщень МОМ, «Україна – Оцінка умов для повернення – Інформаційний бюлетень – Раунд 8», (липень 2024). МОМ вважає репатріантами осіб, що залишили своє місце постійного проживання після 24 лютого 2022 року на період не менше двох тижнів і згодом повернулися.

²³ Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) та Агентство Європейського Союзу з питань притулку (EUAA), *Voices in Europe: Experiences, Hopes and Aspirations of Forcibly Displaced Persons from Ukraine* (Переклад: Голоси в Європі: досвід, надії та прагнення вимушено переміщених осіб з України), (Париж, Видавництво ОЕСР, 2024).

Протягом 2023 року частина біженців переїхала з країн, що межують з Україною, до інших частин Європи. Близько 67% з 3 418 осіб, опитаних в рамках дослідження SAM-UKR у 2023 році, які проживали в Німеччині, Франції, Ірландії, Норвегії та Польщі, вже досягли своєї бажаної країни призначення. Решта ще не прибули до кінцевого пункту призначення (13%) або не визначилися (21%).²⁴

Склад біженців за віком і статтю також змінився з початку переміщення. Станом на серпень 2024 року серед населення з тимчасовим захистом в Європі: 45% – дорослі жінки, 23% – дорослі чоловіки, 17% – хлопчики і 15% – дівчатка.²⁵ Частка дорослих чоловіків, які звертаються за тимчасовим захистом, поступово зростає протягом кількох років з початку повномасштабного вторгнення.²⁶

« Сьогодні у Варшаві фіксується дедалі більше чоловіків. На початку війни біженці переважно були представлені жінками та дітьми. Тепер можна зустріти більше повних родин. »

Спеціаліст з питань торгівлі людьми, НУО, Польща, 2024 ²⁷

2.2 Правові та політичні положення

Безвізовий режим та швидкий доступ до тимчасового захисту

Громадяни України можуть виїжджати до ЄС та інших європейських країн без візи, за винятком Сполученого Королівства. Тимчасовий захист і подібні національні схеми застосовуються до людей, які виїжджають через війну в Україні до країн ЄС та за його межі.²⁸ 4 березня 2022 року Рада ЄС активувала Директиву про тимчасовий захист 2001 року для людей, які виїжджають через війну в Україні, і на момент написання цієї статті її продовжено до березня 2026 року.²⁹

²⁴ Там само

²⁵ Українським чоловікам віком від 18 до 60 років і дорослим жінкам певних професій у зв'язку з воєнним станом в Україні заборонено залишати країну та оселятися в інших місцях, якщо вони не підпадають під винятки.

²⁶ Статистичне управління Європейського Союзу (Євростат), *Temporary protection for persons fleeing Ukraine – monthly statistics* (Переклад: Тимчасовий захист для осіб, які виїжджають через війну в Україні – місячна статистика), 3 жовтня 2024 р. (дата доступу: 6 листопада 2024 р.).

²⁷ Інтерв'ю з ключовим інформантом 2PL-K-01.

²⁸ Усі 27 держав-членів ЄС, Ісландія, Ліхтенштейн, Чорногорія, Норвегія, Сербія, Косово: S/RES/1244 (1999), Швейцарія, Сполучене Королівство та інші європейські країни (наприклад, Республіка Молдова, Грузія, Туреччина) надають тимчасовий захист або подібний статус національного захисту.

²⁹ Імплементативне рішення Ради ЄС (2022/382) про активацію статті 5 Директиви Ради 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року, яка запроваджує тимчасовий захист для українців, що прибувають до країн ЄС, було прийнято 4 березня 2022 року. Щодо останнього продовження тимчасового захисту див.: Рада ЄС, *Ukrainian refugees: Council extends temporary protection until March 2026* (Переклад: Українські біженці: Рада продовжує тимчасовий захист до березня 2026 року), пресреліз, (25 червня 2024 р.).

Тимчасовий захист – це форма статусу захисту, що надається через швидку процедуру подачі заяви і базується на країні походження або попередньому місці проживання особи, а не на індивідуальній оцінці кожної заяви на статус біженця в основній системі надання притулку. Заяви на міжнародний захист у межах основних систем надання притулку зазвичай розглядаються в індивідуальному порядку, що загалом займає набагато більше часу. Активація Директиви про тимчасовий захист Радою ЄС є «винятковим заходом для надання негайного і тимчасового захисту у разі масового припливу або неминучого масового припливу переміщених осіб з країн, що не входять до ЄС, які не можуть повернутися до своєї країни походження».³⁰

«Дублінський регламент» ЄС, який вимагає від шукачів притулку подачі заяви на міжнародний захист у першій країні ЄС, до якої вони прибули, не застосовується до заявників на тимчасовий захист. Це дозволяє біженцям з України самостійно обирати, в якій країні ЄС подати заяву на тимчасовий захист. Дозвіл на тимчасове проживання в ЄС дійсний протягом одного року і може бути продовжений до трьох років. Права, пов'язані зі статусом тимчасового захисту, включають доступ до ринку праці, соціального житла, соціального забезпечення, медичного обслуговування, освіти для дітей та банківських послуг.³¹ Особи зі статусом тимчасового захисту можуть подорожувати до інших країн ЄС і перебувати в них до 90 днів у межах 180-денного періоду.³²

« Директива про тимчасовий захист стала чудовим кроком для запобігання незаконному ввезенню мігрантів. Інакше ми могли б зіткнутися із зовсім іншою ситуацією. [...] Активація цієї Директиви є тим, що слід розглядати також у ширшому контексті за межами конфлікту та війни. »

Ключові інформанти з міжнародної організації, 2023 ³³

³⁰ Європейська комісія, Міграція та внутрішні справи, *Temporary Protection (Переклад: Тимчасовий захист)*, (дата доступу: 6 листопада 2024 р.).

³¹ Агентство Європейського Союзу з основних прав (FRA), *The Russian war of aggression against Ukraine – the broad fundamental rights impact in the EU: Bulletin #2 (Переклад: Російська агресія проти України – широкий вплив на основні права в ЄС: Бюлетень № 2)*, (Люксембург, Офіс публікацій Європейського Союзу, 2022).

³² Там само.

³³ Інтерв'ю з ключовим інформантом IN-K-02

Таким чином, правова база для біженців з України, які прибувають до ЄС та інших європейських країн, значною мірою відрізняється від бази, яка застосовується до біженців, шукачів притулку та мігрантів з інших країн, що не входять до ЄС. Оскільки біженці з України мають можливість легально в'їжджати до країни та швидко отримувати статус тимчасового захисту, для організації своєї подорожі до країни притулку вони зазвичай не потребують допомоги нелегальних перевізників.

Ключові інформанти, опитані в рамках цього дослідження, вказали на швидкі та законні міграційні маршрути, оперативне надання статусу тимчасового захисту і доступ до ринку праці як на найважливіші фактори стійкості до торгівлі людьми та порушень трудових прав загалом, а також запобігання незаконному ввезенню мігрантів. Надання правового статусу знижує ризик експлуатації біженців у неформальному працевлаштуванні та використання їхнього нелегального статусу роботодавцем для погроз працівникам.³⁴

Дозволи на тимчасовий захист в Європі

У період з березня 2022 року по серпень 2024 року у країнах Європейської економічної зони (ЄЕЗ) тимчасовий захист отримали 4 163 700 осіб.³⁵ Понад половина з них отримали тимчасовий захист у Німеччині (1 122 300) та Польщі (975 200), а 66 500 у Швейцарії.³⁶ Ці особи включають: українців (98,3%), росіян (0,3%), нігерійців (0,12%), азербайджанців (0,10%) та громадян інших країн, які не входять до ЄС. Найбільшу кількість осіб з тимчасовим захистом на душу населення – 34,6 осіб на 1000 населення, має Чехія. За нею йдуть Литва та Польща (понад 26 осіб на 1000 населення).³⁷

Небагато українців зверталися за міжнародним захистом через звичайні системи надання притулку в європейських країнах. У 2023 році в ЄЕЗ статус біженця або додатковий захист (не враховуючи тимчасовий захист) отримали 409 500 осіб усіх національностей. Серед них було 10 340 українців – три відсотки від загальної кількості, які отримали міжнародний захист в ЄЕЗ у тому році.³⁸ Це означає, що переважна більшість – 99,5% – українців в Європі звернулися за статусом тимчасового захисту, а не за міжнародним захистом.

³⁴ Інтерв'ю з ключовими інформантами 1DE-K-02; 1DE-K-07; 1DE-K-09; 1DE-K-09; 2DE-K-02; 1PL-K-01; 1PL-K-04; 2CH-K-07. Європейська економічна зона (ЄЕЗ) включає всі держави-члени ЄС, Ісландію, Ліхтенштейн і Норвегію.

³⁵ Європейська економічна зона (ЄЕЗ) включає всі держави-члени ЄС, Ісландію, Ліхтенштейн і Норвегію.

³⁶ Евростат, *Temporary protection for persons fleeing Ukraine – monthly statistics* (Переклад: Тимчасовий захист для осіб, які вїжджають через війну в Україні – місячна статистика), 3 жовтня 2024 р. (дата доступу: 6 листопада 2024 р.).

³⁷ Там само.

³⁸ ЄВРОСТАТ, *Asylum decisions – annual statistics* (Переклад: Рішення щодо надання притулку – річна статистика), 4 липня 2024 р. (дата доступу: 5 серпня 2024 р.).

Більшість (83%) з 1 602 респондентів цього дослідження, проведеного в Німеччині, Польщі та Швейцарії, мали статус тимчасового захисту (або еквівалент у Швейцарії – статус захисту «S»), тоді як 11% мали статус біженця або подали заяву на надання притулку. Більший відсоток опитаних чоловіків (16%) мали статус біженця або подали заяву на притулок, ніж жінок (9%). У Швейцарії 98% респондентів мали статус захисту «S», тоді як у Німеччині 82% респондентів мали статус тимчасового захисту ЄС, а 12% були біженцями або шукачами притулку. У Польщі 70% респондентів мали статус тимчасового захисту, а 20% були шукачами притулку чи біженцями.

Громадяни інших країн, що не входять до ЄС, які проживали в Україні на момент початку війни, не завжди отримують право на безвізовий в'їзд до країн притулку. Однак у деяких випадках, зокрема для в'їзду до Німеччини, віза не потрібна, якщо особа може довести, що вона проживала в Україні на момент початку повномасштабного вторгнення.³⁹ Тимчасовий захист зазвичай надається визнаним біженцям та деяким категоріям довгострокових постійних мешканців, які проживали в Україні.

Серед 188 респондентів, які не є українцями, опитаних в рамках цього дослідження, більшість (93,5%) мали легальний статус в Україні до виїзду – безвізовий в'їзд або дозвіл на проживання, працевлаштування чи навчання, у тому числі 16,5%, які подали заявку на притулок в Україні. Лише 6% заявили, що вони не мають документів або не знають про свій статус.

2.3 Заходи протидії торгівлі людьми

Мобілізація заходів протидії торгівлі людьми

Як зазначено в попередньому розділі, ключові інформанти цього дослідження визначили безвізовий режим та швидкий доступ до статусу тимчасового захисту найважливішими політичними інструментами для запобігання торгівлі людьми та пов'язаної з цим уразливості, а також для запобігання незаконному ввезенню мігрантів.⁴⁰ Це підтверджується новими дослідженнями про ризики торгівлі людьми серед переміщених осіб з України.⁴¹ Крім того, влада України та приймаючих країн, а також представники громадянського суспільства запровадили комплексні заходи протидії торгівлі людьми. Згідно з дослідженням Регіональної робочої групи ООН з протидії торгівлі людьми в Україні на початку 2023 року: «Хоча дані та дослідження є обмеженими, ймовірно, що швидкі та масштабні заходи реагування запобігли широкому поширенню уразливості до торгівлі людьми».⁴²

³⁹ Див.: Німеччина, Перехідна постанова про проживання біженців з України від 7 березня 2022 року (BAnz AT 08.03.2022 V1), останні зміни внесені статтею 1 Постанови від 17 травня 2024 року (BGBl. 2024 I Nr. 168).

⁴⁰ Інтерв'ю з ключовими інформантами 1DE-K-02; 1DE-K-07; 1DE-K-08; 1DE-K-09; 2DE-K-02; 1PL-K-01; 1PL-K-04; 2CH-K-07; 1N-K-02.

⁴¹ Див., зокрема, ОЕСР та ЕУАА, *Voices in Europe: Experiences, Hopes and Aspirations of Forcibly Displaced Persons from Ukraine* (Переклад: *Голоси в Європі: досвід, надії та прагнення вимушено переміщених осіб з України*) (Париж, Видавництво ОЕСР, 2024); Регіональні заходи реагування для біженців з України (МОМ), *Vulnerability to Trafficking in persons in the context of the war in Ukraine* (Переклад: *Уразливість до торгівлі людьми в умовах війни в Україні*) (2024); МОМ, *Human Trafficking in the Ukraine Crisis: Regional Anti-Trafficking Task Force – March 2023* (Переклад: *Торгівля людьми в умовах української кризи: регіональна робоча група з протидії торгівлі людьми – березень 2023*); UNODC, *Conflict in Ukraine: Key Evidence on Risks of Trafficking in Persons and Smuggling of Migrants* (Переклад: *Конфлікт в Україні: ключові докази щодо ризиків торгівлі людьми та нелегального ввезення мігрантів*) (оновлено у грудні 2022); UNHCR, *Surviving as We Can...: Poland Summary Report* (Переклад: *Вжити попри все...: підсумковий звіт по Польщі*), (жовтень 2023); Центр змішаної міграції (ММС), *Displaced from Ukraine to Warsaw: A case study on journeys, living conditions, livelihoods and future intentions* (Переклад: *Особі, переміщені з України до Варшави: тематичне дослідження щодо подорожей, житлових умов, засобів до існування та майбутніх намірів*), (2023).

⁴² МОМ, *Human Trafficking in the Ukraine Crisis* (Переклад: *Торгівля людьми в умовах української кризи*) (березень 2023), с. 7.

Європейський спільний план дій щодо протидії торгівлі людьми для реагування на кризу переміщення в Україні, ухвалений у травні 2022 року, визнав загрозу торгівлі людьми «високою та неминучою».⁴³ Через раптовість і масштаб переміщення з України знадобився час, щоб розробити цільові та ефективні заходи протидії торгівлі людьми. Поступово, у 2022 році та пізніше, зацікавлені сторони протидії торгівлі людьми з НУО, місцевих і державних органів влади, а також регіональних і міжнародних організацій мобілізували низку стратегій і дій з протидії торгівлі людьми. У країнах ЄС це включало інформаційні кампанії, мережі спеціалізованих прокурорів, посилене виявлення потенційних випадків торгівлі людьми, реагування правоохоронних органів та органів кримінального правосуддя, а також пошук злочинців, які експлуатують українських біженців через онлайн-платформи.⁴⁴

Приватні компанії та державні органи у досліджуваних країнах запровадили ініціативи з поширення інформації про формальне та безпечне працевлаштування, зокрема через спеціальні вебсайти з інформацією про працевлаштування та пошук роботи для українців.⁴⁵ Національні та місцеві органи влади у партнерстві з громадськими організаціями створили комплексну систему поширення інформації кількома мовами (українською, російською, англійською) про ризики торгівлі людьми, права та доступні послуги підтримки. Ключові інформанти описали численні інформаційні кампанії та комунікаційні ініціативи, спрямовані на зменшення ризиків експлуатації біженців, а також їх направлення до служб пошуку допомоги, якщо вони стали жертвами насильства. Ці ініціативи проводилися в ключових місцях, таких як пункти пропуску, транспортні зупинки та центри розміщення, а також на вебсайтах і в соціальних мережах.⁴⁶

⁴³ Платформа солідарності ЄС, *A Common Anti-Trafficking Plan to address the risks of trafficking in human beings and support potential victims among those fleeing the war in Ukraine: Under the lead of the EU Anti-trafficking coordinator* (Переклад: Спільний план протидії торгівлі людьми для усунення ризиків торгівлі людьми та підтримки потенційних жертв серед осіб, які виїжджають через війну в Україні: під керівництвом координатора ЄС по боротьбі з торгівлею людьми) (6 травня 2022 р.).

⁴⁴ Для отримання більш детальної інформації про конкретні заходи боротьби з торгівлею людьми для українських біженців в ЄС, див.: Європейська Комісія, *Report on the progress made in the fight against trafficking in human beings (Fourth report)* (Переклад: Звіт про прогрес у боротьбі з торгівлею людьми (Четвертий звіт)), (19 грудня 2022 р.); Інтерв'ю з ключовим інформантом NL-K-01.

⁴⁵ Наприклад, Pracuj.pl, www.pracuj.pl/praca?ua=true; Федеральний уряд Німеччини, *The Germany4Ukraine Information Guide* (Переклад: Інформаційний посібник Germany4Ukraine), www.germany4ukraine.de/hilfeportal-en; Швейцарія, Державний секретаріат з економічних питань, *Ukraine war – information for job seekers and employers* (Переклад: Війна в Україні – інформація для шукачів роботи та роботодавців), www.arbeit.swiss/secoalv/de/home/menue/institutionen-medien/projekte-massnahmen/ukrainekrise-informationen-stellensuchende-arbeitgeber.html; *Ukraine Hilfe* (Переклад: Допомога українцям), www.ukraine-hilfe-bern.ch/angebote.

⁴⁶ Інтерв'ю з ключовими інформантами 1DE-K-07; 1DE-K-09; 1PL-K-07; 1CH-K-12; 2CH-K-02; 2CH-K-06; 2CH-K-07; 2PL-K-04; див., наприклад, Польща, Міністерство внутрішніх справ, *Human Trafficking Report: Human trafficking is a crime 2022* (Переклад: Звіт про торгівлю людьми: торгівля людьми є злочином 2022), (2023).

У Берні, Швейцарія, поліція та соціальні служби співпрацювали з НУО, проводячи інформаційні кампанії, зустрічі з лідерами спільнот, а також розробляючи й поширюючи листівки та плакати.⁴⁷ У Варшаві, Польща, органи влади за підтримки НУО поширювали інформаційні листівки та перевіряли волонтерів, які пропонували послуги.⁴⁸ Самі переміщені українці також ділилися інформацією, особливо у соціальних мережах і месенджерах, а деякі неурядові організації у приймаючих країнах поклалися на українських співробітників для надання інформації.⁴⁹ Однак за словами ключових інформаторів, ця інформація не завжди є достовірною.⁵⁰

« [Члени української спільноти] активно ділилися порадами, такими як уникнення певних пропозицій роботи та профілі осіб, які відомі своєю практикою експлуатації. Ця мережа взаємної підтримки була важливою для захисту уразливих осіб від експлуатації »

Ключовий інформант з НУО, опитаний у Берні ⁵¹

У містах, де проводилося дослідження, працюють гарячі лінії для протидії торгівлі людьми, які з 2022 року надають послуги українською та російською мовами. Серед них гаряча лінія неурядової організації La Strada у Варшаві, з якою також можна зв'язатися через месенджери, і яка працює спільно з Національним центром втручання та консультацій для жертв торгівлі людьми (NICC).⁵² У 2023 році Міністерство внутрішніх справ та адміністрації Польщі збільшило фінансування NICC майже на 40 відсотків.⁵³ У Берні Національна гаряча лінія для протидії торгівлі людьми та експлуатації надає послуги українською мовою по телефону та онлайн.⁵⁴ У Берліні НУО з протидії торгівлі людьми надають послуги та інформують українською, російською та іншими мовами.⁵⁵

⁴⁷ Інтерв'ю з ключовими інформантами 1СН-К-12; 1СН-К-09; 2СН-К-02.

⁴⁸ Польща, Міністерство внутрішніх справ, Human Trafficking Report: *Human trafficking is a crime 2022* (Переклад: Звіт про торгівлю людьми: торгівля людьми є злочином 2022), (2023).

⁴⁹ Інтерв'ю з ключовими інформантами 1СН-К-07; 1СН-К-06.

⁵⁰ Інтерв'ю з ключовим інформантом 1СН-К-09.

⁵¹ Інтерв'ю з ключовим інформантом 2СН-К-06.

⁵² La Strada, Рекомендації: <https://strada.org.pl/helpua/rekomendatsii>.

⁵³ Інформація, надана UNODC Постійним представництвом Польщі при Управлінні ООН і міжнародних організаціях у Відні 31 жовтня 2024 року.

⁵⁴ АСТ212, Національна гаряча лінія з питань торгівлі людьми та експлуатації, www.act212.ch/en/hotline.

⁵⁵ Наприклад, Ban Ying, «030-4406373», www.ban-ying.de.

Реєстрація та моніторинг ключових місць

Ще одним ключовим аспектом цільової відповіді на торгівлю людьми у трьох країнах, де проводилося дослідження, стало визнання ризиків, пов'язаних з незареєстрованими волонтерами, які пропонують транспорт та інші форми підтримки біженцям з України. Це було особливо важливо у таких прикордонних країнах, як Польща.⁵⁶ За словами ключового інформанта, який був присутнім на українсько-польському кордоні в лютому-березні 2022 року, на той час до Польщі щодня прибувало понад 100 тисяч біженців, і влада не справлялася з ситуацією.⁵⁷ У відповідь польська поліція розпочала реєстрацію автомобілів, водіїв та пасажирів, які пропонували транспорт.⁵⁸ Міністерство внутрішніх справ та адміністрації Польщі у співпраці з польською поліцією також розробили механізм перевірки організацій, іноземних суб'єктів та фізичних осіб, які бажали бути волонтерами чи надавати гуманітарну допомогу українським біженцям, щоб запобігти насильству або сексуальній експлуатації уразливих осіб.⁵⁹

« Вони проводили тисячі перевірок [у Румунії] майже щодня у місцях проживання українців, у невеликих громадах. Це також передбачає перевірку судимості господарів житла – наприклад, за сексуальне або домашнє насильство. »

Регіональні ключові інформанти, опитані у 2023 році⁶⁰

Поліція, інші органи влади та неурядові організації в Берліні та Берні також посилили зусилля з моніторингу певних місць на предмет виявлення ризиків експлуатації та торгівлі людьми, таких як борделі (див. розділ 5.4 нижче щодо торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації), залізничні та автобусні станції, центри розміщення та онлайн-простір.⁶¹ Регулярні перевірки центрів розміщення та інших місць проводилися службами Державного секретаріату Швейцарії з питань міграції (SEM).⁶²

⁵⁶ Інтерв'ю з ключовим інформантом 1PL-K-07.

⁵⁷ Інтерв'ю з ключовим інформантом 2PL-K-06.

⁵⁸ Інтерв'ю з ключовим інформантом 1PL-K-01.

⁵⁹ Інформація, надана UNODC Постійним представництвом Польщі при Управлінні ООН і міжнародних організаціях у Відні 31 жовтня 2024 року.

⁶⁰ Інтерв'ю з ключовим інформантом IN-K-02.

⁶¹ Інтерв'ю з ключовими інформантами 1CH-K-01; 1DE-K-07; 1CH-K-12; 2CH-K-06; KOK, *Menschenhandel und Ausbeutung im Kontext des Ukrainekrieges – Eine Untersuchung aus Sicht spezialisierter Fachberatungsstellung zur Situation in Deutschland* (Переклад: Торгівля людьми та експлуатація у контексті війни в Україні – перспективи від центрів допомоги щодо ситуації в Німеччині), (жовтень 2022).

⁶² Інтерв'ю з ключовими інформантами 1CH-K-09; 1CH-K-11.

Проте такі операції можуть бути скомпрометовані, якщо біженці не довіряють владі через загальне ставлення до правоохоронців або з огляду на конкретний досвід.⁶³ Ключовий інформант, опитаний у Берні у 2023 році, повідомив, що існує багато перешкод для повідомлення про зловживання до поліції, адже це вимагає звернення до поліцейських іншою мовою у незручних та публічних місцях.⁶⁴ Ще один ключовий інформант, опитаний у 2023 році, зазначив про випадки, які обговорювалися в українських групах у месенджері, коли українці повідомляли про проблеми поліції, але поліція не змогла вжити жодних заходів.⁶⁵

2.4 Ситуація людей, які втекли через війну в Україні до ЄС та Швейцарії

Хоча безвізовий режим та швидкий доступ до статусу тимчасового захисту разом із потужними заходами реагування на торгівлю людьми, схоже, підвищили стійкість біженців з України до торгівлі людьми та експлуатації в приймаючих країнах Європи, деякі фактори уразливості все таки залишаються, зокрема у питаннях отримання доходу та житла.⁶⁶

Доступ до працевлаштування

Більшість осіб, які втекли через війну в Україні, мають правовий статус у приймаючих країнах, який дозволяє їм мати доступ до ринку праці, відкривати бізнес або здобувати освіту. Загалом інтеграція українських біженців на ринки праці в Європі проходить швидко: понад 40% українських біженців працездатного віку працюють у таких країнах, як Нідерланди, Литва та Естонія.⁶⁷

За даними опитування, проведеного серед біженців у Берліні, Варшаві та Берні, більшість респондентів мали стабільний дохід до виїзду з України (78%), без різниці між статями. Однак 46% заявили, що на момент опитування вони не отримували особистого доходу, хоча це не виключає можливості того, що їх утримували члени їхньої сім'ї або найближчі родичі. У Берні, Швейцарія, показники були найвищими: серед опитаних 83% жінок і 78% чоловіків не заробляли грошей.

Серед причин відсутності доходу 44% вказали на неможливість знайти роботу, 12% сказали, що вони пенсіонери, і 9% зазначили, що доглядають за дітьми вдома. Водночас 22% всіх респондентів мали постійну оплачувану роботу, 16% отримували соціальні виплати, 7% мали випадкову/нерегулярну роботу за контрактом і 5% працювали без контракту.

⁶³ Інтерв'ю з ключовим інформантом 1DE-K-09.

⁶⁴ Інтерв'ю з ключовим інформантом 1CH-K-09.

⁶⁵ Інтерв'ю з ключовим інформантом 1CH-K-07.

⁶⁶ ММС, *Vulnerability and Resilience to Exploitation and Trafficking among People fleeing Ukraine in Berlin, Bern and Warsaw* (Переклад: Уразливість і стійкість до експлуатації та торгівлі людьми серед осіб, які виїжджають через війну в Україні, в Берліні, Берні та Варшаві) (Женева, ММС, 2024).

⁶⁷ ОЕСР та EUAA, *Voices in Europe: Experiences, Hopes and Aspirations of Forcibly Displaced Persons from Ukraine* (Переклад: Голоси в Європі: досвід, надії та прагнення вимушено переміщених осіб з України), (Париж, Видавництво ОЕСР, 2024).

У 2022 році 24% респондентів опитування SAM-UKR покривали витрати на проживання своєю заробітною платою, а у 2023 році цей показник зріс до 44% (35% відсотків працювали у приймаючій країні, а 9% дистанційно на роботодавців в Україна чи в інших країнах).⁶⁸ За даними Європейського фонду покращення умов життя та праці (Eurofound) та Агентства з фундаментальних прав ЄС (FRA), до початку осені 2022 року 62% дорослих українських біженців активно шукали роботу в приймаючій країні, і дві третини з них уже були там працевлаштовані.⁶⁹

Попри це, фінансова нестабільність залишається проблемою. У 2022 році 54% респондентів опитування SAM-UKR покривали витрати за рахунок особистих заощаджень. У 2023 році цей показник знизився до 28%.⁷⁰ Значна частка українських біженців, опитаних в рамках дослідження MOM у Польщі та Румунії, заявили, що їхніх доходів недостатньо для покриття витрат – 27% у Польщі та 29% у Румунії.⁷¹

Багато українців інтегрувалися на ринок праці в секторах, які не потребують високої кваліфікації, навіть якщо вони мали вищу освіту.⁷² Це зумовлено недостатнім знанням мови приймаючої країни та своїх прав, а також проблемами з визнанням кваліфікацій, отриманих в Україні.⁷³ Eurofound і FRA також вказали на відсутність постійної роботи за межами неофіційного ринку праці.⁷⁴

« Типова сім'я тут – це мама, бабуся та одна-дві дитини. [...] ця жінка не може працювати – її діти ходять до школи до обіду, потім у них двогодинна перерва на обід. Тому мама не може працювати, а мова є додатковим викликом. Якщо діти маленькі, жінка має лише чотири години на день для роботи. »

Ключовий інформант з НУО, опитаний у Берні у 2023 році ⁷⁵

⁶⁸ ОЕСР та EUAA, *Voices in Europe* (Переклад: *Голоси в Європі*), (2024), *op. cit.*

⁶⁹ Eurofound та FRA, *Barriers to employment of displaced Ukrainians* (Переклад: *Перешкоди для працевлаштування переміщених осіб з України*), (Люксембург, Офіс публікацій Європейського Союзу, 2023). На основі онлайн-опитування понад 14 000 осіб.

⁷⁰ ОЕСР та EUAA, *Voices in Europe* (Переклад: *Голоси в Європі*), (2024), *op. cit.*, с. 43.

⁷¹ Регіональні заходи реагування для біженців з України (MOM), *Vulnerability to Trafficking in persons in the context of the war in Ukraine: The case of Poland and Romania* (Переклад: *Уразливість до торгівлі людьми у контексті війни в Україні: приклад Польщі та Румунії*) (2024).

⁷² ОЕСР та EUAA, *Voices in Europe* (Переклад: *Голоси в Європі*), (2024), *op. cit.*; Інтерв'ю з ключовим інформантом 2PL-K-02.

⁷³ MOM, *Vulnerability to Trafficking in persons* (Переклад: *Уразливість до торгівлі людьми*), (2024), *op. cit.*; ОЕСР та EUAA, *Voices in Europe* (Переклад: *Голоси в Європі*), (2024), *op. cit.*; Eurofound та FRA, *Barriers to employment* (Переклад: *Перешкоди для працевлаштування*), (2023), *op. cit.*; Інтерв'ю з ключовими інформантами 2DE-K-02; 2DE-K-03; 2DE-K-06; 1PL-K-04; 1PL-K-06; 1PL-K-07; 2PL-K-01; 2PL-K-04; 2PL-K-05; 2CH-K-05; 2CH-K-07; 1N-K-02.

⁷⁴ Eurofound та FRA, *Barriers to employment* (Переклад: *Перешкоди для працевлаштування*), (2023), *op. cit.*

⁷⁵ Інтерв'ю з ключовим інформантом 1CH-K-11.

Відсутність достатнього забезпечення для біженців працездатного віку щодо догляду за дітьми та виконання інших обов'язків по догляду⁷⁶ (наприклад, за членами сім'ї, які є літніми людьми або особами з інвалідністю), є додатковою перешкодою для працевлаштування. За словами ключового інформанта у Варшаві, наприклад, можливості працевлаштування в певних районах обмежені позмінною роботою на заводах, що особливо важко для батьків: «Нам розповідали про жінок, які втратили роботу через те, що їхні діти хворіли, і їм доводилося залишитися з ними вдома».⁷⁷

Однією з ключових уразливостей, виявлених серед людей, які втекли через війну в Україні до Польщі, є працевлаштування біженців без контрактів або за цивільно-правовими договорами, а не за офіційними трудовими договорами, що підпадають під дію Трудового кодексу (див. розділ 5.3 нижче щодо транскордонної торгівлі людьми для цілей примусової праці).⁷⁸ Такі цивільно-правові договори (*umowa zlecenie*, або «договір доручення») є гнучкими, підлягають менш суворим нормам, без встановлених обмежень щодо робочого часу та без обов'язкових відпусток чи соціальних пільг,⁷⁹ що робить українців, особливо домашніх працівників, уразливими до експлуатації. Українські домашні працівники в Польщі рідко мають контракт або доступ до прав на працевлаштування.⁸⁰

Ситуація з житлом

Нагальна потреба в оплаті житла також робить біженців з України уразливими до примусової праці, недостатньої оплати та роботи за нижчою кваліфікацією, особливо у випадках, коли житло надає роботодавець.⁸¹ Якщо особа втрачає роботу, вона більше не зможе оплачувати житло. Один з ключових інформантів також зазначив, що відсутність чинних документів, що засвідчують особу, ускладнює доступ до житла, що залишає деяких біженців бездомними.⁸² Українців інколи розміщують у хостелах, де немає постійної присутності соціальних працівників.⁸³ Проблема доступу до житла є особливо гострою через загальну нестачу житлового фонду в основних приймаючих країнах, таких як Німеччина та Польща.⁸⁴

⁷⁶ ОЕСР та ЕУАА, *Voices in Europe* (Переклад: *Голоси в Європі*), (2024), *op. cit.*; Інтерв'ю з ключовими інформантами 2DE-K-02; -03; -06; IN-K02.

⁷⁷ Інтерв'ю з ключовим інформантом 2PL-K-05.

⁷⁸ Інтерв'ю з ключовими інформантами 2PL-K-04; 1PL-K-06; 2PL-K-07; MOM, *Vulnerability to Trafficking* (Переклад: *Уразливість до торгівлі людьми*), (2024), *op. cit.*

⁷⁹ Пьотр Левандовський, Ян Баран, Анета Кільчевська, Якуб Савульський, *Case Study: Gaps in access to social protection for people working under civil law contracts in Poland* (Переклад: *Тематичне дослідження: прогалини у доступі до соціального захисту осіб, які працюють за цивільно-правовими договорами в Польщі*), Інститут структурних досліджень (IBS) для Європейської Комісії, (Люксембург, Офіс публікацій Європейського Союзу, 2018).

⁸⁰ Я. Б. Клакля, М. Косс-Горишвеська, А. Кулеса, К. Паяк-Затеска та М. Зарихта, *In the Shadows. Ukrainian Domestic Workers in Poland* (Переклад: *У тінях. Українські працівники в Польщі*), *Care International*, (Варшава, 2023).

⁸¹ Інтерв'ю з ключовими інформантами 2PL-K-01; 2PL-K-02; 2PL-K-03; 2PL-K-04; 2PL-K-05; 2CH-K-02.

⁸² Інтерв'ю з ключовим інформантом 2PL-K-03.

⁸³ Інтерв'ю з ключовим інформантом 2DE-K-07.

⁸⁴ Рівень забезпечення житлом у Польщі у 2023 році був низьким – 419 помешкань на 1 000 осіб, хоча це було незначним покращенням порівняно з 2022 роком (412). Статистика Польщі (2024). *Housing Economy in 2023* (Переклад: *Житлова економіка у 2023 році*):

https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/en/defaultaktualnosci/3309/10/7/1/housing_economy_in_2023.pdf.

Ситуація з житлом у Німеччині була трохи кращою: у 2023 році на одного мешканця припадало 516 помешкань:

Німеччина, Федеральне статистичне відомство (Destatis, 2024):

www.destatis.de/EN/Themes/Society-Environment/Housing/Tables/liste-dwellings.html#55566. У Швейцарії рівень забезпечення житлом є вищим: 641 помешкань на 1 000 осіб: Швейцарія, Федеральне статистичне відомство (2024):

www.bfs.admin.ch/bfs/en/home/statistiken/bau-wohnungswesen.gnpdetail.2024-0526.html.

Цю проблему частково пом'якшила готовність приватних осіб приймати біженців з України, про що повідомив ключовий інформант з НУО в Берліні.⁸⁵ Однак домовленості про приватне розміщення також можуть становити ризик експлуатації в домашньому господарстві та сексуального насильства чи експлуатації через неявну залежність біженців від приймаючих сімей. За словами двох ключових інформантів, деякі господарі житла очікують отримати частину соціальних виплат, на які мають право люди зі статусом тимчасового захисту.⁸⁶ Ключові інформанти, опитані у 2023 році в Берліні та Варшаві, вважали обмежені процедури перевірки сімей, які надають житло біженцям, фактором ризику для зловживань.⁸⁷

Журналісти-слідчі, опитані в рамках цього дослідження, проаналізували онлайн-пропозиції допомоги українським біженцям і виявили низку потенційно зловмисних випадків, зокрема, надання житла лише жінкам.⁸⁸ Ключові інформанти згадували про сексуальні домагання, насильство та напади на українських жінок в уразливих ситуаціях, зокрема з боку власників житла та роботодавців, а також осіб, які пропонують українцям допомогу з наміром зав'язати з ними романтичні стосунки.⁸⁹ Працівниця української НУО, яка сама подорожувала через південно-східну Європу до західної Європи на початку 2022 року, стала свідком того, як чоловіки в місцях скупчення біженців пропонували українським жінкам житло та вимагали у них водійські посвідчення.⁹⁰

Ключовий інформант, опитаний у 2024 році, розповів про молоду українку, яка скористалася послугами НУО, в якому працює інформант. Жінка орендувала квартиру, яка була пов'язана з помешканням орендодавця спільним простором. Згодом орендодавець зробив жінку залежною від нього, соціально ізолював її та супроводжуючи щоразу, коли вона ходила за покупками. У результаті вона вступила з ним у сексуальні стосунки, які, на її думку, були вимушеними, щоб залишитися в квартирі. Ключовий інформант зазначає, що такі випадки важко переслідувати в судовому порядку через складність доведення або спростування згоди. Інформанту відомо про ще вісім подібних випадків.⁹¹

⁸⁵ Інтерв'ю з ключовим інформантом 1DE-K-03.

⁸⁶ Інтерв'ю з ключовими інформантами 1DE-K-03; 1PL-K-07.

⁸⁷ Інтерв'ю з ключовими інформантами 1DE-K-08; 1DE-K-03; 1PL-K-07; 2DE-K-03; NL-K-02.

⁸⁸ Інтерв'ю з ключовим інформантом IN-K-01.

⁸⁹ Інтерв'ю з ключовими інформантами 1CH-K-07; 2CH-K-02; 2CH-K-03; 2CH-K-04.

⁹⁰ Інтерв'ю з ключовим інформантом 1CH-K-11

⁹¹ Інтерв'ю з ключовим інформантом 2CH-K-03.

З іншого боку, факт розміщення більшості біженців за межами таборів або центрів колективного розміщення, також може бути фактором стійкості.⁹² Великі центри колективного розміщення в досліджуваних містах є показниками уразливості до зловживань та експлуатації. Ключові інформанти описали ситуацію в першому приймальному центрі Тегель у Берліні, який був призначений для короткострокового проживання українців (менше тижня). Протягом 2023-2024 років центр місяцями приймав людей різних національностей – близько 4 500 осіб на момент проведення інтерв'ю у 2024 році, серед яких близько 3 700 українців і приблизно 800 осіб інших національностей, за словами двох ключових інформантів.⁹³

Ризики також були зафіксовані в одному з основних центрів розміщення українських біженців у Варшаві. Ключовий інформант, опитаний у рамках цього дослідження у 2023 році, зазначив, що існують ризики експлуатації, але служба безпеки активно відслідковує їх. Співробітники центру також пройшли навчання з протидії торгівлі людьми, яке проводила міжнародна організація та місцева НУО. Повідомляється, що жінки, які проживали в центрі, нібито залучалися до секс-бізнесу поблизу центру, але ключовий інформант не володів більш детальною інформацією чи доказами експлуатації.⁹⁴ Багато центрів колективного розміщення в Польщі було закрито з першого року переміщення, а з березня 2023 року держава надає житло особам зі статусом тимчасового захисту лише на чотири місяці після прибуття.⁹⁵

⁹² Інтерв'ю з ключовим інформантом 2DE-K-05.

⁹³ Інтерв'ю з ключовими інформантами 1DE-K-07; 2DE-K-07.

⁹⁴ Інтерв'ю з ключовим інформантом 1PL-K-08.

⁹⁵ Інтерв'ю з ключовим інформантом 2PL-K-03. Зміни були внесені на основі поправки до відповідного польського закону. Див.: Асоціація правових інтервенцій (SIP), *The president has signed an amendment to the Special-purpose Act* (Переклад: Президент підписав поправку до відповідного акту) (січень 2024): <https://ukraina.interwencjaprawna.pl/the-president-has-signed-an-amendment-to-the-special-purpose-act>.

3. Подорожі

3.1 Виїзд з України

Наприкінці лютого 2022 року сотні тисяч людей – здебільшого українців, а також представників інших національностей – почали виїжджати з України.⁹⁶ Маршрути виїзду з країни зазвичай залежали від місцезнаходження людей в Україні. Це пояснюється великою територією України, а також труднощами та небезпеками, пов'язаними з пересуванням країною.⁹⁷

Люди із західної України зазвичай перетинали сухопутні кордони з Польщею, Словаччиною, Угорщиною або північною Румунією, тоді як ті, хто знаходився на південному заході та в районі Одеси, перетинали кордон з Республікою Молдова чи східною Румунією. Деякі залишалися у прикордонних країнах, а інші продовжували свій шлях до інших країн Європи.⁹⁸ Люди зі сходу та півночі України, в тому числі з окупованих територій, часто прямували до Російської Федерації. Вони або залишалися там, або транзитом через Росію перетинали кордон з Латвією, Естонією чи Фінляндією.

Мапа України

Джерело: UN Geospatial, жовтень 2023

⁹⁶ UNHCR, *Global Trends: Forced Displacement in 2022* (Переклад: Глобальні тенденції: вимушене переміщення у 2022 році) (Публікація ООН, 2022).

⁹⁷ Інтерв'ю з ключовим інформантом 2CH-K-01.

⁹⁸ Див.: MOM, *Ukrainians and Third-Country Nationals Crossing Back to Ukraine – 2023 Regional Analysis* (Переклад: Українці та громадяни третіх країн, які повертаються в Україну – регіональний аналіз 2023 року) (MOM, Відень, квітень 2024).

Більшість перетинів кордону людьми, які переміщуються з України до ЄС, через Молдову до ЄС, а також у межах ЄС, Європейське агентство з прикордонної та берегової охорони (Frontex) вважає «законними та впорядкованими».⁹⁹ Серед респондентів у рамках дослідження Опитування мігрантів, які прибувають з України (SAM-UKR) у період з квітня 2022 року по січень 2023 року 21% платили іншим особам за транспорт для виїзду з країни.¹⁰⁰ У середньому вони платили 363 євро (388 доларів США), хоча суми коливалися від 9,30 до 9 300 євро (10-10 000 доларів США). Більшість витрат стосувалися транспортних послуг для виїзду з України та законного в'їзду в транзитні чи кінцеві країни.¹⁰¹

528 українських респондентів, які брали участь у дослідженні, проведеному наприкінці 2022 року у Швейцарії, надали детальну інформацію про свої подорожі. У більшості респондентів (60%) подорож тривала від 3 до 10 днів, і лише 13% подорожували 1-2 дні. Для 27% респондентів подорож тривала понад десять днів. Значних відмінностей за віком чи статтю не виявлено. Більшість (66%) подорожували потягом, автобусом або літаком, тоді як 19% подорожували власним автомобілем, а ще 19% скористалися транспортом, організованим благодійними та допоміжними організаціями. Українські чоловіки частіше використовували власні автомобілі, ніж жінки. Третина респондентів повідомила, що у певний момент їм доводилося платити гроші або віддавати цінні речі, щоб продовжити подорож – трохи частіше це стосувалося жінок (35%), ніж чоловіків (23,5%).¹⁰²

3.2 Ризики

Є певні ознаки ризиків зловживання, експлуатації та торгівлі людьми в контексті подорожей біженців, особливо протягом перших тижнів після повномасштабного вторгнення. Фактори ризику включали рішення виїхати з країни якомога швидше, а також велика кількість незареєстрованих осіб, які пропонували допомогу, транспорт і житло біженцям, незначна частина яких могла мати намір займатися торгівлею людьми.¹⁰³ Ситуація з ризиками, пов'язаними з незареєстрованими особами, що пропонують транспорт або житло, за повідомленнями, покращилася, оскільки деякі країни ЄС тепер вимагають реєстрації таких осіб в органах влади (див. розділ 2.3 вище щодо заходів протидії торгівлі людьми).¹⁰⁴

⁹⁹ Frontex, *Risk Analysis for 2022/2023* (Переклад: Аналіз ризиків за 2022/2023 роки), (Варшава, 2022), с. 15.

¹⁰⁰ EUAA, MOM та ОЕСР, *Surveys of Arriving Migrants from Ukraine (SAM-UKR)* (Переклад: Опитування мігрантів, що прибувають з України (SAM-UKR)), Інформаційний бюлетень, (2 лютого 2023 р.).

¹⁰¹ EUAA, MOM та ОЕСР, *Forced displacement from and within Ukraine: Profiles, experiences, and aspirations of affected populations* (Переклад: Вимушене переміщення з України та в межах України: профілі, досвід та прагнення постраждалого населення), (жовтень 2022). Опитування проводилося самостійно за допомогою мобільного телефону та було доступне респондентам, які проживають у всіх країнах ЄС, українською, російською та англійською мовами.

¹⁰² Дірк Баер, Джудіт Бюлер та Андреа Барбара Хартманн, *Ukrainische Flüchtlinge in der Schweiz: Ergebnisse einer Befragung zu Fluchterfahrungen und zur Lebenssituation* (Переклад: Українські біженці у Швейцарії: результати опитування про досвід подорожі та життєві ситуації), (Цюріх, Цюріхська вища школа прикладних наук (ZHAW), Кафедра соціальної роботи, 2022).

¹⁰³ UNODC, *Conflict in Ukraine* (Переклад: Конфлікт в Україні), (оновлено у грудні 2022), *op. cit.*

¹⁰⁴ Там само.

Серед 538 українців, опитаних під час академічного навчання у Швейцарії у 2022 році, лише п'ять респондентів відповіли, що їм довелося заплатити «помічникам» за інформацію або послуги (більш детальна інформація не надавалась).¹⁰⁵ Шість відсотків вступали в конфлікт з людьми, які підтримували їх у різний спосіб під час подорожі, а сім відсотків були змушені надати певну форму негрошової компенсації, наприклад, робочу силу, щоб продовжити свою подорож (більш детальна інформація не надавалась).¹⁰⁶ 2,4% мали конфлікти з органами влади або поліцією – значно частіше серед чоловіків, ніж серед жінок.¹⁰⁷

« Я бачив багато людей, які подорожували наодинці. Багато хто дійсно хотів допомогти та пропонував чесні пропозиції. Але деякі могли запропонувати віддати їм документи. [...] Багато українців раніше не бували за кордоном, тому їм було важко. »

Ключовий інформант з НУО, залученої до протидії торгівлі людьми, який був опитаний у Берні у 2023 році¹⁰⁸

Для певних груп населення подорожі були особливо важкими. Серед них: неповнолітні діти без супроводу чи діти, розлучені з батьками; люди, які буди раніше внутрішньо переміщеними особами в Україні;¹⁰⁹ люди, які не можуть мати доступу до тимчасового захисту (оскільки вони не мали відповідного права, або через відсутність/недостовірність інформації); українські роми через дискримінацію; громадяни інших країн, у тому числі особи без документів та без громадянства; люди похилого віку; та люди з психічними та фізичними вадами.¹¹⁰

¹⁰⁵ Формулювання було таким: «*dass auf Informationen bzw. Dienstleistungen von Helfer: innen gegen Bezahlung zurückgegriffen wurde* (що їм приходилося сплачувати за інформацію або послуги помічників)». Дірк Байєр, Джудіт Бюлер та Андреа Барбара Хартманн, *Ukrainian Flüchtlinge in der Schweiz: Ergebnisse einer Befragung zu Fluchterfahrungen und zur Lebenssituation* (Переклад: Українські біженці у Швейцарії: результати опитування про досвід подорожі та життєві ситуації), (Цюріх, Цюріхська вища школа прикладних наук (ZHAW), Кафедра соціальної роботи, 2022), с. 11.

¹⁰⁶ Точне формулювання було таким: «*Ich hatte Konflikte mit anderen Personen, die mich bei meiner Flucht unterstützten* (У мене були конфлікти з іншими людьми, які допомагали мені в моїй подорожі)» та «*Ich musste eine andere Gegenleistung erbringen (z.B. Arbeiten), um mit meiner Flucht weiter voranzukommen* (Я повинен був надати якусь іншу форму компенсації (наприклад, відпрацювати), щоб продовжити свою подорож)». Байєр, Бюлер і Хартманн, *Ukrainische Flüchtlinge in der Schweiz* (Переклад: Українські біженці у Швейцарії) (2022), *op. cit.*, с. 12.

¹⁰⁷ Байєр, Бюлер і Хартманн, *Ukrainische Flüchtlinge in der Schweiz* (Переклад: Українські біженці у Швейцарії) (2022), *op. cit.*

¹⁰⁸ Інтерв'ю з ключовим інформантом 1СН-К-11.

¹⁰⁹ ЕУАА, МОМ та ОЕСР, *Forced displacement from and within Ukraine: Profiles, experiences, and aspirations of affected populations* (Переклад: Вимушене переміщення з України та в межах України: профілі, досвід та прагнення постраждалого населення), (2022). 22% респондентів були внутрішньо переміщеними особами в Україні до того, як вони потрапили в ЄС.

¹¹⁰ Щодо аналізу уразливості та стійкості до торгівлі людьми в рамках цього проекту, див.: ММС, *Vulnerability and Resilience to Exploitation and Trafficking among People fleeing Ukraine in Berlin, Bern and Warsaw* (Переклад: Уразливість і стійкість до експлуатації та торгівлі людьми серед осіб, які виїжджають через війну в Україні, в Берліні, Берні та Варшаві) (Женева, ММС, 2024). Див. також: Сюзанна Гофф та Ефьє де Вольдер, *Preventing human trafficking of refugees from Ukraine* (Переклад: Запобігання торгівлі людьми серед біженців з України) (La Strada International and Freedom Fund, 2022); Європол, *Early Warning Notification: War in Ukraine – refugees arriving to the EU at risk of exploitation as part of THB* (Переклад: Раннє попередження про ризик: війна в Україні – біженці, які прибувають до ЄС, під загрозою експлуатації в рамках торгівлі людьми), (Гаага, № 2022-340, 2022); UNICEF, *Children fleeing war in Ukraine at heightened risk of trafficking and exploitation* (Переклад: Діти, які виїжджають через війну в Україні, піддаються підвищеному ризику торгівлі людьми та експлуатації), пресреліз, (19 березня 2022 р.).

Багато українців, включаючи українських ромів, із Закарпатської області на заході України мають подвійне українське та угорське громадянство, що іноді ставало причиною відмови у тимчасовому захисті, оскільки їх вважали громадянами Угорщини.¹¹¹ Також виникали проблеми з доступом до тимчасового захисту через відсутність документів у деяких українських ромів. Кілька ключових інформантів повідомляли про расову дискримінацію українців ромської національності.¹¹²

За словами одного з ключових інформантів: «На початку було багато випадків расової дискримінації. На кордоні людей, які не «виглядали українцями», не пускали [до країн ЄС]». Іноді їх невірно називали «фальшивими біженцями» і не дозволяли переміщатися в пошуках тимчасового захисту.¹¹³ Ключові респонденти зазначили, що українські роми не мали доступу до місць колективного розміщення, їм виділяли окреме житло і вони мали обмежений доступ до базових послуг.¹¹⁴

Кожна п'ята родина (22%), опитана UNHCR у країнах, що межують з Україною, у 2023 році мала «принаймні одного члена сім'ї з особливими потребами, такими як інвалідність та серйозні захворювання», а 12% мали принаймні одного члена сім'ї з інвалідністю.¹¹⁵ Біженці з інвалідністю стикаються з труднощами у доступі до соціального забезпечення, медичної допомоги, допоміжних засобів і пристроїв для пересування, допоміжних технологій та інших форм підтримки, а також з перешкодами для офіційного визнання їхнього статусу інвалідності.¹¹⁶ Службам у приймаючих країнах було важко реагувати, оскільки літні біженці та біженці з інвалідністю рідке явище для європейських країн.¹¹⁷

¹¹¹ Див., наприклад: Зденек Ришавий (17 квітня 2022 р.), *In Czech Republic, the Hungarian passports held by some Romani refugees from Ukraine have not proved to be an advantage* (Переклад: У Чехії угорські паспорти деяких ромських біженців з України не є перевагою):

<https://romea.cz/en/news/czech/in-czech-republic-the-hungarian-passports-held-by-some-romani-refugees-from-ukraine-have-not-proved-to-be-an-advantage>.

¹¹² Інформаційно-аналітичний центр з питань антициганізму (MIA), *Antiziganismus gegen ukrainische Roma geflüchtete in Deutschland* (Переклад: Антициганізм щодо українських ромських біженців у Німеччині) (квітень 2024); Інтерв'ю з ключовими інформантами 2DE-K-03; 2DE-K-04; 2PL-K-05.

¹¹³ Інтерв'ю з ключовим інформантом 2DE-K-04. Див. також: Регіональні заходи реагування для біженців з України (МОМ), *Vulnerability to Trafficking in persons in the context of the war in Ukraine* (Переклад: Уразливість до торгівлі людьми у контексті війни в Україні), (2024), *op. cit.*

¹¹⁴ Інтерв'ю з ключовими інформантами 2DE-K-03; 2DE-K-04; 2PL-K-05; Регіональні заходи реагування для біженців з України (МОМ), *Vulnerability to Trafficking in persons in the context of the war in Ukraine* (Переклад: Уразливість до торгівлі людьми у контексті війни в Україні), (2024), *op. cit.*

¹¹⁵ UNHCR, *Displacement Patterns, Protection Risks and Needs of Refugees from Ukraine – Regional Protection Analysis #2* (Переклад: Моделі переміщення, ризику захисту та потреби біженців з України – регіональний аналіз захисту № 2), (квітень 2023), с. 13; див. також EУАА, *Displaced Ukrainians with Disabilities Seeking Temporary Protection in Europe* (Переклад: Переміщені українці з інвалідністю, які шукають тимчасового захисту в Європі), Ситуаційний оновлений випуск № 20 (18 січня 2024 р.).

¹¹⁶ Регіональні заходи реагування для біженців з України (МОМ), *Vulnerability to Trafficking in persons in the context of the war in Ukraine: The case of Poland and Romania* (Переклад: Уразливість до торгівлі людьми у контексті війни в Україні: приклад Польщі та Румунії), (2024).

¹¹⁷ Інтерв'ю з ключовими інформантами 2DE-K-07; 2CH-K-01; 2PL-K-03.

« Багато людей з інвалідністю залишилися в Україні, оскільки вони не мали достатньо грошей чи допомоги, щоб виїхати. [...] Деякі люди перенесли інфаркт або померли, ймовірно, через стрес. Потяги з України до Хелма, [східна] Польща, перевозили до 200 осіб в одному вагоні. Людям з інвалідністю було важко сісти на потяг. Їм було складно взяти з собою речі, необхідні для підтримки свого стану. Деякі люди сідали в потяг без інвалідних візків через брак місця, багато осіб їхали без документів. »

Ключовий інформант з НУО, залученої до протидії торгівлі людьми, який був опитаний у Берні у 2023 році¹¹⁸

Було зафіксовано особливу форму зловживання, коли українські жінки з інвалідністю ставали мішенню для українських чоловіків, які бажали виїхати з України. Чоловіки одружувалися з цими жінками, щоб отримати звільнення від положень воєнного стану, які забороняють їм виїжджати з країни (див. наступний розділ). Ключові інформанти послалися на групи в соціальних мережах, де українські чоловіки публікували оголошення про бажання одружитися з жінкою з інвалідністю, а жінки з інвалідністю розміщували оголошення із запитом про оплату за шлюб. Відомі випадки, коли після успішного виїзду з України чоловіки залишали жінок без ресурсів.¹¹⁹

¹¹⁸ Інтерв'ю з ключовим інформантом 2СН-К-01.

¹¹⁹ Інтерв'ю з ключовими інформантами UA-K-03; 2СН-К-01; 2СН-К-02; 2СН-К-04.

« Соціальний працівник однієї українки запропонував їй вийти за нього заміж, щоб він міг виїхати з України. [...] За словами жінки, після прибуття до Німеччини, колишній соціальний працівник почав фізично та морально знущатися з неї – не готував їжу та не допомагав сходити в туалет. Жінка зателефонувала на гарячу лінію з питань домашнього насильства в Німеччині та на гарячу лінію, створену українською активісткою за права осіб з інвалідністю. »

Ключовий інформант, опитаний у Берні у 2024 році¹²⁰

Серед понад одного мільйона громадян інших країн, що не входять до ЄС, які виїхали у зв'язку з повномасштабним вторгненням,¹²¹ багато хто зазнав дискримінації під час подорожі. За словами ключового інформанта, їм не завжди допомагали подорожувати далі з країни ЄС, що межує з Україною, до іншої країни ЄС.¹²² Ця група також стикалася з труднощами у доступі до прав і послуг у країнах ЄС та у підтримці законного статусу проживання.¹²³ Двоє ключових інформантів описали, як деякі білоруси, які мали статус біженця в Україні, стикалися з труднощами у поновленні своїх паспортів і підтриманні законного правового статусу в країнах ЄС.¹²⁴ Один ключовий інформант також повідомив про проблеми з дозволами на проживання для жінок з країн південно-східної Азії, які втекли через війну в Україні.¹²⁵

Розпорядження Сенату Берліна від серпня 2022 року передбачає підтримку громадян інших країн, що не входять до ЄС, які навчалися в Україні до війни та бажають продовжити навчання в Берліні.¹²⁶ У Берліні було засновано організацію для підтримки таких студентів за фінансування держави.¹²⁷ Берлін також є однією з федеральних земель Німеччини, що дозволяє студентам залишатися протягом шести місяців, поки вони не знайдуть місце для навчання в Берліні.¹²⁸

¹²⁰ Інтерв'ю з ключовим інформантом 2CH-K-01.

¹²¹ MOM, *Ukraine and Neighbouring Countries 2022-2024: Two Years of Response* (Переклад: Україна та сусідні країни 2022-2024: два роки заходів реагування), (лютий 2024).

¹²² Інтерв'ю з ключовим інформантом 2PL-K-02.

¹²³ FRA, *The Russian war of aggression against Ukraine – the broad fundamental rights impact in the EU: Bulletin #2* (Переклад: Російська агресія проти України – широкий вплив на основні права в ЄС: Бюлетень № 2), (Люксембург, Офіс публікацій ЄС, 2022); Інтерв'ю з ключовими інформантами 1PL-K-02; 2PL-K-02; 2PL-K-05; 2DE-K-02.

¹²⁴ Інтерв'ю з ключовими інформантами 2PL-K-02; 2PL-K-05.

¹²⁵ Інтерв'ю з ключовим інформантом 2DE-K-02.

¹²⁶ Німеччина, Департамент внутрішніх справ, цифровізації та спорту Сенату, законопроект Сенату № S-606/2022.

¹²⁷ Інтерв'ю з ключовим інформантом 2DE-K-02.

¹²⁸ Інтерв'ю з ключовим інформантом 2DE-K-03

3.3 Виїзд чоловіків з України

Уряд України запровадив воєнний стан і загальну мобілізацію у відповідь на повномасштабне вторгнення у лютому 2022 року. Ці заходи з тих пір продовжувалися тринадцять разів, і наразі діють до лютого 2025 року.¹²⁹ Відповідно до статті 22.6 Закону про мобілізацію, під час загальної мобілізації всі українські чоловіки віком від 18 до 60 років зобов'язані мати при собі військово-облікові документи та пред'являти їх на вимогу Державної прикордонної служби України (ДПСУ). Чоловікам цієї вікової категорії заборонено залишати Україну, якщо вони не підпадають під винятки.¹³⁰

Винятки передбачені для чоловіків, які мають на утриманні трьох або більше дітей; одиноких батьків; осіб з інвалідністю чи проблемами зі здоров'ям; чоловіків з дітьми, дружинами або батьками з інвалідністю; опікунів хворих членів сім'ї; державних службовців високого рангу, політиків та суддів; послів; певних категорій студентів та наукових працівників; а також родичів загиблих у бою.¹³¹ Більшість з 391 опитаного українського чоловіка надали відповіді, які свідчать про те, що вони підпадають під ці винятки.

Існують два основні способи, за допомогою яких чоловіки, що не підпадають під винятки, намагаються виїхати з України, ухиляючись від положень воєнного стану, що забороняють їхній виїзд. Вони або перетинають кордон України та в'їжджають в іншу країну через неофіційний сухопутний пункт пропуску, зазвичай через річки чи гори, або використовують підроблені або незаконно отримані документи, які надають їм право на звільнення, щоб перетнути кордон в офіційному пункті пропуску. Обидві ситуації можуть передбачати залучення кримінальних осіб для сприяння нелегальному виїзду з України, але згідно з міжнародним правом незаконне ввезення мігрантів вчиняється лише тоді, коли третя сторона сприяє нелегальному в'їзду до іншої країни за межами офіційного пункту пропуску або шляхом надання підроблених проїзних документів для нелегального в'їзду.

Відповідно до Протоколу ООН проти незаконного ввезення мігрантів, незаконне ввезення мігрантів передбачає *«організацію з метою отримання, прямо чи опосередковано, фінансової або іншої матеріальної вигоди, незаконного в'їзду особи до держави-учасниці, громадянином або постійним мешканцем якої ця особа не є [виділено курсивом]»*. У Протоколі також зазначено, що незаконний в'їзд означає *«перетин кордонів без дотримання необхідних вимог для законного в'їзду до приймаючої держави»*.¹³²

¹²⁹ Уряд України оголосив воєнний стан і загальну мобілізацію в лютому 2022 року, після чого продовжив як воєнний стан (<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/45119>), так і загальну мобілізацію (<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/45120>) тринадцять разів, останній на момент написання статті у листопаді 2024 року на 90 днів до 7 лютого 2025 року.

¹³⁰ Україна, Закон № 44, *Закон України про мобілізаційну підготовку та мобілізацію*, (1993), зі змінами. Винятки викладені в статтях 23-24.

¹³¹ Там само.

¹³² Організація Об'єднаних Націй, *Протокол проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітрю, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності*, (2000), стаття 3.

У 2023 року Державна прикордонна служба України (ДПСУ) затримала близько 11 000 українських чоловіків, які намагалися виїхати з країни всупереч положенням воєнного стану, повідомляє українське національне агентство новин «Укрінформ». Близько 8 000 з цих чоловіків намагалися перетнути кордон з Румунією, Молдовою, Польщею, Угорщиною чи Словаччиною, обходячи офіційні пункти пропуску пішки або вплав. Ще близько 3 000 пред'являли на кордоні підроблені документи, що свідчили про їхню нібито приналежність до винятків, які дозволяють виїжджати з України (переважно на кордоні з Польщею).¹³³ За даними ДПСУ, більшість цих чоловіків зверталися до «організаторів».¹³⁴

Хоча всі чоловіки, затримані українськими органами влади, порушували положення внутрішнього законодавства про воєнний стан і мобілізацію, не всі з них намагалися нелегально виїхати до іншої країни. Безвізовий режим з країнами Європи та статус тимчасового захисту також поширюються на українських чоловіків, які підпадають під заборону виїзду з України. Це означає, що, якщо українські чоловіки мають чинні проїзні документи та перетинають кордон через офіційний пункт пропуску, їхній в'їзд до країни-сусіда є легальним.

Значно більший відсоток чоловіків, опитаних у рамках цього дослідження (9,7%), порівняно з жінками (3,6%), повідомили, що вони платили за допомогу в нелегальному перетині кордону. Проте деякі опитані українські чоловіки, ймовірно, мали на увазі допомогу у нелегальному виїзді з України, а не в'їзді до іншої країни. Серед опитаних 82% (31 з 38) нелегально ввезених чоловіків були українцями, і майже всі ці нелегально ввезені українські чоловіки (30 з 31) були у віковій категорії 18-60 років. Сорок п'ять відсотків становили чоловіки віком 27-60 років, тоді як більшість решти були у віці 18-26 років. На момент опитування українські чоловіки підлягали призову з 27 років, однак у квітні 2024 року цей вік було знижено до 25 років.¹³⁵

¹³³ Укрінформ, «За час війни викрили майже 400 груп, які допомагали ухлянтам тікати за кордон», 18 березня 2024 р.; Інтерв'ю з ключовими інформантами 2СН-К-04; 2РЛ-К-01. Див. також Регіональні заходи реагування для біженців з України (МОМ), *Vulnerability to Trafficking in persons in the context of the war in Ukraine: The case of Poland and Romania* (Переклад: Уразливість до торгівлі людьми у контексті війни в Україні: приклад Польщі та Румунії), (2024).

¹³⁴ Укрінформ, «Андрій Демченко, речник Державної прикордонної служби» (29 квітня 2024): www.ukrinform.ua/rubric-ato/3857901-andrij-demcenko-recnik-derzavnoi-prikordonnoi-sluzbi.html.

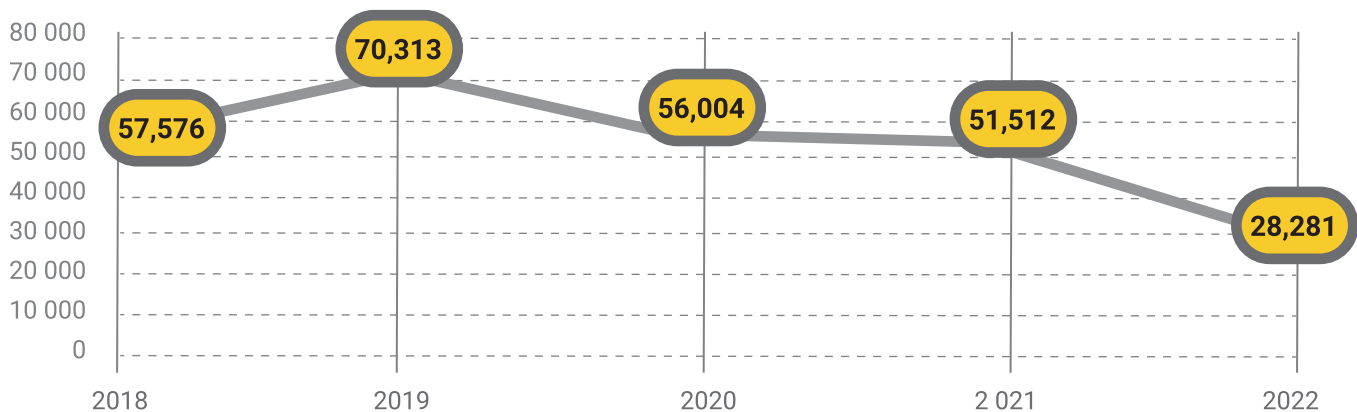
¹³⁵ Про внесення змін до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2024, № 18, ст. 75): <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3127-IX>.

4. Сплата за сприяння незаконному перетину кордону

4.1 Незаконне ввезення мігрантів до 2022 року

До 2022 року небагато українців ідентифікувалося при нелегальному перетині кордону у напрямку ЄС морем чи сушею (менше 100 осіб на рік), оскільки українці мали можливість в'їжджати в ЄС без віз з 2017 року. Однак до 2022 року українці були серед найбільших національних груп, які фіксувалися як такі, що нелегально проживають та використовують підроблені документи в ЄС.¹³⁶ Українці також становили найбільшу групу за національністю, яким відмовляли у в'їзді на кордонах ЄС у період 2018-2021 років, становлячи 40% від загальної кількості таких випадків (див. Рисунок 3). У 2022 році кількість українців, яким було відмовлено у в'їзді на кордонах ЄС, значно зменшилася: з понад 51 500 у 2021 році до 28 300 у 2022 році.¹³⁷

Рисунок 3: українці, яким було відмовлено у в'їзді на кордонах з ЄС

Джерело: Frontex

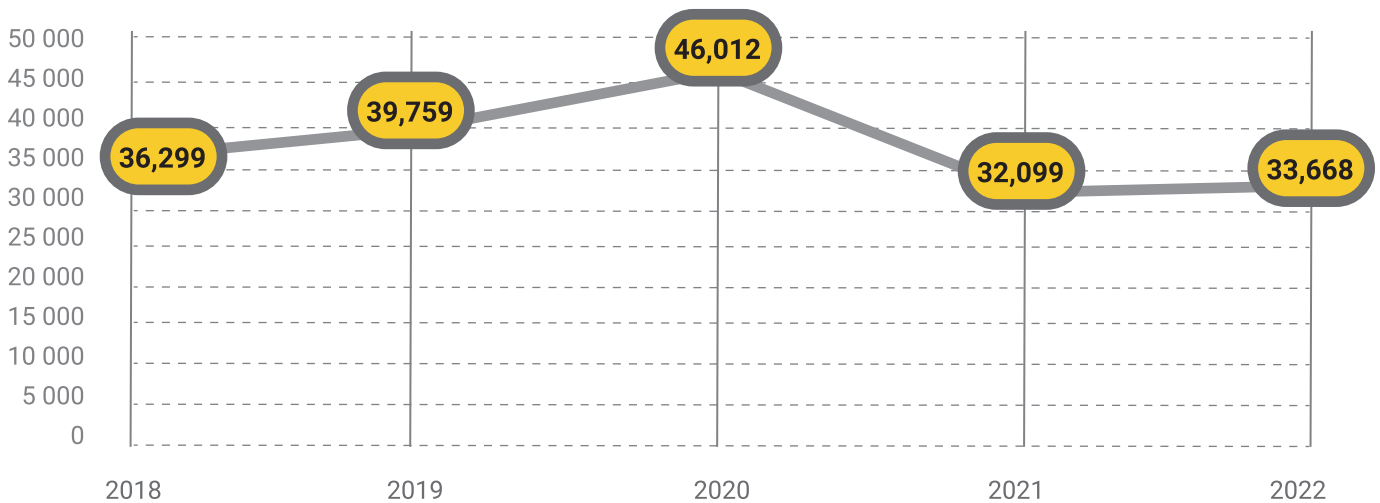
У період з 2018 по 2021 рік українці були шостою за національністю групою осіб, виявлених в ЄС з «нелегальним перебуванням», становлячи 7% від загальної кількості. У 2022 році порівняно з 2021 роком кількість зафіксованих українців з «нелегальним перебуванням» дещо зросла (див. Рис. 4).¹³⁸

¹³⁶ Frontex, *Risk Analysis for 2022/2023* (Переклад: Аналіз ризиків за 2022/2023 роки), (Варшава, 2022); Frontex, *Risk Analysis for 2021* (Переклад: Аналіз ризиків за 2021 рік) (Варшава, 2021); Європейський центр боротьби з контрабандою мігрантів (EMSC), *6th Annual Report* (Переклад: 6-й річний звіт) (Люксембург, Офіс публікацій ЄС, 2022).

¹³⁷ Frontex, *Risk Analysis for 2022/2023* (Переклад: Аналіз ризиків за 2022/2023 роки), (Варшава, 2022); Frontex, *Risk Analysis for 2023/2024* (Переклад: Аналіз ризиків за 2023/2024 роки) (Варшава, 2023).

¹³⁸ Frontex, *Risk Analysis for 2022/2023* (Переклад: Аналіз ризиків за 2022/2023 роки), (Варшава, 2022); Frontex, *Risk Analysis for 2023/2024* (Переклад: Аналіз ризиків за 2023/2024 роки) (Варшава, 2023).

Рисунок 4: українці, зафіксовані в ЄС з «нелегальним перебуванням»

Джерело: Frontex

Крім відмови у в'їзді та незаконного перебування, у 2020, 2021 та 2022 роках українці були найбільшою національною групою, зафіксованою на зовнішньому кордоні ЄС, з використанням підроблених документів, з тенденцією до збільшення у 2020 році (1 258) та 2021 році (3 067), після чого відбулося зниження у 2022 році (760).¹³⁹

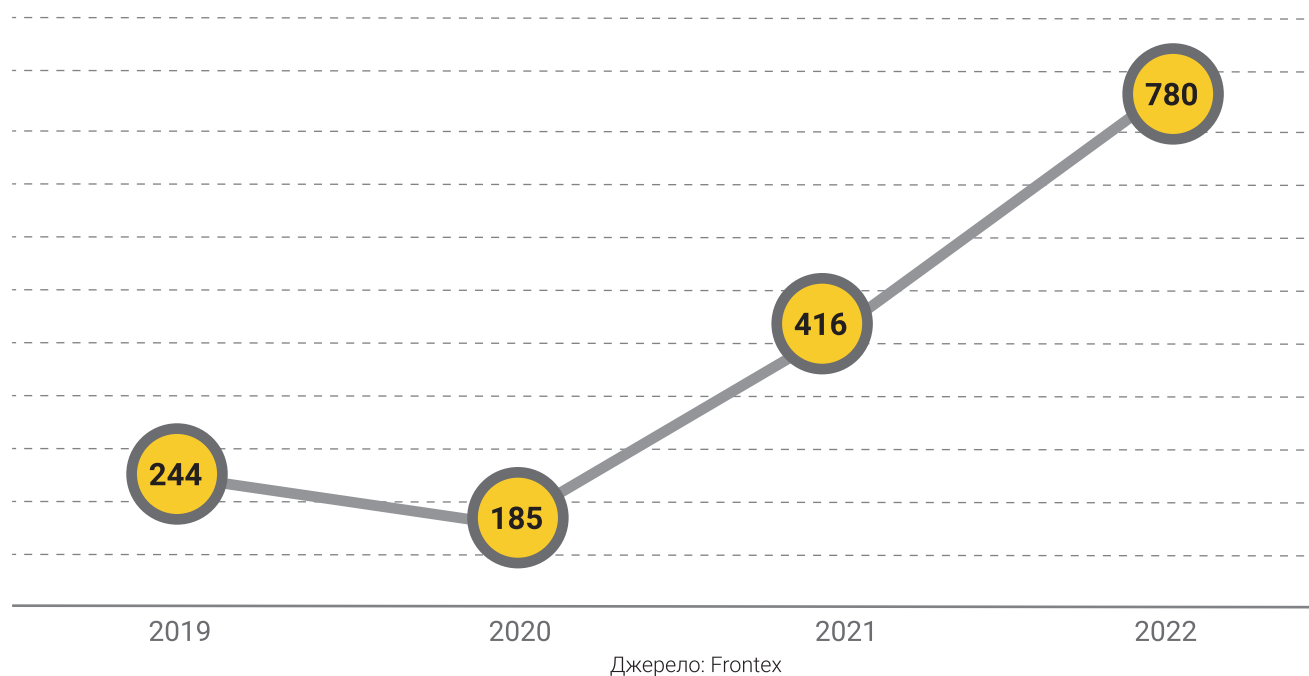
До 2022 року Frontex вважав Україну «джерелом і транзитною країною транскордонної злочинності». У період з 2019 по 2022 рік¹⁴⁰ найбільшою за національністю групою незаконних перевізників мігрантів, зафіксованих на сухопутних кордонах ЄС, були українці, які становили 11% від загальної кількості, з тенденцією до зростання. Українці становили 5% від усіх виявлених незаконних перевізників мігрантів на сухопутних, морських і повітряних кордонах ЄС, а також на внутрішніх територіях за цей період.¹⁴¹

¹³⁹ Frontex, *Risk Analysis for 2022/2023* (Переклад: Аналіз ризиків за 2022/2023 роки), (Варшава, 2022); Frontex, *Risk Analysis for 2023/2024* (Переклад: Аналіз ризиків за 2023/2024 роки) (Варшава, 2023).

¹⁴⁰ Frontex, *Risk Analysis for 2022/2023* (Переклад: Аналіз ризиків за 2022/2023 роки), (Варшава, 2022), с. 9.

¹⁴¹ Frontex, *Risk Analysis for 2023/2024* (Переклад: Аналіз ризиків за 2023/2024 роки) (Варшава, 2023).

Рисунок 5: Українські незаконні перевізники мігрантів, зафіксовані на кордонах ЄС та в ЄС

За даними Європолу, у 2021 році українці наймалися групами незаконних перевізників мігрантів для керування прогулянковими та рибальськими суднами, які незаконно переправляли громадян західно-південної Азії з Туреччини до Італії. За такі послуги люди платили до 12 000 євро (13 000 доларів США) з особи. Українських моряків іноді вербували через оголошення про роботу в соціальних мережах.¹⁴² У 2019 році було ліквідовано організоване злочинне угруповання українців та інших осіб, які незаконно переправили понад 13 000 осіб до ЄС, використовуючи підроблені візи на підставі фальшивих документів про працевлаштування. Протягом щонайменше шести років діяльності група заробила понад 2,3 млн євро (2,5 млн доларів США).¹⁴³ Українці також брали участь у незаконному ввезенні мігрантів у південно-східній Європі, виконуючи функції водіїв.¹⁴⁴

Деякі українці, засуджені за злочини, пов'язані з незаконним ввезенням мігрантів, згодом були визнані українською владою жертвами торгівлі людьми для цілей експлуатації злочинними угрупованнями у примусовій злочинній діяльності (незаконне ввезення мігрантів).¹⁴⁵ Правоохоронні органи направили низку жертв за допомогою до НУО, що займається протидією торгівлі людьми, в Україні після їх повернення з Туреччини на початку 2022 року, незадовго до початку повномасштабного вторгнення.¹⁴⁶

¹⁴² EMSC, 6th Annual Report (Переклад: 6-й річний звіт) (Люксембург, Офіс публікацій ЄС, 2022).

¹⁴³ EMSC, 4th Annual Report (Переклад: 4-й річний звіт) (Люксембург, Офіс публікацій ЄС, 2020).

¹⁴⁴ Тихомир Безлов, Атанас Русев і Дардан Кочані, *Borderline: Impact of the Ukraine War on Migrant Smuggling in South Eastern Europe* (Переклад: Прикордоння: вплив війни в Україні на незаконне ввезення мігрантів у південно-східній Європі), Центр вивчення демократії (CSD) і Глобальна ініціатива проти транснаціональної організованої злочинності, (вересень 2023).

¹⁴⁵ Дані, надані UNODC Офісом Генерального прокурора України у січні 2024 року.

¹⁴⁶ Інтерв'ю з ключовим інформантом UA-K-03.

Національна поліція України (НПУ) під керівництвом Офісу Генерального прокурора провела розслідування у семи кримінальних провадженнях щодо торгівлі людьми, пов'язаних з членами організованої злочинної групи, які передували повномасштабному вторгненню. Чотирьох обвинувачених визнано винними у вербуванні українських чоловіків (моряків) в економічно уразливих умовах з метою їх залучення до скоєння злочинів, пов'язаних з незаконним ввезенням мігрантів, які прямували з Близького Сходу до ЄС. Для цього була створена спільна слідча група за участі представників України, Італії та Греції.¹⁴⁷

4.2 Сплата за сприяння нелегальному перетину кордону в контексті переміщення з України

На відміну від нелегальної міграції та незаконного ввезення українців до 2022 року, як зазначено вище, переважна більшість українців, які виїжджали з країни з лютого 2022 року, не сплачували за сприяння нелегальному перетину кордону. Серед 1 414 українців, опитаних в рамках цього дослідження, 5% (70 осіб) повідомили, що платили за перетин кордону в певний момент часу, хоча серед них є 31 чоловік, який, ймовірно, незаконно виїжджав з України, а не незаконно в'їжджав до іншої країни, як викладено вище.¹⁴⁸ Більшість з цих осіб подорожували автобусом, потягом, приватним автомобілем або обома видами транспорту, тоді як 17% подорожували на чужому автомобілі. Серед 184 осіб, які не є громадянами ЄС, що втекли через війну в Україні, 6% (11 осіб) повідомили, що платили за послуги нелегального перетину кордону в певний момент часу; це були громадяни інших східно-європейських країн, західні азіати та північноафриканці.

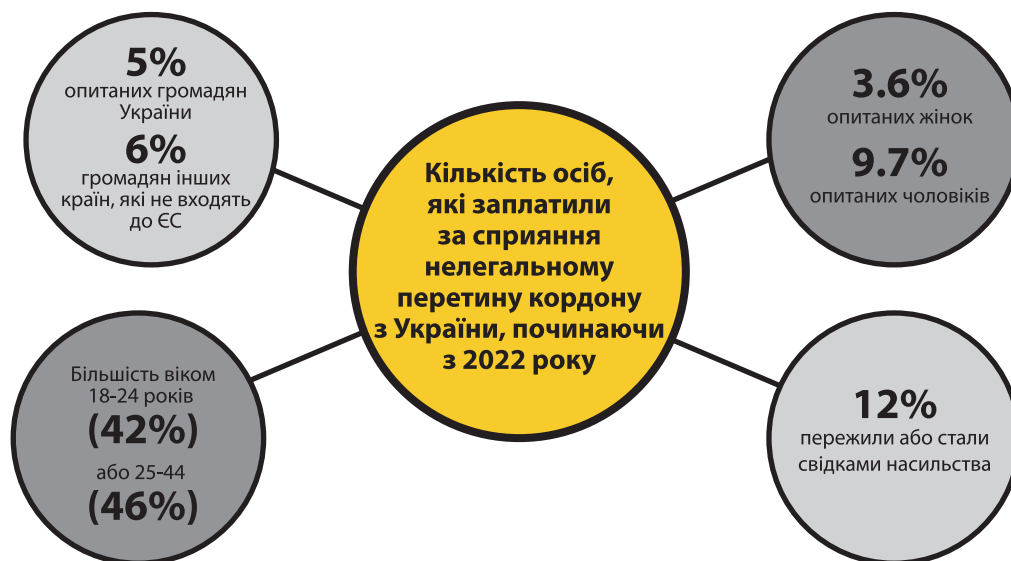
Загалом респонденти, які дали позитивну відповідь на запитання «Чи сплачували ви за сприяння нелегальному перетину кордону?», становили 38 чоловіків (серед 391 опитаних українців та громадян інших країн чоловічої статі) та 43 жінки (серед 1 209 опитаних українців та громадян інших країн жіночої статі), тобто значно вищий відсоток чоловіків у вибірці сплатили за нелегальний перетин кордону (9,7%) порівняно з жінками (3,6%).

Більшість усіх осіб, які сплатили за нелегальний перетин кордону (88%), були віком 18-44 роки. Більша частка чоловіків, які сплатили за нелегальний перетин кордону (55%), були віком 25-44 роки, порівняно з жінками у цій віковій групі (37%). Багато жінок, які сплатили за сприяння нелегальному перетину кордону, були молодшими, у віковій групі 18-24 років (47%). 59% респондентів, які платили за нелегальний перетин кордону, почали свою подорож протягом перших двох місяців після початку конфлікту, порівняно з 53 відсотками серед усіх респондентів.

¹⁴⁷ Інформація надана UNODC Офісом Генерального прокурора України у січні 2024 року.

¹⁴⁸ Див. ММС, *Displaced from Ukraine to Berlin: A case study on journeys, living conditions, livelihoods and future intentions* (Переклад: Особи, переміщені з України до Берліну: тематичне дослідження щодо подорожей, житлових умов, засобів до існування та майбутніх намірів), 20 червня 2023 р.; ММС, *Displaced from Ukraine to Warsaw: A case study on journeys, living conditions, livelihoods and future intentions* (Переклад: Особи, переміщені з України до Берліну: тематичне дослідження щодо подорожей, житлових умов, засобів до існування та майбутніх намірів), (29 червня 2023 р.).

Рисунок 6: Досвід сплати за сприяння нелегальному перетину кордону респондентів, опитаних у Берліні, Варшаві та Берні у 2023 році

Джерело: На основі опитування в рамках цього дослідження 1 602 осіб, які втекли через війну в Україні, проведеного у 2023 році в Берліні, Варшаві та Берні

Більша частка людей, які сплатили за сприяння нелегальному перетину кордону, стикалися із зловживаннями, порівняно з тими, хто не вдавався до таких дій. Понад 12% опитаних осіб, які сплатили за сприяння нелегальному перетину кордону, повідомили, що безпосередньо зазнали або стали свідками певної форми зловживань під час подорожі, порівняно з 6% серед усієї вибірки. Ці випадки включали неоплату за роботу, оплату меншого розміру, ніж обіцяно, погрози депортацією, обман, фізичне обмеження чи закриття під замок, а також утримання документів, що посвідчують особу, роботодавцем.

Два ключові інформанти в Україні – з державного органу та з НУО – опитані у 2024 році, згадали про випадки залучення дітей до роботи провідниками на сухопутному кордоні України для надання допомоги у сприянні нелегальному перетину кордону. Повідомляється, що за цю послугу дітям платять невеликі суми з відома батьків, оскільки діти можуть уникнути кримінального переслідування.¹⁴⁹ Жодної іншої інформації для підтвердження цих даних не знайдено.

У 2022 році по всьому ЄС фіксувалися випадки використання фальшивих українських документів, зокрема посвідчень особи, водійських прав, паспортів та дозволів на проживання, особами, які не є громадянами України, для в'їзду до країн ЄС та отримання тимчасового захисту. Однак немає чітких доказів того, що до цих випадків були причетні треті особи, які сприяли забезпеченню документів.¹⁵⁰ Окремі респонденти опитування SAM-UKR у 2022 році вказали на корупцію та шахрайство у процедурах оформлення тимчасового захисту через посередників, які рекламували свої послуги в Інтернеті.¹⁵¹

¹⁴⁹ Інтерв'ю з ключовими інформантами UA-K-03; UA-K-04.

¹⁵⁰ Аналіз вмісту звітів групи моніторингу Європолу (EPMT) за березень – листопад 2022 року. Європол, Негласний – основний рівень захисту; Frontex, *Risk Analysis for 2023/2024* (Переклад: *Аналіз ризиків за 2023/2024 роки*), (Варшава, 2023).

¹⁵¹ EUAA, MOM та ОЕСР, *Forced displacement from and within Ukraine: Profiles, experiences, and aspirations of affected populations* (Переклад: *Вимушене переміщення з України та в межах України: профілі, досвід та прагнення постраждалого населення*), (жовтень 2022).

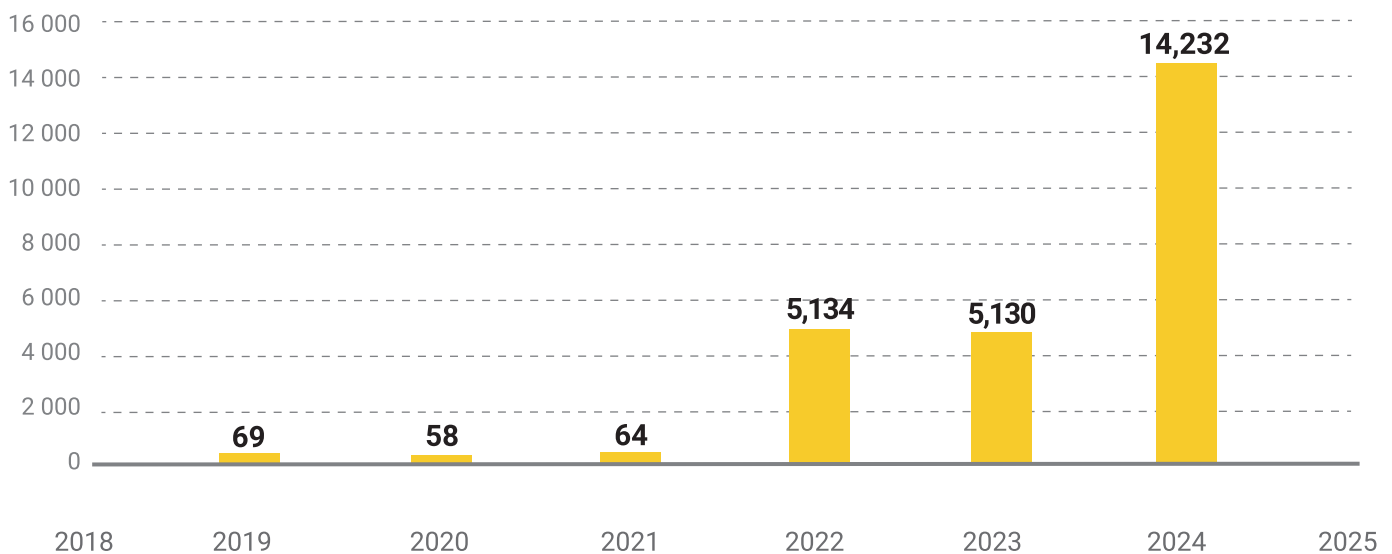
Низький рівень незаконного ввезення мігрантів у контексті транскордонного переміщення понад шістьма з половиною мільйонами людей різко контрастує з ситуацією інших груп біженців у Європі, з Близького Сходу, Африки та Азії. Поєднання безвізового режиму в'їзду в інші європейські країни та швидкого доступу до тимчасового захисту дозволило значною мірою запобігти незаконному ввезенню мігрантів, пов'язаному з війною в Україні.

4.3 Сплата за сприяння нелегальному перетину кордону українськими чоловіками

Таємний перетин кордону

За даними Frontex, у період з січня 2022 року по грудень 2024 року було зафіксовано 24 496 випадків «нелегального перетину» кордону України з країнами ЄС українцями, майже всі з яких були дорослими чоловіками. Для порівняння, у 2019-2021 роках таких випадків було лише 191. Особливо помітне зростання спостерігалось у 2024 році, коли Frontex зафіксував 14 232 нелегальних перетинів кордону українцями на східних сухопутних кордонах ЄС, що більше ніж втричі перевищило кількість за весь 2023 рік.¹⁵²

Рисунок 7: Виявлення нелегального перетину кордону українцями до країн ЄС на східних сухопутних кордонах*

Джерела: Обчислення UNODC на основі даних Frontex.

*«Східні сухопутні кордони» - це приблизно 6000 кілометрів сухопутних кордонів між Білоруссю, Молдовою, Україною та Російською Федерацією та східними країнами ЄС – Естонією, Фінляндією, Угорщиною, Латвією, Литвою, Польщею, Словаччиною та Румунією

¹⁵² Frontex, *Risk Analysis for 2022/2023* (Переклад: *Аналіз ризиків на 2022/2023 роки*), (Варшава, 2022); Frontex, *Risk Analysis for 2023/2024* (Переклад: *Аналіз ризиків на 2023/2024 роки*), (Варшава, 2023); Frontex, *Migratory Routes* (Переклад: *Міграційні маршрути*), www.frontex.europa.eu/what-we-do/monitoring-and-risk-analysis/migratory-routes/migratory-routes; Frontex, *Monitoring and risk analysis* (Переклад: *Моніторинг та аналіз ризиків*), www.frontex.europa.eu/what-we-do/monitoring-and-risk-analysis/migratory-map, (дата доступу: 14 січня 2025 р.).

Стаття 332 Кримінального кодексу України передбачає кримінальну відповідальність за: «Незаконне переправлення осіб через державний кордон України, організацію незаконного переправлення осіб через державний кордон України, керівництво такими діями або сприяння їх вчиненню порадами, вказівками, наданням засобів або усуненням перешкод». До обтяжуючих обставин належать небезпечні умови, перевезення кількох осіб, групові дії та вчинення правопорушень посадовими особами.¹⁵³ Правопорушення за цією статтею, що включають сприяння незаконному виїзду українських чоловіків з України всупереч положенням воєнного стану, вважатимуться незаконним ввезенням мігрантів відповідно до міжнародного права (Протокол проти незаконного ввезення мігрантів), тільки якщо вони також передбачають сприяння незаконному в'їзду в іншу державу з метою отримання фінансової чи іншої матеріальної вигоди.

За статтею 332 «Незаконне переміщення осіб через державний кордон України» у 2022 році судами першої інстанції в Україні було розглянуто 343 провадження, у 2023 році – 580, у 2021 році – 96. За цією статтею у 2022 році засуджено 153 особи, а у 2003 році – 268. У період з січня по травень 2024 року ініційовано 161 кримінальне провадження щодо 519 осіб за статтею 332, повідомляє Національна поліція України (НПУ).¹⁵⁴

Повідомляється, що до сприяння незаконному виїзду чоловіків з України в обмін на грошову винагороду причетні українські злочинні мережі.¹⁵⁵ Як повідомляє Державна прикордонна служба України (ДПСУ) у статті Укрінформ, станом на квітень 2024 року правоохоронці виявили близько 450 груп, які допомагали чоловікам нелегально перетинати кордон поза офіційними пунктами пропуску за грошову винагороду.¹⁵⁶ Порядок дій передбачає ідентифікацію клієнтів, яких потім групами від трьох до двадцяти осіб доставляють у заздалегідь визначене місце поблизу сухопутного кордону. Потім їх супроводжують через кордон або надають вказівки.¹⁵⁷ Якщо кордон проходить уздовж річки, чоловіків можуть перевозити човнами або забезпечувати гідрокостюми.¹⁵⁸ До вчинення цих правопорушень причетні деякі чинні та колишні співробітники державних правоохоронних органів.¹⁵⁹

¹⁵³ Кримінальний кодекс України (Документ 2341-III, чинна редакція – Перегляд 7 вересня 2024 р., на підставі – 3902-IX): <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

¹⁵⁴ Україна, Веб-сайт судової статистики, https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka.

¹⁵⁵ Тихомир Безлов, Атанас Русев і Дардан Кочані, *Borderline: Impact of the Ukraine War on Migrant Smuggling in South Eastern Europe* (Переклад: Прикордоння: вплив війни в Україні на незаконне ввезення мігрантів у південно-східній Європі), Центр вивчення демократії (CSD) і Глобальна ініціатива проти транснаціональної організованої злочинності, (вересень 2023), с. 10.

¹⁵⁶ Укрінформ, «Андрій Демченко, речник Державної прикордонної служби» (29 квітня 2024 р.): www.ukrinform.ua/rubric-ato/3857901-andrij-demcenko-recnik-derzavnoi-prikordonnoi-sluzbi.html.

¹⁵⁷ Національна поліція України, «У Чернівецькій області викрито організовану злочинну групу, яка налагодила масштабний канал переправлення ухлянтів до Молдови», пресреліз у телеграм-групі, (20 листопада 2023 р.): https://t.me/UA_National_Police/16089.

¹⁵⁸ Національна поліція України, «6 000 доларів США за нелегальний перетин кордону: столичні поліцейські знешкодили злочинну схему», пресреліз у телеграм-групі, (27 жовтня 2023 р.): https://t.me/UA_National_Police/15502.

¹⁵⁹ Україна, ДБР, «На Львівщині судитимуть учасників злочинної групи, яка переправляла військовозобов'язаних за кордон», пресреліз, (3 жовтня 2022 р.): <https://dbr.gov.ua/news/na-lvivshhini-suditimut-uchasnikiv-zlochinnoi-grupi-yaka-perepravlyala-vijskovozobov'yazanih-za-kordon1>. Наприклад, див.: Україна, ДБР, «ДБР викрило правоохоронця, який організував канал переправлення ухлянтів до Румунії», пресреліз, (9 серпня 2024 р.): <https://dbr.gov.ua/news/dbr-vikrilo-pravoohoroncyu-yakij-organizuvav-kanal-perepravlennya-uhilyantiv-do-ruunii>.

У лютому 2024 року Національна поліція України (НПУ) виявила випадок, коли злочинець переправляв чоловіків до Молдови через річку Дністер у Вінницькій області (центральна Україна) на таксі, а потім на човні за суму, еквівалентну 8 000 доларів США. На іншій стороні кордону в Молдові чоловіків зустрічали інші члени групи та забезпечували їх безпечний супровід.¹⁶⁰ Невідома кількість чоловіків у цій категорії змогли залишити Україну, не будучи затриманими. За даними Державної прикордонної служби України (ДПСУ),¹⁶¹ у період з лютого 2022 року по квітень 2023 року щонайменше 30 чоловіків загинули, намагаючись нелегально виїхати з України, переважно під час перетину річки Тиса (яка протікає вздовж кордону України з Румунією та Угорщиною).

«*Українські чоловіки перепливають річку, і дуже часто на вокзалі можна побачити їх у гідрокостюмах. Вони одягають щось зверху, але все одно видно костюми для дайвінгу. Вони просять їжі...*»

Ключовий інформант, процитований Міжнародною організацією з міграції (МОМ), 2024¹⁶²

Плата за таку діяльність є різною. За даними Служби безпеки України, плата за сприяння нелегальному виїзду чоловіків з країни коливається від \$3 000 до \$10 000.¹⁶³ За словами ключового інформанта у Берні, Швейцарія, який працює з українськими біженцями, на початку війни перетин кордону з контрабандистом чоловікам коштував від \$5 000 до \$10 000.¹⁶⁴ За словами ключових інформантів у Варшаві, Польща, деякі чоловіки кілька разів намагаються перетнути кордон і платять за кожну спробу. Вони називали суму в діапазоні від \$2 000 до \$3 000 залежно від країни кінцевого призначення в ЄС.¹⁶⁵ Одна українка, опитана у Швейцарії, зазначила, що вартість перетину кордону між Україною та Угорщиною через ліс чоловікам становить близько \$1 000-\$3 000.¹⁶⁶

¹⁶⁰ Національна поліція України, «У Києві оперативники затримали чоловіка, наближеного до кримінального авторитета «Лавасогли-Батумського», пресреліз у телеграм-групі, (23 лютого 2023 р.): https://t.me/UA_National_Police/19235.

¹⁶¹ Укрінформ, «Андрій Демченко, речник Державної прикордонної служби» (29 квітня 2024 р.): www.ukrinform.ua/rubric-ato/3857901-andrij-demcenko-recnik-derzavnoi-prikordonnoi-sluzbi.html.

¹⁶² Регіональні заходи реагування для біженців з України (МОМ), *Vulnerability to Trafficking in persons in the context of the war in Ukraine: The case of Poland and Romania* (Переклад: Уразливість до торгівлі людьми у контексті війни в Україні: приклад Польщі та Румунії), (2024), с. 34.

¹⁶³ Укрінформ, «За час війни викрили майже 400 груп, які допомагали ухлянтам тікати за кордон», 18 березня 2024 р.

¹⁶⁴ Інтерв'ю з ключовим інформантом 2CH-K-04.

¹⁶⁵ Інтерв'ю з ключовим інформантом 2PL-K-03.

¹⁶⁶ Інтерв'ю з ключовим інформантом 2CH-K-03.

Підроблені/фальшиві документи та корупція

Українське Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) провело аналіз корупційних ризиків у діяльності військово-лікарських комісій відповідно до Указу Президента України у вересні 2023 року. Одним з ключових ризиків було визначено «залучення посадових осіб військово-лікарських комісій у корупційні схеми незаконного транспортування чоловіків призовного віку через державний кордон України».¹⁶⁷

У серпні 2023 року НАЗК розробило та подало на розгляд Уряду України План дій щодо усунення корупційних ризиків під час виїзду громадян України за кордон в умовах воєнного стану. За словами голови НАЗК, в Україні відкрито тисячі кримінальних проваджень, пов'язаних з нелегальним перетином кордону чоловіками.¹⁶⁸ У дослідженні НАЗК, представленому у жовтні 2022 року, було виявлено вісім «нелегальних і напівлегальних» схем, серед яких виїзд чоловіків «через систему «Шлях» в якості водія або другого водія, фіктивні документи з інформацією про зняття з військового обліку, листи від органів державної влади до Державної прикордонної служби, неправомірні вигоди залученим посадовим особам тощо».¹⁶⁹

ДПСУ протягом 2023 року виявила близько 3 300 підроблених документів, які використовували чоловіки, що намагалися виїхати з України.¹⁷⁰ Це трохи менше, ніж 3 800 документів (здебільшого підроблених довідок від військово-лікарських комісій), виявлених у 2022 році.¹⁷¹ У таких випадках нелегальне ввезення мігрантів визнавалося б лише у разі, якщо підроблені або фальшиві проїзні документи чи документи, що посвідчують особу, надавалися третьою особою за винагороду з метою сприяння нелегальному в'їзду в іншу країну.

За даними ДПСУ, у період з лютого по жовтень 2022 року було зафіксовано близько 245 спроб підкупу прикордонників, під час яких посадові особи відмовилися від неправомірної вигоди на загальну суму понад 3,8 млн гривень (\$91,6 тис.).¹⁷² Одна українка, опитана у рамках цього дослідження у Швейцарії, оцінила вартість отримання фальшивих документів для виїзду чоловіків з країни приблизно у \$2 000-\$4 000.¹⁷³

¹⁶⁷ Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК), «НАЗК пропонує заходи мінімізації корупційних ризиків у військово-лікарських комісіях», (27 грудня 2023 р.).

¹⁶⁸ НАЗК, «НАЗК за результатами засідання РНБО подає Уряду план усунення корупційних ризиків при виїзді за кордон під час війни», (11 серпня 2023 р.).

¹⁶⁹ НАЗК, «Виїзд з України за кордон в умовах воєнного стану: як подолати корупцію. НАЗК презентувало дослідження», (26 жовтня 2022 р.), <https://nazk.gov.ua/en/news/74914/>. Система «Шлях» дозволяє українським чоловікам виїжджати за кордон для перевезення гуманітарної допомоги чи вантажів для української армії. За даними ЗМІ, ДПСУ зафіксувала 192 500 українців, які покинули країну за системою «Шлях» до квітня 2023 року, з яких 19 000 не повернулися. Ігор Серов, «Через систему «Шлях» виїхали за кордон і не повернулися майже 19 тисяч чоловіків : названо середню вартість хабаря», ТСН, (27 червня 2023 р.):

<https://tsn.ua/exclusive/vtekli-za-kordon-ta-ne-povernulis-mayzhe-19-tis-cholovikiv-nazvano-serednyu-vartist-habarya-2357881.html>. Див. також: НПУ, «Голова ДСР Андрій Рубель: Левова частка шахраїв на темі війни – арештанти СІЗО і ув'язнені», (4 червня 2024 р.):

www.npu.gov.ua/news/holova-dsr-andrii-rubel-levova-chastka-shakhraiv-na-temi-viiny-areshtanty-sizo-i-uviazneni.

¹⁷⁰ Український медіацентр (державна медіа-платформа), «У 2023 році прикордонники викрили 3 300 підроблених документів, які використовувалися для перетину кордону – Державна прикордонна служба», (18 січня 2024 р.); Інтерв'ю з ключовим інформантом 2СН-К-04.

¹⁷¹ Міністерство внутрішніх справ України, «Майже 3,8 тисячі підроблених документів з початку воєнного стану прикордонники виявили в пунктах пропуску», (13 січня 2023 р.).

¹⁷² НАЗК, «Виїзд з України за кордон в умовах воєнного стану: як подолати корупцію. НАЗК презентувало дослідження», (26 жовтня 2022 р.), <https://nazk.gov.ua/en/news/74914/>.

¹⁷³ Інтерв'ю з ключовим інформантом 2СН-К-03.

5. Торгівля людьми

5.1 Внутрішня торгівля людьми в Україні

Кримінальну відповідальність за торгівлю людьми передбачено статтею 149 Кримінального кодексу України. У 2022 році Офіс Генерального прокурора України створив спеціалізований підрозділ з розслідування та кримінального переслідування справ, пов'язаних з торгівлею людьми, а у 2023 році – координаційний центр для підтримки постраждалих та свідків. Міжвідомча робоча група з питань протидії торгівлі людьми в Україні провела два засідання протягом 2023 року. Уряд затвердив Державну соціальну програму з протидії торгівлі людьми на період до 2025 року, який передбачає заходи із запобігання, виявлення, захисту та допомоги постраждалим. В Україні працює 217 слідчих і 212 прокурорів, які спеціалізуються на справах, пов'язаних з торгівлею людьми.¹⁷⁴ Подальші заходи з міжнародної співпраці та доступу до паспортів українців за кордоном детально описані у Додатку до цього дослідження.

« Відбулися певні позитивні зміни, зокрема, тепер у кожній громаді та в кожному районі має бути координаційна рада [з протидії торгівлі людьми] і план дій. Це позитивна сторона. Але у кожної палиці два кінці... »

Ключовий інформант з НУО, що займається протидією торгівлі людьми в Україні, 2024¹⁷⁵

Той самий ключовий інформант з НУО в Україні зазначив, що конфлікт призвів до посилення уваги до протидії торгівлі людьми. Наприклад, районна *координаційна рада*, в якій вона бере участь, провела близько 30 робочих зустрічей у період з травня 2023 року до березня 2024 року, під час яких було виявлено 12 потенційних випадків експлуатації.¹⁷⁶ Протягом 2022-2024 років різні суб'єкти в Україні реалізували інформаційні кампанії для запобігання торгівлі людьми та сприяння безпечній міграції в умовах масового переміщення.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Дані, надані UNODC Офісом Генерального прокурора України в листопаді 2023 року.

¹⁷⁵ Інтерв'ю з ключовим інформантом UA-K-02.

¹⁷⁶ Інтерв'ю з ключовим інформантом UA-K-02. З 2020 року Україна поділена на 136 районів, адміністративна одиниця другого рівня після області.

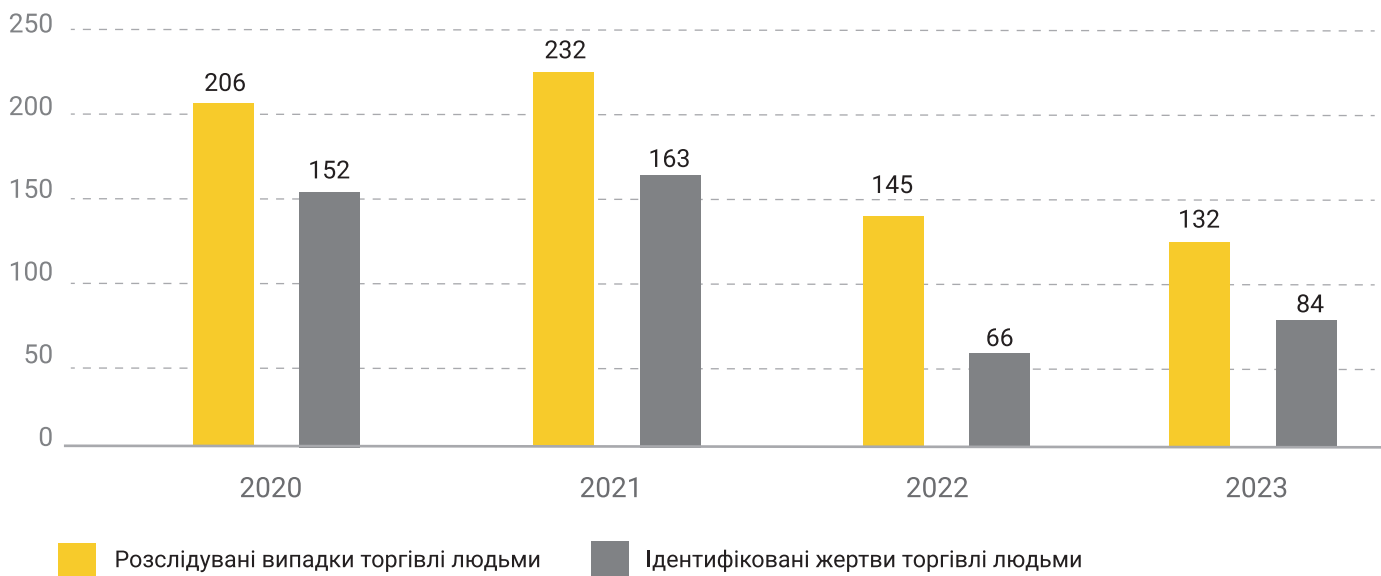
¹⁷⁷ Інтерв'ю з ключовим інформантом UA-K-03.

Однак поточний конфлікт створює перешкоди для протидії торгівлі людьми, включаючи труднощі з набором та утриманням персоналу для організацій, що займаються протидією торгівлі людьми, а також інших зацікавлених сторін. Крім того, увага до проблеми торгівлі людьми може знижуватися через інші нагальні питання. За словами одного з ключових інформантів в Україні, це призводить до того, що НУО виявляють більшу кількість потенційних постраждалих внаслідок торгівлі людьми, ніж офіційно визнають відповідні державні органи.¹⁷⁸ За словами іншого ключового інформанта в Україні, зусилля з протидії торгівлі дітьми та викраденню дітей також були перенаправлені з огляду на конфлікт.¹⁷⁹

Крім того, ключові інформанти вважають, що воєнний стан і труднощі для потерпілих-свідків, пов'язані з неодноразовими подорожами для участі у судових процесах, у поєднанні з низькою ймовірністю отримати компенсацію або її відсутністю, можуть призводити до низького рівня співпраці під час судових розглядів, а також до менш суворих вироків чи відсутності засуджень правопорушників.¹⁸⁰

Справді, з лютого 2022 року українська влада виявила менше випадків торгівлі людьми та менше жертв торгівлі людьми порівняно з попередніми роками, як показано на Рисунок 8.

Рисунок 8: Випадки торгівлі людьми та жертви, зафіксовані в Україні, 2020-2022

Джерело: Офіс Генерального прокурора України

¹⁷⁸ Там само.

¹⁷⁹ Інтерв'ю з ключовим інформантом UA-K-04.

¹⁸⁰ Інтерв'ю з ключовим інформантом UA-K-03.

Кримінальні правопорушення, пов'язані з торгівлею людьми, які розслідувалися в Україні протягом 2022-2023 років, включали трудову експлуатацію (49%); сексуальну експлуатацію (29%); примусову злочинну діяльність (21%); та експлуатацію у сфері порнографії (1%). Це свідчить про зростання частки випадків трудової експлуатації та примусової злочинної діяльності – і зменшення частки випадків сексуальної експлуатації та експлуатації у сфері порнографії. У 2020-2021 роках формами торгівлі людьми, що розслідувались, були трудова експлуатація (38%); сексуальна експлуатація (42%); примусова злочинна діяльність (13%); експлуатація у сфері порнографії (6%) та інші форми (вилучення органів та експлуатація в умовах збройного конфлікту, менше 1%).¹⁸¹ За даними Офісу Генерального прокурора, більшість зафіксованих правопорушень було скоєно окремими особами.¹⁸²

Випадки торгівлі людьми для примусової злочинної діяльності стосувалися українських жертв торгівлі людьми, які були змушені займатися незаконним перевезенням наркотиків (в якості «кур'єрів») і перевезенням мігрантів (в якості «моряків») за межами України.¹⁸³

Жертви торгівлі людьми, виявлені в Україні у 2020-2021 роках, склали 55,5% чоловіків, 36% жінок і 8,5% дітей.¹⁸⁴ У ці роки пандемія COVID-19 значно знизила можливості ідентифікації жертв торгівлі людьми в світі. У 2022-2023 роках в Україні було ідентифіковано більшу частку жінок, які постраждали від торгівлі людьми: 43% жінок, 37% чоловіків і 20% дітей. У 2022-2023 роках додатково виявлено ще 22 випадки торгівлі дітьми.¹⁸⁵

В той час як наведені вище цифри стосуються кримінальних розслідувань за фактом торгівлі людьми, для захисту і допомоги постраждалим у 2022 році НСЗУ присвоїло статус постраждалих внаслідок торгівлі людьми 47 особам, у 2023 році – 118 особам, а у першому кварталі 2024 року – 43 особам. 118 осіб у 2023 році були переважно жертвами торгівлі людьми для цілей експлуатації в умовах збройного конфлікту (55 осіб), примусової праці (22 особи), примусової злочинної діяльності (17 осіб) та сексуальної експлуатації (11 осіб).¹⁸⁶

Міжнародна організація з міграції (МОМ) у 2023 році надала допомогу 374 жертвам торгівлі людьми в Україні, 23% з яких були внутрішньо переміщеними особами (ВПО). 187 з цих осіб стали жертвами торгівлі людьми у 2022 році (140 осіб) та 2023 році (47 осіб). Вони склали 61% чоловіків і 39% жінок, які переважно зазнали трудової експлуатації (83%), а також сексуальної експлуатації (9%), примусової злочинної діяльності (3%), експлуатації в умовах збройного конфлікту, підневільної праці та примусового жебрацтва.¹⁸⁷

¹⁸¹ Дані, надані UNODC Офісом Генерального прокурора України в листопаді 2024 року.

¹⁸² Дані, надані UNODC Офісом Генерального прокурора України в листопаді 2023 року.

¹⁸³ Дані, надані UNODC Офісом Генерального прокурора України в листопаді 2023 року. Також згадуються в інтерв'ю ключового інформанта UA-K-01.

¹⁸⁴ Дані, надані UNODC Офісом Генерального прокурора України в листопаді 2023 року.

¹⁸⁵ Дані, надані UNODC Офісом Генерального прокурора України в листопаді 2023 року.

¹⁸⁶ Україна, Міністерство соціальної політики, «Українці стали частіше звертатися за допомогою у випадках, коли постраждали від торгівлі людьми», пресреліз, 1 травня 2024 р.: www.msp.gov.ua/news/23691.html; Інтерв'ю з ключовим інформантом UA-K-05.

¹⁸⁷ МОМ в Україні. «Торгівля людьми: кількість справ МОМ в Україні (січень-грудень 2023 р.)» (2024).

Більшість з 187 осіб у 2022-2023 роках були жертвами торгівлі людьми всередині України (149 осіб), 20 осіб були вивезені до Польщі, а ще 11 – до інших країн (Італії, Німеччини, Туреччини, Іспанії та Чехії).¹⁸⁸ У 2023 році МОМ надала допомогу ще 450 особам, які з лютого 2022 року зазнали «примусової праці без ознак торгівлі людьми».¹⁸⁹

Що стосується кримінального переслідування, то протягом 2022-2023 років українські органи влади ліквідували вісім організованих злочинних угруповань, які займалися торгівлею людьми, загальною кількістю 31 особа, які вчинили загалом 75 злочинів, за участі 103 потерпілих (70 чоловіків та 33 жінки). П'ять груп були залучені до торгівлі людьми для цілей трудової експлуатації, а три – до торгівлі людьми для цілей примусової злочинної діяльності, і жодна не була залучена до торгівлі людьми для цілей сексуальної експлуатації.¹⁹⁰

Починаючи з 24 лютого 2022 року в українських судах було розглянуто щонайменше вісім справ про торгівлю людьми для цілей примусової праці. Вони стосувалися реабілітаційних центрів для людей з розладами вживання психоактивних речовин або іншими формами залежності та притулків для бездомних. Ці центри, часто використовуючи благодійні організації в якості прикриття, діяли як посередники у передачі праці своїх підопічних місцевим підприємствам.¹⁹¹ Один випадок торгівлі людьми для цілей примусової праці (див. кейс 5 у розділі 7) стосувався жінки та чоловіка, які проживали в центрі розміщення для ВПО та працювали в сільському господарстві.¹⁹²

Ключові інформанти в Україні вважають внутрішньо переміщених дорослих та дітей уразливими до торгівлі людьми,¹⁹³ зокрема до примусової праці.¹⁹⁴ За словами одного ключового інформанта, вербування дорослих внутрішньо переміщених осіб для торгівлі людьми зазвичай передбачає зловживання їхнім уразливим становищем (як «засіб» вчинення злочину, пов'язаного з торгівлею людьми) та відбувається через знайомих або в Інтернеті.¹⁹⁵ Збільшення орендної плати у безпечних регіонах та інфляція, викликана конфліктом, могли ще більше посилити уразливість ВПО.¹⁹⁶

¹⁸⁸ Там само.

¹⁸⁹ Цифри щодо жертв трудової експлуатації, ймовірно, включають випадки на територіях під російською окупацією: МОМ в Україні, «Торгівля людьми: кількість справ МОМ в Україні (січень-грудень 2023 р.)», (Київ, МОМ в Україні, 2024); інтерв'ю з ключовим інформантом UA-K-03.

¹⁹⁰ Дані, надані UNODC Офісом Генерального прокурора України в листопаді 2023 року.

¹⁹¹ Пошук усіх рішень у базі даних <https://reyestr.court.gov.ua> за період 24.02.2022-18.06.2024 здійснено за таким пошуковим запитом: «ст. 149 КК України реабілітаційний центр торгівля людьми», винісши 35 рішень щодо восьми окремих кримінальних справ.

¹⁹² Опис базується на інтерв'ю з ключовим інформантом UA-K-02; а також на судових записах кримінальної справи № 1202314000001007 від 1 вересня 2023 року. Див. оригінал обвинувального акту: Україна, Галицький районний суд м. Львова, справа №. 461/9758/23, (20 листопада 2023 р.): <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115023810>.

¹⁹³ Інтерв'ю з ключовими інформантами UA-K-03; UA-K-04; UA-K-05.

¹⁹⁴ Інтерв'ю з ключовим інформантом UA-K-04.

¹⁹⁵ Інтерв'ю з ключовими інформантами UA-K-03; UA-K-05.

¹⁹⁶ Інтерв'ю з ключовим інформантом UA-K-05.

Судова справа – Торгівля людьми для цілей примусової праці, 2024

Судова справа щодо торгівлі людьми для цілей примусової праці в Україні стосувалася організованої злочинної групи, очолюваної діючим військовослужбовцем з чотирма співниками, яка функціонувала протягом 2022-2024 років у Дніпровській області на сході України. На транспортних зупинках група вербувала ВПО та інших соціально незахищених українців без постійного місця проживання для примусової праці на неоплачуваних сільськогосподарських та будівельних роботах, прибиранні вулиць та на складах свіжих продуктів. Угруповання, прикриваючись благодійністю, обіцяло жертвам безкоштовне житло, харчування та оплачувану роботу. Потім вони вилучали мобільні телефони потерпілих і ретельно їх контролювали, застосовуючи психологічний тиск і погрози фізичним насильством. Свої дії зловмисники координували через групові чати в месенджері, де вони ділилися фотографіями жертв. 27 травня 2024 року районний суд м. Дніпропетровська виніс обвинувальний вирок.¹⁹⁷

Ключовий інформант з НУО у західній Україні повідомив, що з лютого 2022 року переважно фіксувалася внутрішня торгівля людьми для цілей примусової праці, а також сексуальної експлуатації та експлуатації в умовах збройного конфлікту на лінії фронту.¹⁹⁸ За словами іншого ключового інформанта з НУО в Україні, внутрішня торгівля людьми зросла з огляду на наслідки конфлікту. Частково це пов'язано з перебоями в наданні базових послуг, зокрема соціальних.¹⁹⁹

У 2023 році Офіс Генерального прокурора направив до суду обвинувальний акт щодо українки, яка передала своїх дітей 50-річному чоловіку для сексуальної експлуатації, і чоловік, який завербував двох дітей для сексуальної експлуатації, був засуджений до дев'яти з половиною років позбавлення волі.²⁰⁰ Ще одним новим явищем, на яке звернув увагу інший ключовий інформант з НУО в Україні, є збільшення кількості випадків сексуальної експлуатації жінок в Інтернеті за допомогою веб-камер, причому жінки також піддаються фізичній сексуальній експлуатації, особливо на півдні України.²⁰¹

¹⁹⁷ Україна, Амур-Нижньодніпровський районний суд в м. Дніпро, Справа № 199/2273/24. Рішення суду від 27 травня 2024 року: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119309319>; і щодо членів групи від 22 березня 2024 р.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117841193>; Україна, Офіс Генерального прокурора України, «Вербували та утримували у трудовому рабстві 50 людей – у Дніпрі затримано групу осіб» (11 січня 2024 р.): www.gp.gov.ua/ua/posts/verbuvali-ta-utrimuvali-v-trudovomu-rabstvi-50-lyudei-u-dnipri-zatrimano-grupu-osib.

¹⁹⁸ Інтерв'ю з ключовим інформантом UA-K-02.

¹⁹⁹ Інтерв'ю з ключовим інформантом UA-K-03.

²⁰⁰ Дані, надані UNODC Офісом Генерального прокурора України в листопаді 2023 року.

²⁰¹ Інтерв'ю з ключовим інформантом UA-K-03.

За словами ключового інформанта з державної установи, до 2022 року в Україні було зафіксовано низький рівень торгівлі дітьми. У 2019 році було зафіксовано 50 випадків використання дітей у злочинній діяльності та жебрацтві, а також 7 випадків торгівлі дітьми. Злочинні угруповання використовували дітей як кишенькових злодіїв і змушували їх приєднуватися до груп через залякування та фізичне насильство; у 2020 році цей показник знизився до нуля.²⁰²

Діти-сироти є особливо уразливими до торгівлі людьми в умовах війни. Один потенційний випадок торгівлі людьми, описаний ключовим інформантом з НУО в Україні, стосувався підлітка-сироти, роботодавець якої відмовився виплачувати їй заробітну плату. Ключовий інформант зазначив, що роботодавець зловживав її уразливим становищем сироти, яка не мала підтримки.²⁰³

²⁰² Інтерв'ю з ключовим інформантом UA-K-04.

²⁰³ Інтерв'ю з ключовим інформантом UA-K-03.

5.2 Частота транскордонної торгівлі людьми серед осіб, які втекли через війну в Україні

Згідно з комплексним аналізі первинних і вторинних джерел для цього дослідження, кількість випадків торгівлі людьми за участі осіб, які втекли через війну в Україні, збільшилася в європейських країнах. Дані про випадки торгівлі людьми, надані країнами, які приймають українських біженців, вказують на кількість українців, визнаних жертвами торгівлі людьми у 2022 році. Кількість українців, зареєстрованих як жертви торгівлі людьми, зросла у 2022 році порівняно з попередніми роками до повномасштабного вторгнення. Це збільшення відбулося на фоні того, що кількість українців, які перебувають в ЄС та інших країнах Європи, значно зросла з початку 2022 року. У 2021 році українці складали 0,35% від загальної чисельності населення ЄС; до кінця 2022 року ця частка зросла до 1,24%.²⁰⁴

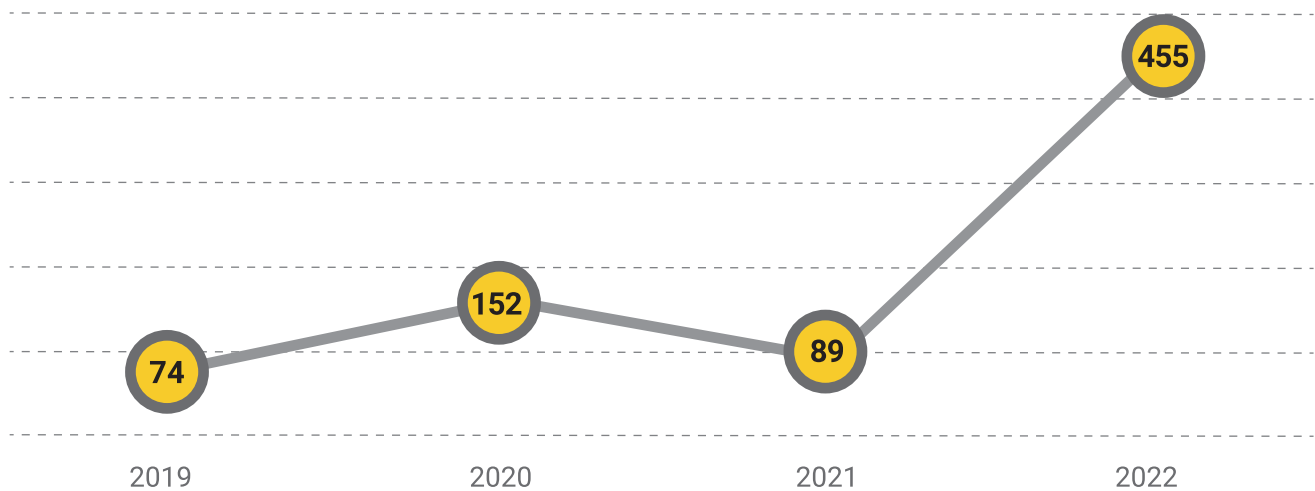
У цьому розділі представлені дані про поширеність торгівлі людьми серед осіб, які втекли через війну в Україні з початку 2022 року, зокрема у таких країнах, як Німеччина, Польща та Швейцарія. Вказівки на відносно низьке поширення торгівлі людьми можуть бути пов'язані з тим, що виявлення та реєстрація випадків торгівлі людьми національними органами влади потребує часу. Це також може бути пов'язано з недостатнім повідомленням з різних причин, труднощами з виявленням випадків торгівлі людьми, нерозумінням наявних законодавчих рамок і засобів правового захисту з боку суб'єктів кримінального правосуддя та стигматизацією осіб, які стали жертвами торгівлі людьми, факторами, що можуть бути особливо актуальними в контексті сексуальної експлуатації. Отже, дані за 2022 рік можуть не повною мірою відображати всю кількість випадків торгівлі людьми, скоєних у цьому році. Більшість офіційних даних щодо торгівлі людьми за 2023 та 2024 роки на момент написання статті ще не були доступні.

Незважаючи на це, ці низькі цифри є умовним свідченням того, що випадки торгівлі людьми серед українців є обмеженими, а безвізовий режим і тимчасовий захист (як аналізувалося в розділі 2.2 вище), масове запобігання незаконному ввезенню мігрантів (розділ 4.1 вище), разом з широкомасштабними заходами протидії торгівлі людьми (розділ 2.3 вище) ефективно пом'якшують ризики торгівлі людьми в цьому контексті.²⁰⁵

²⁰⁴ Обчислення на основі: Євростат, *Population and population change statistics* (Переклад: Статистика населення та зміни), (6 липня 2024 р.), (дата доступу: 9 серпня 2024 р.).

²⁰⁵ Елла Кокбейн та Айден Сайдерботтом, *The war in Ukraine and associated risks of human trafficking and exploitation: Insights from an evidence-gathering round table* (Переклад: Війна в Україні і пов'язані з нею ризики торгівлі людьми та експлуатації: висновки круглого столу зі збору доказів) (квітень 2022 р.).

Рисунок 9: жертви торгівлі людьми серед українців, ідентифіковані в усьому світі, 2019-2022

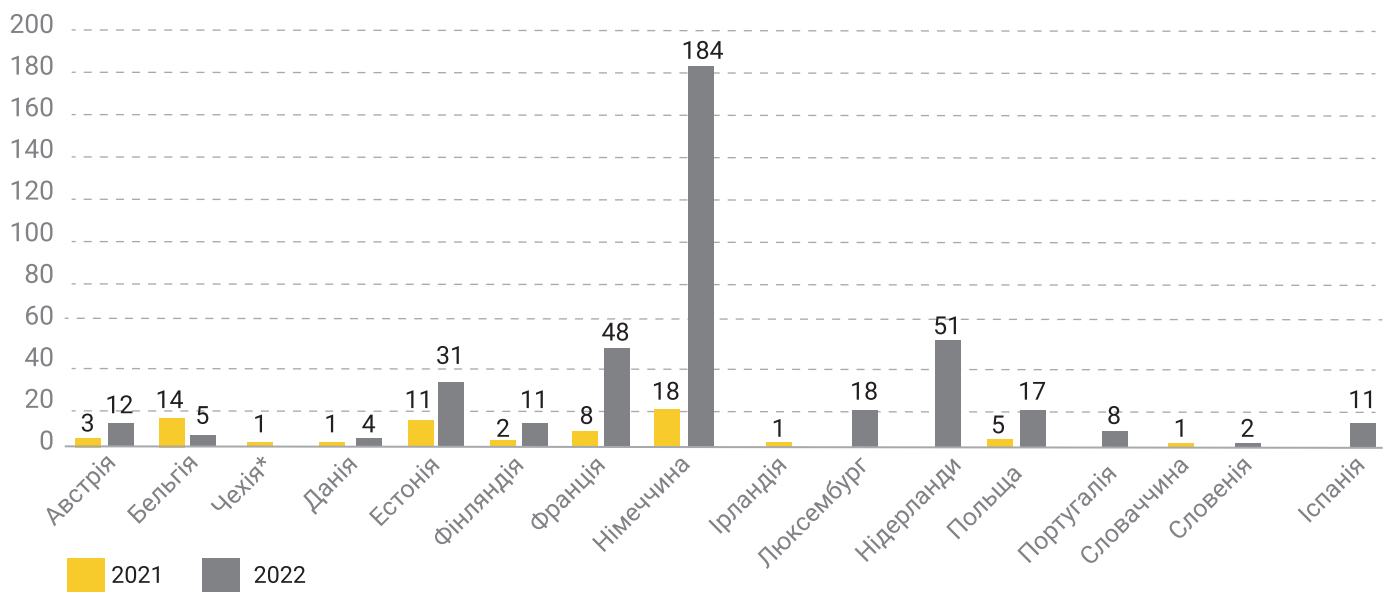

Джерело: Розробка UNODC на основі національних даних – база даних GLOTIP

Згідно з даними, наданими державами-учасницями до UNODC, протягом 2019-2021 років у всьому світі було виявлено 315 українських жертв торгівлі людьми, з яких 139 (44%) – у країнах ЄС. Протягом першого року після повномасштабного вторгнення **в усьому світі було зафіксовано 455 жертв торгівлі людьми серед українців**, з яких 402 (88%) у країнах ЄС і ще 33 (7%) у Сполученому Королівстві.

У 2022 році, у перший рік масштабного переміщення з України, **було виявлено 402 жертви торгівлі людьми серед українців у державах-учасницях ЄС**, з яких 206 були жінками, 192 – чоловіками і четверо осіб невстановленої статі. Для порівняння, у 2021 році в ЄС було виявлено 65 жертв серед українців, у 2020 році – 38, у 2019 році – 36. Більшість жертв серед українців, зареєстрованих у 2022 році – це дорослі, які стали жертвами примусової праці. Більшість з них було виявлено в Німеччині (184 особи), Нідерландах (51 особа), Франції (48 осіб), Естонії (31 особа), Люксембурзі (18 осіб) та Польщі (17 осіб). У 2021 році найбільше жертв серед українців було виявлено в Німеччині (18 осіб), Бельгії (14 осіб), Естонії (11 осіб), Франції (8 осіб) та Польщі (5 осіб) (див. рис. 10 нижче). У 2022 році за межами ЄС виявлено 53 жертви серед українців: 33 у Сполученому Королівстві, решта в Ізраїлі та Туреччині.

Рисунок 10: Кількість жертв торгівлі людьми серед українців, ідентифікованих в ЄС, 2021 рік порівняно з 2022 роком

Джерело: Розробка UNODC на основі національних даних – база даних GLOTIP
*Цифри для Чехії у 2022 році недоступні

Польща

У 2022 році Національний офіс Генерального прокурора Польщі зафіксував 277 потенційних жертв торгівлі людьми, з яких 180 були з-за меж ЄС. Потенційними жертвами з-за меж ЄС були переважно латиноамериканці, а також **17 українців, які стали жертвами торгівлі людьми для цілей примусової праці або надання послуг.**²⁰⁶ У 2022 році Польський національний центр втручання та консультацій для жертв торгівлі людьми (NICC) надав допомогу 14 українцям із загальної кількості 254 осіб.²⁰⁷

Звіт про торгівлю людьми за 2022 рік уряду Польщі містить дані з різних джерел. За даними Національної поліції Польщі, у 2022 році було ідентифіковано 31 потенційну жертву торгівлі людьми всіх національностей у 20 провадженнях, в яких 15 особам було висунуто обвинувачення (за статтею 189а, частини 1-2 Кримінального кодексу Польщі). Серед потенційних жертв – 19 жінок і 12 чоловіків. Серед них 11 громадян Польщі, 9 громадян України та 11 громадян інших країн. 13 осіб зазнали експлуатації для цілей примусової праці чи надання послуг, 12 – для цілей проституції чи порнографії (матеріали сексуального насильства), троє – для цілей жебрацтва і ще троє – інших форм експлуатації.²⁰⁸

²⁰⁶ Евростат, *Annual Report on Migration and Asylum 2022 Statistical Annex* (Переклад: Статистичний додаток до Річного звіту про міграцію та надання притулку 2022) (Люксембург, Офіс публікацій Європейського Союзу, 2023); Міністерство внутрішніх справ Республіки Польща, *Human Trafficking Report: Human trafficking is a crime 2022* (Переклад: Звіт про торгівлю людьми: торгівля людьми є злочином 2022), (2023).

²⁰⁷ Міністерство внутрішніх справ Республіки Польща, *Human Trafficking Report* (Переклад: Звіт про торгівлю людьми), (2023).

²⁰⁸ Там само.

У 2022 році винесено постанову про порушення кримінальної справи за фактом торгівлі людьми за частиною 1 статті 189а Кримінального кодексу щодо одного громадянина України, який використовував людей для жебрацтва, що не було пов'язано з війною в Україні.²⁰⁹

У ході своєї офіційної діяльності у 2022 році Прикордонна служба Польщі (PBG) ідентифікувала 110 потенційних жертв торгівлі людьми, 58 у 2023 році та 66 у 2024 році (станом на 24 жовтня 2024 року). Ідентифіковані жертви здебільшого були вихідцями з країн Латинської Америки, яких експлуатували для примусової праці. У 2022 році серед ідентифікованих жертв була одна громадянка України, яка експлуатувалася у домашньому рабстві, що не було пов'язано з війною в Україні.²¹⁰

З початку 2022 року PBG не виявила потенційних жертв торгівлі людьми серед осіб, які втекли через війну в Україні. Через припинення добровільних повернень до України за програмою МОМ, жоден громадянин України не був повернений з Польщі до своєї країни походження в рамках Програми підтримки та захисту жертв-свідків торгівлі людьми у 2022 році. PBG проводила розслідування у 2022 році, яке стосувалося примусової праці громадян України та Молдови.²¹¹ Відповідні провадження були ініційовані у 2020 році і не пов'язані з повномасштабним вторгненням в Україну.²¹²

Національна поліція Польщі повідомляє про додаткові випадки потенційної торгівлі людьми серед українських біженців у 2023-2024 роках. Один з випадків, виявлений у 2023 році, стосувався двох українських дівчат віком 17 років, які втекли через війну в Україні до Польщі на початку 2022 року та стали жертвами сексуальної експлуатації для цілей проституції.²¹³ Ще один випадок, виявлений у травні 2024 року, стосувався експлуатації 43-річної українки та її 10-річного сина на примусових роботах на фермі в Польщі. Зловмисники також забирали собі виплати, на які українська родина мала право як біженці.²¹⁴

Протягом останніх років у країнах ЄС, зокрема в Польщі, Іспанії та Італії, як до, так і після лютого 2022 року, було виявлено низку випадків експлуатації українців на нелегальних фабриках з виробництва цигарок.²¹⁵ Торгівля цигарками у Східній Європі та ЄС, а також нелегальне виробництво цигарок в Україні перемістилися через війну та проблеми з морськими портами до країн ЄС.²¹⁶

²⁰⁹ Інформація, надана UNODC Постійним представництвом Польщі при Управлінні ООН та міжнародних організаціях у Відні 31 жовтня 2024 року.

²¹⁰ Там само.

²¹¹ Міністерство внутрішніх справ Республіки Польща, *Human Trafficking Report: Human trafficking is a crime 2022* (Переклад: Звіт про торгівлю людьми: торгівля людьми є злочином 2022), (2023).

²¹² Інформація, надана UNODC Постійним представництвом Польщі при ООН і міжнародних організаціях у Відні 31 жовтня 2024 року.

²¹³ Група експертів з протидії торгівлі людьми (GRETA), *Evaluation Report Poland: Third evaluation round: Access to justice and effective remedies for victims of trafficking in human beings* (Звіт про оцінку Польщі: третій раунд оцінки: доступ до правосуддя та ефективних засобів правового захисту для жертв торгівлі людьми), (червень 2023).

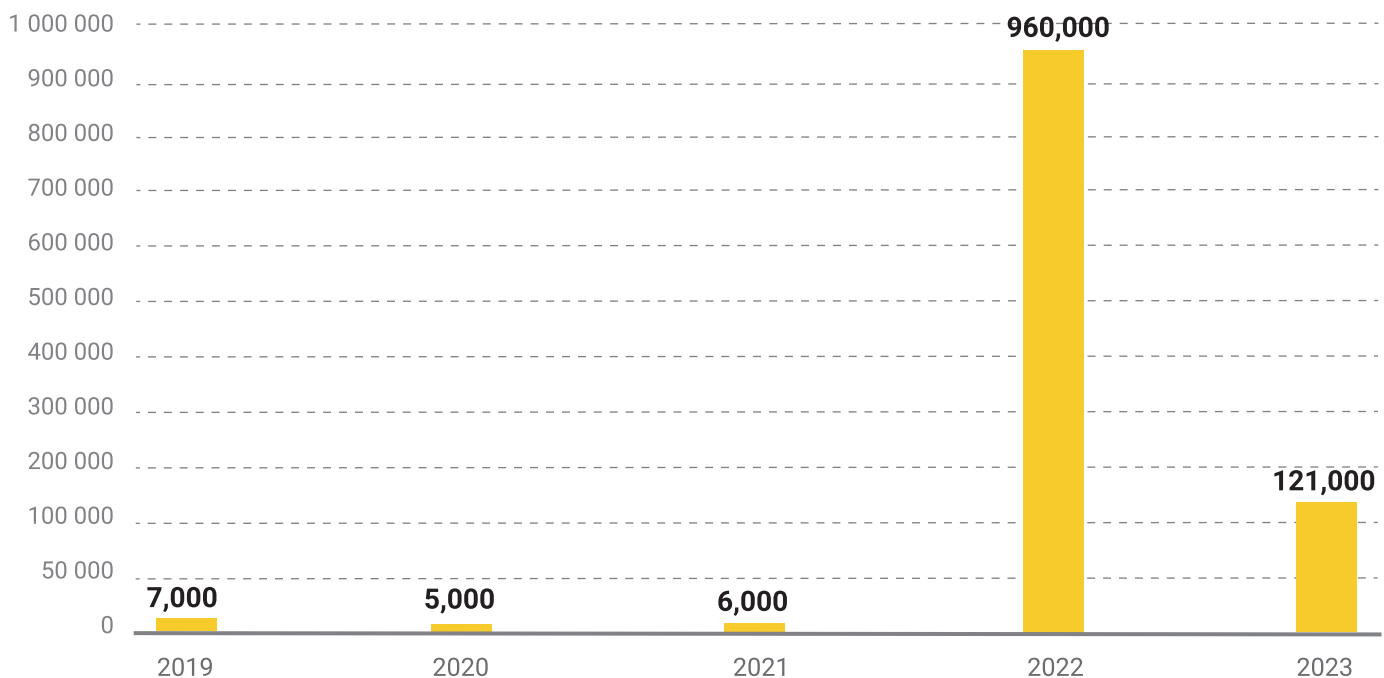
²¹⁴ Інформація, надана UNODC Постійним представництвом Польщі при Управлінні ООН і міжнародних організаціях у Відні 31 жовтня 2024 року.

²¹⁵ Наприклад, див. ANSA, *Italy: Ukraine refugees exploited in counterfeit cigarette plant* (Переклад: Італія: українських біженців експлуатують на заводі з виробництва контрафактних цигарок), *InfoMigrants*, (18 квітня 2022 р.).

²¹⁶ Юлія Крилова, *The Impact of Russia's Full-Scale Invasion on Illicit Cigarette Trafficking from Ukraine to the European Union* (Переклад: Вплив повномасштабного вторгнення Росії на незаконну торгівлю цигарками з України до Європейського Союзу), *Journal of Illicit Economies and Development*, Том 6, № 2 (2024), с. 1-18

Німеччина

Рисунок 11: Міграція українців до Німеччини, 2019-2023

Джерело: Німеччина, Федеральне статистичне управління

У 2022 році в Німеччині було зареєстровано 184 жертви торгівлі людьми з України, порівняно з 18 у 2021 році. Проте принаймні 101 особа, зареєстрована у 2022 році, фактично були жертвами торгівлі людьми до 2022 року (див. справу про торгівлю людьми для цілей примусової праці у розділі 5.3 нижче). Розслідування завершилося і матеріали були передані до прокуратури у 2022 році. Статистика Німеччини щодо торгівлі людьми ґрунтується на кількості розслідувань, завершених і переданих до відповідної прокуратури у 2022 році управліннями кримінальної поліції земель, Федеральним кримінальним управлінням (ВКА), Федеральною поліцією та підрозділом фінансового контролю за неофіційною працею Митної адміністрації. Статистичні дані про жертв не містять інформації про те, чи були висунуті обвинувачення прокурором, або про результати судових проваджень, які тривають.²¹⁷

Ці цифри слід враховувати з урахуванням того факту, що протягом 2022-2023 років українське населення в Німеччині збільшилося більше ніж у вісім разів. Наприкінці 2021 року в Німеччині проживало 138 тис. українців, що становить 0,2% населення країни; до кінця 2023 року ця кількість зростає до 1,15 мільйона, що становить 1,4% населення. У 2022 році чиста міграція українців до Німеччини становила 962 тис. осіб (прибуло 1,1 млн осіб, виїхало 138 тис. осіб), а у 2023 році – 121 тис. осіб (прибуло 277 тис. осіб, виїхало – 156 тис.).²¹⁸

²¹⁷ Інформація, надана UNODC Статистичним управлінням Німеччини, червень 2024.

²¹⁸ Німеччина, Федеральне статистичне управління, *Nettozuwanderung von 121 000 Menschen aus der Ukraine im Jahr 2023* (Переклад: Чистий імміграційний потік з України обсягом 121 000 осіб у 2023 році), пресреліз, 22 лютого 2024 року.

За словами ключових інформантів, опитаних у рамках цього дослідження в Німеччині у 2023 році, у судах не було зафіксовано жодних справ щодо торгівлі людьми, які стосувалися б осіб, які втекли через війну в Україні після лютого 2022 року.²¹⁹ Органи влади мали «лише поодинокі повідомлення та розслідування щодо примусової проституції, торгівлі людьми та інших видів експлуатації [...] і лише один підтверджений випадок. З початку війни ситуація не змінилася».²²⁰

На основі консультацій з 35 організаціями, залученими у протидію торгівлі людьми, по всій країні наприкінці 2022 року, національна головна організація служб торгівлі людьми в Німеччині (*Bundesweite Koordinierungskreis Gegen Menschenhandel e.V.*, КОК) зазначає, що важко визначити точну кількість випадків торгівлі людьми та експлуатації у Німеччині внаслідок війни в Україні. Близько половини з 35 організацій, які звітували КОК, надавали консультації або спрямовували допомогу особам, що втекли через війну в Україні до Німеччини. На момент опитування організаціям, які надавали консультації, було відомо про менше десяти випадків підозрюваної торгівлі людьми за участі осіб, що втекли через війну в Україні.²²¹

Служби протидії торгівлі людьми надавали підтримку приблизно у 15 випадках трудової експлуатації та менш ніж у 30 випадках сексуальної експлуатації.²²² За даними КОК, ця кількість випадків відповідає попереднім оцінкам Європолу, згідно з якими станом на жовтень 2022 року в Європі було близько 60 підозрюваних випадків торгівлі людьми та п'ять офіційно підтверджених випадків торгівлі людьми.²²³

Державне агентство з протидії торгівлі людьми для цілей примусової праці в Берліні керує проектом для людей, які втекли через війну в Україні. Ключові інформанти цієї установи, опитані у 2023 та 2024 роках, заявили, що вони бачили дуже малу кількість випадків примусової праці чи експлуатації серед українців і жодного випадку торгівлі людьми.²²⁴ За словами інших ключових інформантів, опитаних у Берліні у 2023 році, серйозні форми трудової експлуатації не були ідентифіковані серед осіб, які втекли через війну в Україні.²²⁵ Однак під час інтерв'ю у 2024 році ті самі ключові інформанти заявили, що кількість українців, яких експлуатують на робочих місцях, зростає, оскільки дедалі більше українців залучаються до ринку праці.²²⁶

²¹⁹ Інтерв'ю з ключовими інформантами 1DE-K-08; 1DE-K-07.

²²⁰ Інтерв'ю з ключовим інформантом 1DE-K-07.

²²¹ КОК, *Menschenhandel und Ausbeutung im Kontext des Ukrainekrieges – Eine Untersuchung aus Sicht spezialisierter Fachberatungsstellung zur Situation in Deutschland* (Переклад: Торгівля людьми та експлуатація у контексті війни в Україні – Перспективи від центру допомоги про ситуацію в Німеччині), (жовтень 2022).

²²² КОК, *Menschenhandel und Ausbeutung im Kontext des Ukrainekrieges* (Переклад: Торгівля людьми та експлуатація у контексті війни в Україні), (жовтень 2022), op. cit.

²²³ Інформація від Європол: Публічна інформація – Повідомлення про потенційні випадки торгівлі людьми станом на 27.10.2022 на заході «Платформа громадянського суспільства ЄС», цитується в КОК, *Menschenhandel und Ausbeutung im Kontext des Ukrainekrieges* (Переклад: Торгівля людьми та експлуатація у контексті війни в Україні), (жовтень 2022), op. cit.

²²⁴ Інтерв'ю з ключовими інформантами 1DE-K-02; 2DE-K-01.

²²⁵ Інтерв'ю з ключовим інформантом 1DE-K-09.

²²⁶ Інтерв'ю з ключовим інформантом 2DE-K-01.

Швейцарія

Швейцарська влада повідомила про **двох українських жертв торгівлі людьми у Швейцарії у 2022 році**, хоча незрозуміло, чи прибули ці двоє людей у країну до чи після лютого 2022 року.²²⁷ Протягом 2022 року програма захисту жертв торгівлі людьми в німецькомовних частинах Швейцарії підтримувала 375 осіб різних національностей, з яких 209 були вперше ідентифіковані у 2022 році. Тринадцять з нововиявлених випадків у 2022 році стосувалися громадян України.²²⁸

Спеціалізований центр з питань торгівлі жінками та мігрантами жіночої статі (Fachstelle Frauenhandel und Frauenmigration, FIZ) ідентифікував 259 з цих людей як жертв торгівлі людьми, серед яких було 224 жінки, 22 чоловіки та 13 осіб різної статі. Жертви торгівлі людьми у 2022 році зазнали експлуатації для цілей секс-бізнесу (195 осіб), у секторі домашнього господарства/догляду (28 осіб), в інших секторах (21 особа) та інших формах торгівлі людьми (15 осіб). Чотирнадцять випадків були зафіксовані в Берні, 45 – у Цюріху, 62 – за кордоном і 67 були невідомими.²²⁹ Протягом 2023 року FIZ зафіксував 156 нових випадків, з яких менше чотирьох стосувалися українців.²³⁰

Ключовий інформант з FIZ, який був опитаний в рамках цього дослідження у 2024 році, повідомив, що організація ідентифікувала двох жертв торгівлі людьми серед українців у Берні та двох в інших кантонах.²³¹ Інші ключові інформанти, опитані в Берні, включаючи НУО та працівників соціальних служб, погодилися, що випадки експлуатації є рідкісними. За словами одного з ключових інформантів з НУО в Берні, яка сама є українською біженкою, випадки зловживань чи експлуатації є «дуже, дуже рідкими».²³²

Станом на початок 2025 року Федеральна поліція Швейцарії не зафіксувала жодної ідентифікації жертв торгівлі людьми з України з початку повномасштабного вторгнення. Поліція кантону Женева на заході Швейцарії, неподалік від французького кордону, проводила попереднє розслідування, не пов'язане з прибуттям українських біженців з 2022 року, щодо українця, який кілька років проживав у Швейцарії та якого раніше заарештовували та допитували за підозрою у «незаконному ввезенні українок до країни з метою заняття проституцією».²³³

²²⁷ Інтерв'ю з ключовим інформантом 1СН-К-12.

²²⁸ Спеціалізований центр з питань торгівлі жінками та жіночої міграції (FIZ), *Jahresbericht 2022* (Переклад: Річний звіт 2022), (2024).

²²⁹ Там само.

²³⁰ Спеціалізований центр з питань торгівлі жінками та жіночої міграції (FIZ), *Jahresbericht 2023* (Переклад: Річний звіт 2023), (2023).

²³¹ Інтерв'ю з ключовим інформантом 2СН-К-07.

²³² Інтерв'ю з ключовим інформантом 1СН-К-11.

²³³ Дані та інформація надані UNODC Федеральною поліцією Швейцарії через Федеральний департамент закордонних справ 31 січня 2025 року.

Інші країни ЄС

Після Німеччини найбільше українських жертв торгівлі людьми в Європі у 2022 році було зафіксовано в Нідерландах. Згідно з Національним звітом про торгівлю людьми, кількість повідомлень про українських жертв збільшилася з 7 у 2021 році до 51 у 2022 році. 49 випадків у 2022 році ймовірно були пов'язані з трудовою експлуатацією. Серед жертв були 33 жінки та 18 чоловіків, які експлуатувалися в сільському господарстві, лісництві та рибальстві, з меншими кількостями – в будівництві, промисловості та готельному бізнесі. Українці були третьою за чисельністю групою іноземних жертв, ідентифікованих у Нідерландах.²³⁴

З лютого 2022 року по січень 2024 року Нідерландський координаційний центр боротьби з торгівлею людьми (CoMensha – Coördinatiecentrum tegen Mensenhandel) зафіксував чотири кримінальні розслідування щодо торгівлі людьми, які стосувались українців, і кожне з них включало по одній жертві. Два випадки були пов'язані з торгівлею людьми для цілей сексуальної експлуатації, а інші два – для цілей примусової праці. Три з цих справ було закрито і не передано на обвинувачення, в той час як одна була подана на обвинувачення за статтею про напад, а не за торгівлю людьми.²³⁵

Нідерландська НУО, що займається порушеннями трудового законодавства, трудовою експлуатацією і торгівлею людьми для цілей примусової праці, підтримала 396 справ, пов'язаних з українцями, протягом періоду з 24 лютого 2022 року по 30 червня 2024 року. За оцінками цієї НУО, близько 153 з цих випадків мали потенційні ознаки торгівлі людьми. Потенційними жертвами торгівлі людьми стали 217 жінок, 165 чоловіків і 14 осіб невизначеної статі.²³⁶ Більшість скарг до нідерландської НУО, яка займається трудовими правами українців, стосувалися осіб, які не отримували оплату або отримували менше, ніж було обіцяно, працювали без контракту або за фальшивими контрактами про самозайнятість, фальшивими обіцянками, проблемами з охороною праці та несправедливими звільненнями.²³⁷

Згідно зі статистичним звітом щодо адміністративних даних, частка українців серед жертв торгівлі людьми, ідентифікованих у Франції, зросла з 2% у 2021 році до 9% у 2022 році.²³⁸ Франція зафіксувала 48 жертв торгівлі людьми серед українців у 2022 році. Французький Червоний Хрест, який відповідає за прийом українців у багатьох частинах Франції, повідомив про спроби вербування молодих українських жінок на залізничних станціях за допомогою обманних пропозицій щодо працевлаштування, а також про ознаки позбавлення волі та утримання документів у приватних і колективних притулках.

²³⁴ Національний доповідач з питань торгівлі людьми та сексуального насильства над дітьми, *Annual figures: Human Trafficking 2022* (Переклад: Річні дані: торгівля людьми 2022) (Гаага, 2023); дані та інформація, надані UNODC Міністерством юстиції та безпеки Нідерландів 7 листопада 2024 року.

²³⁵ Інтерв'ю з ключовим інформантом NL-K-01.

²³⁶ Дані та інформація, надані UNODC Міністерством юстиції та безпеки Нідерландів 7 листопада 2024 року; інтерв'ю з ключовим інформантом NL-K-02.

²³⁷ Дані та інформація, надані UNODC Міністерством юстиції та безпеки Нідерландів 7 листопада 2024 року.

²³⁸ Франція, Міністерство юстиції, *La traite et l'exploitation des êtres humains en 2022: une approche par les données administratives* (Переклад: Торгівля людьми та експлуатація у 2022 році: підхід до адміністративних даних), (2023).

Правоохоронні органи розглядають цю торгівлю здійснюваною окремими суб'єктами, зокрема господарями житла, а не організованими злочинними групами.²³⁹

Відповідно до Щорічного звіту з питань міграції та надання притулку Євростату та Європейської міграційної мережі (EMN) у 2022 році п'ять країн повідомили про українців серед трьох найбільших національностей серед жертв торгівлі людьми з країн, які не входять до ЄС: Болгарія, Чехія, Естонія, Люксембург і Швеція.²⁴⁰ У Люксембурзі більшість неєвропейських жертв торгівлі людьми, ідентифікованих у 2022 році, походили з Росії (21 особа) та України (20 осіб), майже всі жінки дорослого віку експлуатувались у секс-індустрії.²⁴¹ За даними FRA, у 2023 році неурядова організація La Strada в Чехії зафіксувала 123 випадки трудової експлуатації осіб зі статусом тимчасового захисту.²⁴²

Випадок, про який повідомили ЗМІ в Італії, був виявлений на самому початку конфлікту у квітні 2022 року. Випадок стосувався десяти жертв, деякі з яких були українськими біженцями, яких експлуатували в небезпечних умовах на фабриці з виробництва підроблених цигарок поблизу Риму.²⁴³ У період з квітня по липень 2022 року в Австрії було виявлено 19 підозрюваних випадків торгівлі людьми, пов'язаних з українцями, а також «кілька» підозрюваних випадків торгівлі людьми у Словенії. Три скарги на торгівлю українськими біженцями для цілей сексуальної експлуатації або примусової праці розслідувала іспанська поліція в Мадриді наприкінці 2022 року.²⁴⁴ Випадок потенційної торгівлі людьми для цілей сексуальної експлуатації 14 українок та білорусок виявила поліція Іспанії на півдні Іспанії у травні 2024 року²⁴⁵ (див. розділ 5.4 нижче про торгівлю людьми для цілей сексуальної експлуатації).

Наприкінці 2022 року шведська поліція зафіксувала 11 підозрюваних випадків торгівлі людьми, пов'язаних з українськими біженцями, для цілей сексуальної експлуатації та примусової праці, а також «натрапила на українських жінок, які були змушені займатися проституцією після втечі з України».

²³⁹ Служба статистики Міністерства внутрішньої безпеки (SSMSI) та Міжвідомча комісія із захисту жінок від насильства та боротьби з торгівлею людьми (MIPROF), *La traite des êtres humains en France: Le profil des victimes accompagnées par les associations en 2022* (Переклад: Торгівля людьми у Франції: профіль жертв, яких підтримували асоціації у 2022 році), (2023).

²⁴⁰ Євростат, *Annual Report on Migration and Asylum 2022 Statistical Annex* (Переклад: Статистичний додаток до Річного звіту про міграцію та надання притулку 2022) (Люксембург, Офіс публікацій ЄС, 2023).

²⁴¹ Там само.

²⁴² FRA, *Fundamental rights implications for the EU of the war in Ukraine* (Переклад: Наслідки війни в Україні для основних прав в ЄС) (Люксембург, Офіс публікацій ЄС, 2023).

²⁴³ ANSA, *Italy: Ukraine refugees exploited in counterfeit cigarette plant* (Переклад: Італія: українських біженців експлуатують на заводі з виробництва контрафактних цигарок), *InfoMigrants*, (18 квітня 2022 р.).

²⁴⁴ FRA, *The Russian war of aggression against Ukraine – the broad fundamental rights impact in the EU: Bulletin #2* (Переклад: Російська агресія проти України – широкий вплив на основні права в ЄС: Бюлетень № 2), (Люксембург, Офіс публікацій ЄС, 2022).

²⁴⁵ Іспанія, Міністерство внутрішніх справ, *Desarticulada una organización criminal dedicada a la explotación sexual de mujeres del este de Europa* (Переклад: Ліквідовано злочинну організацію, що займається сексуальною експлуатацією жінок зі східної Європи), пресреліз (21 червня 2024 р.); Європол, *5 arrests for sexual exploitation of Ukrainian refugees in Spain* (Переклад: 5 арештів за сексуальну експлуатацію українських біженців в Іспанії), пресреліз, (21 червня 2024 р.).

[...]Багато з них приїжджають до Швеції через агентства, розташовані в Україні, які забирають до 50% їхнього доходу».²⁴⁶ У 2022 році Європолу було повідомлено про інші підозрювані випадки торгівлі людьми з усього ЄС, пов'язані з підозрюваними українськими торговцями людьми, які вербували українців для примусової праці, примусового жебрацтва і торгівлі дітьми, зокрема в контексті незаконного усиновлення та комерційного сурогатного материнства (див. розділ 5.5 нижче про транскордонну торгівлю дітьми).²⁴⁷

5.3 Транскордонна торгівля людьми для цілей примусової праці

Поширеність примусової праці та види зловживань

Серед 1 602 осіб, які втекли через війну в Україні та були опитані в рамках цього дослідження у 2023 році у Варшаві, Польща (609 осіб), Берні, Швейцарія (593 особи) та Берліні, Німеччина (400 осіб), низка респондентів повідомили про ознаки зловживань або експлуатації, які могли бути елементами торгівлі людьми для цілей примусової праці. Дев'ять відсотків респондентів (138 осіб) особисто зазнали або стали свідками того, як інші люди з України стикалися з проблемами на роботі чи в умовах їхнього проживання після прибуття до країни опитування. Ці проблеми варіюються від явних ознак торгівлі людьми до загальних форм зловживання та шкоди. Зазначені випадки були зафіксовані серед респондентів у Варшаві (75 осіб), Берні (36 осіб) та Берліні (27 осіб).

Більшість респондентів вказали на проблеми, пов'язані з пошуком житла та дискримінацією при пошуку роботи чи на робочому місці. У Варшаві більшість цих проблем виникала на робочому місці (91%). З іншого боку, у Берні 70% проблем стосувалися умов розміщення, а в Берліні 61% проблем були пов'язані з розміщенням, а 44% - з робочим місцем (можливі кілька відповідей). Потенційне зловживання та експлуатація в контексті житла стосувалися оплачуваних та неоплачуваних робіт в обмін на проживання. Деякі з цих повідомлених проблем демонстрували можливі ознаки торгівлі людьми.

Шість відсотків (104 з 1 602) респондентів повідомили про певну форму зловживання на робочому місці. Приблизно половина з них зазнали або стали свідками лише однієї форми зловживання (49%), тоді як інші повідомили про дві (27%) або три (17%) форми зловживання. Сім відсотків пережили чотири або більше форм зловживання. Типи зловживань, які трапляються на робочому місці, представлено на Рисунку 12 нижче.

²⁴⁶ FRA, *The Russian war of aggression against Ukraine* (Переклад: *Російська агресія проти України*) (2022), *op. cit.*

²⁴⁷ Аналіз вмісту звітів групи моніторингу Європолу (ЕРМТ) за березень – листопад 2022. Європол без секретності – базовий рівень захисту.

Рисунок 12: Типи зловживань на робочому місці за результатами опитування 2023 року серед 1 602 осіб, які втекли через війну в Україні до Берліна, Варшави та Берна

35 із 1 602 респондентів – два відсотки – повідомили, що вони особисто зазнали або стали свідками випадків зловживань на робочому місці з іншими особами, які втекли через війну в Україні, що вказує на потенційні випадки торгівлі людьми для цілей примусової праці.²⁴⁸ Більшість з них (32 особи) були опитані у Варшаві. У шести випадках роботодавець утримував документи, що посвідчують особу працівників, разом з вчиненням інших форм зловживань. У чотирьох випадках роботодавець погрожував працівникам депортацією та/або примушував їх виконувати певні дії проти їх волі. У трьох випадках працівників примушували виконувати незаконну чи протиправну діяльність. Ще троє осіб постраждали на робочому місці та/або не мали можливості вільно пересуватися чи спілкуватися з іншими людьми, а один працівник був закритий під замок або обмежений у пересуванні.

Більшість цих випадків стосувалися ситуацій, які респонденти спостерігали, а не особисто пережили, тому вони не відображають реальну поширеність серед усіх опитаних. Потенційні випадки в основному стосувалися невиплати заробітної плати або виплати суми, меншої за обіцяну; обману щодо характеру робіт; надмірної тривалості робочого дня або небезпечних умов праці; і обману щодо особи роботодавця. Менша кількість респондентів повідомила про погрози отримати фізичні ушкодження або позбавлення сну, їжі, води чи медичної допомоги, а також про обмеження свободи (утримання документів, що посвідчують особу; погрози депортації; перешкоджання вільному пересуванню чи зв'язку з родичами).

²⁴⁸ Сюди входять респонденти, які повідомили принаймні про два типи зловживань на робочому місці (з 12 можливих варіантів), включаючи хоча б одне з таких: «Фізичне примушування до виконання певних дій», «Закриття під замок або обмеження», «Завдання фізичної шкоди (наприклад, побиття, ляпас, удар, ногою, кулаком, спалення)», «Перешкоджання вільному пересуванню або розмовам з людьми», «Утримання документів, що посвідчують особу, роботодавцем чи господарем житла», «Погрожування депортацією», «Погрожування фізичними ушкодженнями», «Примушування до нелегальної чи незаконної роботи або діяльності», «Примушування до статевих дій» і «Примушування до проституції».

У рамках паралельного дослідження, проведеного від імені Робочої групи з протидії торгівлі людьми для України, яку очолює UNODC, MOM у кінці 2023 року провела опитування 190 українських біженців у Польщі. Це опитування було частиною спеціального модуля, присвяченого зловживанням, насильству та експлуатації в межах матриці відстеження переміщень MOM (DTM). Тринадцять відсотків респондентів повідомили про випадки зловживань, насильства або експлуатації під час їхньої подорожі чи перебування в приймаючих країнах. Найпоширеніша форма експлуатації – це праця без отримання очікуваної оплати, що є показником торгівлі людьми для цілей примусової праці (10,5% респондентів; n=20).²⁴⁹

Менша кількість респондентів у Польщі також згадувала інші ознаки потенційного зловживання, насильства чи експлуатації: отримання пропозиції шлюбу (5 осіб), переживання фізичного насильства (4 особи) або обман, маніпуляції чи створення боргових зобов'язань для пересування (2 особи). Двоє респондентів повідомили, що їх примушували виконувати роботу чи інші дії проти їхньої волі, а один респондент не завжди мав при собі свої проїзні документи. Жоден з респондентів не повідомив, що його утримували у певному місці проти його волі, примушували подорожувати до нового місця або що він особисто знав когось, кого національні органи влади ідентифікували як жертву торгівлі людьми.²⁵⁰

Що стосується жертв усіх національностей, протягом 2022 року Федеральне управління кримінальної поліції Німеччини (ВКА) зафіксувало 34 випадки трудової експлуатації (збільшення на 21% порівняно з 2021 роком), за участі 1 019 жертв (+593%) і 76 підозрюваних (+46%) (51 чоловік, 24 жінки та 1 дорослий невідомої статі). Серед жертв було щонайменше 101 українець. Відповідні положення кримінального кодексу Німеччини: торгівля людьми (стаття 232 Кримінального кодексу); примусова праця (стаття 232b Кримінального кодексу) та трудова експлуатація (статті 233 і 233a Кримінального кодексу). Відповідно до статті 233 умови експлуатації включають низьку оплату, надмірну тривалість робочого часу, надмірні комісійні збори та орендну плату, небезпечні умови праці та утримання заробітної плати.²⁵¹

²⁴⁹ Регіональні заходи реагування для біженців з України (MOM), *Vulnerability to Trafficking in persons in the context of the war in Ukraine: The case of Poland and Romania* (Переклад: Уразливість до торгівлі людьми у контексті війни в Україні: приклад Польщі та Румунії) (MOM, 2024).

²⁵⁰ Там само.

²⁵¹ Німеччина, Федеральне управління кримінальної поліції, *Menschenhandel und Ausbeutung: Bundeslagebild 2022* (Переклад: Торгівля людьми та експлуатація: федеральний звіт про злочини 2022), (2023).

Торгівля людьми за участі українських жертв у Німеччині, 2020-2022

Федеральне управління кримінальної поліції Німеччини (Bundeskriminalamt, ВКА) описує випадок торгівлі людьми для цілей примусової праці, який розслідувався у 2020 році та був переданий до прокуратури у 2022 році. Злочинна мережа діяла по всій країні, забезпечуючи працівників для логістичних компаній у галузі напоїв у землі Північного Рейну-Вестфалія (західна Німеччина) та інші німецькі землі. Працівники потрапляли до Німеччини шляхом обману, а потім експлуатувалися через складні ланцюги субпідрядників. Рекрутингова компанія стягувала завищені суми за надання імміграційних документів, проживання і транспорт до місця роботи, а працівникам платили дуже низьку заробітну плату.

Учасники злочинної групи мали чіткий розподіл ролей у високопрофесійній структурі. У 2021 році були видані ордери на обшук і арешт керівників компаній за підозрою у торгівлі людьми для цілей трудової експлуатації, привласнення або утримання заробітної плати, податкового шахрайства та шахрайства на основі вигід. Загалом розслідування виявило 555 потенційних жертв. Щонайменше 224 з них використовувалися в логістиці напоїв. Встановлено національність 397 жертв; 101 – українці, решта – з інших країн східної та центральної Європи.²⁵²

Сектори експлуатації

Респонденти опитування, проведеного в рамках цього дослідження в Берліні, Варшаві та Берні, працювали в таких сферах, як сільське господарство, державна служба, будівництво, домашнє господарство, транспорт, фінанси та інформаційні технології (ІТ). Згідно з даними ключових інформантів у Варшаві, примусова праця серед біженців з України найчастіше спостерігається на складах, фабриках, будівництві, інших видах фізичної праці, а також у сферах прибирання і догляду.²⁵³ Респонденти опитування МОМ у Польщі, які повідомляли про випадки зловживання, насильства чи експлуатації, працювали в таких секторах, як домашня робота, сільське господарство, транспорт і логістика, готельний бізнес і сфера послуг, адміністративні та професійні послуги, а також виробництво та будівництво.²⁵⁴

МОМ зафіксував випадок українки віком близько сорока років із східної України, яку у 2022 році вивезла у трудове рабство в Польщу її знайома. Вона працювала на складі з пакування замороженого м'яса, була введена в оману щодо характеру робіт та оплати, працювала понаднормово, не мала доступу до засобів зв'язку, її особисті документи були вилучені, а житлові умови були неприйнятними.²⁵⁵

²⁵² Там само.

²⁵³ Інтерв'ю з ключовими інформантами 2PL-K-03; 2PL-K-04.

²⁵⁴ Регіональні заходи реагування для біженців з України (МОМ), *Vulnerability to Trafficking in persons in the context of the war in Ukraine: The case of Poland and Romania* (Переклад: Уразливість до торгівлі людьми у контексті війни в Україні: приклад Польщі та Румунії) (МОМ, 2024).

²⁵⁵ МОМ в Україні. «Торгівля людьми: кількість справ МОМ в Україні (січень-грудень 2023)» (2024).

За даними державного агентства, яке займається протидією торгівлі людьми для цілей примусової праці в Берліні: «До війни випадки трудової експлуатації українців були численними у таких секторах, як будівництво та сільське господарство».²⁵⁶ Станом на 2022 рік ті самі ключові інформанти визначають секторами найбільшого ризику для примусової праці українських біженців роботу з догляду, прибирання, сільське господарство та готельний бізнес.²⁵⁷ Невелика кількість потенційних випадків примусової праці, зафіксованих опитуваними у Берні, стосувалися роботи в ресторанах і готелях, роботи з догляду, прибирання та домашньої праці, а також сільського господарства (див. кейс 4 у розділі 7).²⁵⁸

Потенційні випадки трудової експлуатації або торгівлі людьми для цілей примусової праці біженців з України у досліджуваних країнах включають роботу з прибирання у приватних домогосподарствах і готелях, часто пов'язану з наданням житла. За словами одного з ключових інформантів, у 2022 році у Варшаві було поширеним явищем, коли готелі чи хостели пропонували кімнати безкоштовно, вимагаючи натомість послуг прибирання без оплати.²⁵⁹ За даними UNHCR, українці, які проживають у приватному житлі в Польщі, є уразливими через дисбаланс влади у відносинах з господарями житла (див. розділ 2.4 вище), що призводить до: «певних очікувань з боку господарів житла (наприклад, виконання домашньої роботи). Хоча учасники повідомляли, що відчувають обов'язок виконувати таку роботу, ступінь примусу не уточнювався».²⁶⁰

Ключовий інформант з НУО, що займається протидією торгівлі людьми, у рамках опитування, проведеного у Берліні, розповів, як одній українці було запропоновано житло у приватному домогосподарстві, але її змусили виконувати домашню роботу, а пересування було обмежене.²⁶¹ Подібний випадок, про який повідомила Німецька головна організація з протидії торгівлі людьми (КОК), стосувався українки, яку господар житла змусив до домашнього рабства і не дозволяв виходити з дому у певний час.²⁶²

Станом на початок 2025 року поліція кантону Во на заході Швейцарії, неподалік від кордону з Францією, розслідувала справу щодо іноземної пари, яка запропонувала українкам житло в обмін на те, щоб вони проводили технічне обслуговування їхнього розкішного майна. Подружжя нібито незаконно привласнило соціальну допомогу біженцям і змусило їх працювати в жорстоких умовах.²⁶³ Ключовий інформант, опитаний у 2023 році у Берні, також розповів про власника житла, який вимагав від українських орендарок прибирати апартаменти: «Це був власник, який мав багато квартир для туристів, і він сказав, що дівчата [дві молоді українки] повинні прибирати всі будинки, а не лише той, в якому вони жили».²⁶⁴

Ще один ключовий інформант з НУО, опитаний у Берні у 2024 році, розповів, як одна українка звернулася до НУО по допомогу після того, як її донька подала заявку на роботу до чоловіка, який шукав домашніх працівників через соціальні мережі. Чоловік натякнув, що очікує також сексуальних послуг. НУО повідомила місцеву поліцію, яка перевірила цю особу та встановила, що той намагався експлуатувати претендентів на роботу.²⁶⁵

²⁵⁶ Інтерв'ю з ключовим інформантом 1DE-K-02.

²⁵⁷ Там само.

²⁵⁸ Інтерв'ю з ключовим інформантом 2CH-K-02

²⁵⁹ Інтерв'ю з ключовим інформантом 2PL-K-04.

²⁶⁰ UNHCR, *Surviving as We Can: Risks of Gender Based Violence (GBV), and Sexual Exploitation and Abuse (SEA), Relating to Private and Collective Accommodation, Livelihoods, and Accessibility, for Persons Fleeing Ukraine: Poland Summary Report* (Переклад: Вжити попри все: ризики гендерного насильства (ГН) і сексуальної експлуатації та зловживання (SEA), пов'язані з приватним і колективним житлом, засобами до існування та доступністю, для осіб, які виїжджають через війну в Україні: підсумковий звіт Польщі) (жовтень 2023).

²⁶¹ Інтерв'ю з ключовим інформантом 1DE-K-04.

²⁶² КОК, *Menschenhandel und Ausbeutung im Kontext des Ukrainekrieges* (Переклад: Торгівля людьми та експлуатація у контексті української війни) (жовтень 2022), *op. cit.*

²⁶³ Дані та інформація надані UNODC Федеральною поліцією Швейцарії через Федеральний департамент закордонних справ 31 січня 2025 року.

²⁶⁴ Інтерв'ю з ключовим інформантом 1CH-K-09.

²⁶⁵ Інтерв'ю з ключовим інформантом 2CH-K-06.

Порушення трудового законодавства

« Дуже важко зрозуміти, де просто погані умови праці, а де насправді починається експлуатація. »

Спеціаліст з питань торгівлі людьми зі швейцарського органу влади, опитаний у 2023 році²⁶⁶

Ключовий інформант з НУО, опитаний у Берліні у 2024 році, не стикався з випадками примусової праці чи торгівлі людьми, але повідомив, що порушення трудового законодавства серед людей, які втекли через війну в Україні, у місті є поширеним явищем, що може зробити біженців більш уразливими до торгівлі людьми для цілей примусової праці.²⁶⁷ Серед проблем, виявлених у межах опитування SAM-UKR серед українських біженців у 2022-2023 роках, були: оплата праці нижче прожиткового мінімуму; надмірні робочі години; вимагання виконання важкої фізичної роботи; зловживання з боку роботодавців; і потенційні шахрайські схеми.²⁶⁸

Ключові інформанти в усіх трьох містах зазначили ситуації, коли українським біженцям не виплачували заробітну плату за виконану роботу; значно затримували виплати; платили менше, ніж місцевим працівникам за ту саму роботу; пропонували погані умови праці; або не надавали офіційних трудових договорів.²⁶⁹ Один ключовий інформант описав випадок, коли дві українки поскаржилися на свого роботодавця – власника підприємства, який керує складськими приміщеннями – який не виплачував їм зарплату протягом двох-трьох місяців. Коли жінки звернулися до роботодавця з вимогою виплати, ситуація переросла у фізичний конфлікт.²⁷⁰

Польський закон про допомогу громадянам України передбачає, що для найму громадянина України роботодавець може просто зареєструвати трудові відносини в службі зайнятості, і попередній дозвіл не потрібен.²⁷¹ Однак ключові інформанти у Варшаві зазначили, що проблема роботи за цивільно-правовими договорами (див. розділ 2.4 вище) або без контракту робить біженців з України, як і інших працівників, уразливими до примусової праці.²⁷²

²⁶⁶ Інтерв'ю з ключовим інформантом 1CH-K-12.

²⁶⁷ Інтерв'ю з ключовим інформантом 2DE-K-01.

²⁶⁸ ОЕСР та ЕУАА, *Voices in Europe (Переклад: Голоси в Європі)*, (2024), *op. cit.*, с. 50.

²⁶⁹ Інтерв'ю з ключовим інформантом 2PL-K-02; 2PL-K-04; 2CH-K-02; 1PL-K-07; 2DE-K-06; 1DE-K-09; КОК, *Menschenhandel und Ausbeutung im Kontext des Ukrainekrieges (Переклад: Торгівля людьми та експлуатація у контексті української війни)*, (жовтень 2022), *op. cit.*

²⁷⁰ Інтерв'ю з ключовим інформантом 2DE-K-06.

²⁷¹ Інтерв'ю з ключовими інформантами 1PL-K-01; 1PL-K-04.

²⁷² Інтерв'ю з ключовими інформантами 2PL-K-01; 2PL-K-02; 2PL-K-04; 2PL-K-05; 1PL-K-07; Регіональні заходи реагування для біженців з України (МОМ), *Vulnerability to Trafficking in persons (Переклад: Уразливість до торгівлі людьми)*, (2024), *op. cit.*

« [Біженці] іноді працюють за цивільно-правовими договорами, до яких застосовується цивільний кодекс, а не трудовий. Це створює простір для експлуатації, оскільки у таких договорах можна прописати будь-які умови, наприклад, якщо ти запізнишся на роботу, я можу заплатити тобі на 100 злотих [25 доларів США] менше. »

Ключові інформанти з міжнародної організації в Польщі, опитані у 2023 році²⁷³

Ключовий інформант з НУО, опитаний у 2024 році, описав випадки уразливого становища українців, включно з дорослими та дітьми, які працювали без належних договорів у готелях та на футбольному стадіоні.²⁷⁴ За словами ключового інформанта, опитаного у 2024 році, у Берні багато українців працюють без контракту через бюрократію, пов'язану з працевлаштуванням людини зі статусом захисту S (тимчасовий захист).²⁷⁵ Одній українці, яка працювала в будівельній компанії, її роботодавець сказав, що вона повинна працювати на 20 відсотків більше, ніж її колеги, оскільки вона має статус захисту S, але що вона отримуватиме таку саму зарплату.²⁷⁶

Ключові інформанти дослідження Робочої групи з протидії торгівлі людьми також повідомили, що українські біженці стикаються з умовами експлуатації, в тому числі отримують менше, ніж місцеві працівники, і працюють без офіційних контрактів.²⁷⁷ Аналогічно, більшість скарг до нідерландської НУО, що займається трудовими правами українців, стосувалися осіб, які не отримували зарплату або яким платили менше, ніж обіцяли, які працювали без контракту або за фальшивими договорами про самозайнятність, які мали проблеми зі здоров'ям та піддавалися несправедливим звільненням.²⁷⁸

Двоє ключових інформантів у Варшаві вважали роль посередників з працевлаштування специфічним фактором уразливості (див. кейс 3 у розділі 7).²⁷⁹ Ключовий інформант, опитаний у 2024 році, зазначив, що люди шукають роботу в країнах ЄС ще до виїзду з України через рекрутингові компанії, які можуть вводити в оману щодо характеру вакансії.²⁸⁰ Ключовий інформант у Берліні звернув увагу на проблему працевлаштування біженців через лізингові компанії. Це може призвести до нижчої заробітної плати, ніж було узгоджено, і спрощувати розірвання контракту без попередження.²⁸¹

²⁷³ Інтерв'ю з ключовим інформантом 1PL-K-07.

²⁷⁴ Інтерв'ю з ключовим інформантом 2PL-K-01.

²⁷⁵ Інтерв'ю з ключовим інформантом 2CH-K-03.

²⁷⁶ Інтерв'ю з ключовим інформантом 2CH-K-03

²⁷⁷ Регіональні заходи реагування для біженців з України (MOM), *Vulnerability to Trafficking in persons in the context of the war in Ukraine* (Переклад: Уразливість до торгівлі людьми у контексті війни в Україні), (2024), *op. cit.*; Інтерв'ю з ключовими інформантами 2PL-K-02; 2PL-K-03.

²⁷⁸ Інтерв'ю з ключовим інформантом NL-K-02.

²⁷⁹ Інтерв'ю з ключовими інформантами 2PL-K-03; 2PL-K-05.

²⁸⁰ Інтерв'ю з ключовим інформантом 2PL-K-03.

²⁸¹ Інтерв'ю з ключовим інформантом 1DE-K-09.

5.4 Транскордонна торгівля людьми для цілей сексуальної експлуатації

Попит

« Якщо ви подивитесь в Інтернеті, наприклад, на порнографічні сайти, о попит на порнографію за участі біженців чи українське порно різко зріс. [...] ви точно побачите більше жінок з України на сайтах ескорт-послуг. »

Ключовий інформант з НУО, що займається протидією торгівлі людьми, опитаний у Берліні у 2024 році²⁸²

У перші місяці масового переміщення біженців з України з'явилися ознаки значного зростання онлайн-попиту серед європейських чоловіків на сексуальні послуги та порнографію за участі українських жінок, частина з яких може бути пов'язана із сексуальним насильством та експлуатацію, а також на матеріали сексуального насильства над дітьми та експлуатації українських дітей.²⁸³ Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) посилається на дані Thomson Reuters, які вказують на «значний сплеск онлайн-пошуків – різними мовами і в різних країнах – на відвертий контент і сексуальні послуги за участі українських жінок і дівчат».²⁸⁴ Ризики сексуальної експлуатації та насильства в Інтернеті пов'язані з регулярним використанням українцями месенджерів та соціальних мереж для пошуку підтримки, що створює можливість для торгівців людьми залучати жертв і рекламувати експлуатацію сексуальних послуг в Інтернеті.²⁸⁵

Соціальні працівники, опитані в рамках цього дослідження у Берні у 2023 році, припустили, що існуючий високий попит на купівлю сексуальних послуг у жінок зі східної Європи зріс після лютого 2022 року.²⁸⁶ Ключовий інформант з притулку для жінок у Берліні також зазначила, що попит на секс-послуги від українських жінок, особливо в Інтернеті, є важливим фактором їхньої уразливості.²⁸⁷

²⁸² Інтерв'ю з ключовим інформантом 2DE-K-09.

²⁸³ Інтерв'ю з ключовим інформантом IN-K-01.

²⁸⁴ Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), *Recommendations on enhancing efforts to identify and mitigate risks of trafficking in human beings online as a result of the humanitarian crisis in Ukraine* (Переклад: Рекомендації щодо посилення зусиль для виявлення та пом'якшення ризиків торгівлі людьми в Інтернеті внаслідок гуманітарної кризи в Україні), 22 квітня 2022 р. Про торгівлю людьми в Інтернеті також див. UNODC, *Global Report on Trafficking in Persons 2020, Chapter 5* (Переклад: Глобальний звіт про торгівлю людьми, 2020, розділ 5), (Офіс публікації ООН, 2020).

²⁸⁵ Інтерв'ю з ключовими інформантами 2PL-K-05; EUAA, MOM та OECF, *Forced displacement from and within Ukraine: Profiles, experiences, and aspirations of affected populations* (Переклад: Вимушене переміщення з України та в межах України: профілі, досвід та прагнення постраждалого населення), (жовтень 2022).

²⁸⁶ Інтерв'ю з ключовим інформантом 1CH-K-03.

²⁸⁷ Інтерв'ю з ключовим інформантом 1DE-K-11.

Сексуальна експлуатація у сфері проституції

« Кримінальні мережі існували і раніше. Це вже існуючий фактор для потенційної сексуальної експлуатації. Вона відбувалася як в Україні, так і за її межами, а жертви з України ставали об'єктами торгівлі в Європу та Дубаї [Об'єднані Арабські Емірати]. Зважаючи на контекст, ризики величезні, але масштаби невідомі. »

Ключові інформанти з міжнародної організації, опитані у Варшаві у 2023 році ²⁸⁸

Це дослідження виявило певні ознаки зайнятості у секс-послугах та проституції серед жінок, які втекли через війну в Україні, у містах, де проводилося опитування. Повідомлені випадки потенційної сексуальної експлуатації та ризикованих ситуацій у контексті секс-послуг та проституції були меншими, ніж випадки потенційної примусової праці та порушень трудових прав серед біженців з України. Про факти проституції або секс-послуг серед біженців з України вказали 2,5% респондентів опитування.

4% респондентів у Берліні (15 осіб), 2% у Варшаві (14 осіб) і 2% у Берні (12 осіб) згадали про залучення інших біженців до проституції чи секс-послуг. Ключові інформанти також повідомляли про участь українських жінок у проституції та секс-бізнесі. Без додаткової інформації важко визначити, чи свідчать ці випадки про торгівлю людьми для цілей сексуальної експлуатації, хоча деякі випадки дійсно демонструють високий рівень уразливості, як зазначено нижче.

Із 41 респондента, які згадали про залучення українських біженців у проституцію та секс-послуги, семеро вважали, що це була примусова проституція, шість з них – у Варшаві. Це означає, що 0,4% респондентів повідомили про факти примусової проституції (потенційно торгівля людьми для цілей сексуальної експлуатації у сфері проституції). Жоден з 1 602 респондентів опитування не повідомив про особистий досвід сексуальної експлуатації. Це слід тлумачити з обережністю, адже такі проблеми, як правило, недооцінюються у дослідженнях з огляду на різні фактори, включаючи сором, стигматизацію та відсутність обізнаності про те, що таке сексуальна експлуатація.

Серед респондентів опитування, які знали про випадки примусової проституції, двоє повідомили, що відповідну особу примушував займатися проституцією її орендодавець, двоє не знали, хто був винним, а один назвав друзів. Ще двоє заявили, що особа згодом працювала самостійно на порнографічних вебсайтах, але подробиць про злочинця не надала.

²⁸⁸ Інтерв'ю з ключовим інформантом 1PL-K-07.

У відповідь на запит до Сенату Берліна, у період з лютого 2022 року по серпень 2023 року Берлінська поліція розслідувала шість підозрюваних випадків примусової проституції українських жінок. У цей період поліції було повідомлено загалом про 62 потенційні випадки, пов'язані з українцями.²⁸⁹ КОК, головна організація німецьких НУО з протидії торгівлі людьми, знала про менше 30 випадків сексуальної експлуатації українських жінок по всій країні.²⁹⁰ Ключові інформанти з НУО, що працює з жінками та дівчатами в Берліні, відзначили незначне збільшення кількості потенційних випадків сексуальної експлуатації, які вони виявили серед українських жінок під час інтерв'ю в рамках цього дослідження в середині 2023 року.²⁹¹

Ключові інформанти, опитані у Варшаві у 2023 році, включно з представниками влади, НУО та міжнародними організаціями, задокументували небагато випадків торгівлі людьми для цілей експлуатації серед осіб, які втекли через війну в Україні.²⁹² Ключовий інформант, опитаний у Варшаві у 2024 році, згадав, що деяким українським жінкам-біженкам, у тому числі українським ромським жінкам, пропонували оманливі можливості роботи в Польщі, які зрештою виявилися проституцією.²⁹³

Протягом 2022 року програма захисту жертв торгівлі людьми в німецькомовних частинах Швейцарії підтримала 13 нововиявлених випадків за участі українців. Подальші відомості про ці випадки недоступні, але серед 259 осіб усіх національностей, ідентифікованих FIZ як жертви торгівлі людьми, 86,5% становили жінки, 8,5 % були чоловіки та 5% були особами різної статі. 75% зазнали експлуатації у сфері секс-послуг.²⁹⁴

Повідомляється, що швейцарська поліція приділяла особливу увагу українкам, які працювали у борделях на початку кризи, оскільки ризики сексуальної експлуатації були визначені серйозною проблемою. Поліція ідентифікувала українських секс-працівників до кризи, але не виявила нових секс-працівників з України в публічних будинках у період з лютого 2022 року по квітень 2023 року.²⁹⁵

Ключовий інформант з НУО, опитаний у Берліні у 2023 році, згадав про потенційні випадки, коли українські жінки шукали роботу через посередників. Ці посередники переконували їх не реєструватися для отримання тимчасового захисту та соціального забезпечення, а натомість пропонували їм можливості секс-бізнесу та проституції. Деякі з цих жінок були офіційно зареєстровані як працівниці секс-бізнесу, деякі працювали взагалі без реєстрації, а деякі були завербовані в Україні.

²⁸⁹ Маріус Герардз, *Zwangsprostitution von Ukrainerinnen: Berliner Polizei ermittelt gegen mutmaßliche Menschenhändler* (Переклад: Примусова проституція українок: берлінська поліція веде розслідування щодо підозрюваних у торгівлі людьми), *Tagesspiegel*, (6 жовтня 2023 р.).

²⁹⁰ КОК, *Menschenhandel und Ausbeutung im Kontext des Ukrainekrieges* (Переклад: Торгівля людьми та експлуатація у контексті війни в Україні), (жовтень 2022), *op. cit.*

²⁹¹ Інтерв'ю з ключовим інформантом 1DE-K-04.

²⁹² Інтерв'ю з ключовими інформантами 1PL-K-01; 1PL-K-06; 1PL-K-07.

²⁹³ Інтерв'ю з ключовим інформантом 2PL-K-05.

²⁹⁴ FIZ, *Jahresbericht 2022* (Переклад: Річний звіт 2022) (2023), *op. cit.*; інтерв'ю з ключовим інформантом 2CH-K-07.

²⁹⁵ Інтерв'ю з ключовими інформантами 1CH-K-01; 1CH-K-12.

Повідомляється, що посередники також відбирали у них паспорти та змушували їх приймати клієнтів. Однак ключові інформанти не змогли надати детальної інформації про конкретні випадки: «Експлуататори були з України, це були не крупні мережі. Люди виходять на зв'язок через знайомих, і вербування відбувається через знайомства, але великих угруповань немає».²⁹⁶

Українські журналісти, опитані у Варшаві у 2023 році, виявили пропозиції роботи в Польщі, які передбачали надання сексуальних послуг у таких місцях, як масажні салони. Коли журналісти відповідали на деякі з цих пропозицій у рамках свого розслідування, їх відпускали після того, як вони усвідомлювали сексуальний характер роботи. Однак у деяких випадках журналісту пропонували контракт за кордоном з покриттям дорожніх витрат. Це включало підписання кількох угод про нерозголошення, але без реального пояснення обов'язків.²⁹⁷

«**Одна українка розповіла мені, що хотіла працювати в масажному салоні. Це було запропоновано як звичайна робота, але під час співбесіди їй сказали: «Нас не цікавлять ваші сертифікати чи навички, нас цікавить лише ваше тіло». Коли вона отримала контракт, там не було нічого про гарантії, оплату тощо, лише пункт про конфіденційність. Вона не могла розповідати про це місце.**»

Журналісти, опитані у Варшаві у 2023 році²⁹⁸

Великі центри розміщення біженців у містах, де проводилися польові дослідження, демонстрували конкретні ознаки сексуальної експлуатації, а також ризики сексуальної експлуатації та насильства. Мали місце ознаки зловживання та експлуатації у центрі прийому біженців у Тегелі (виведений з експлуатації аеропорт) на північному заході Берліна. За словами ключового інформанта, опитаного у 2023 році, створювалися групи та чати у месенджерах для молодих українок, які проживають у центрі, з метою пропонування сексуальних послуг. Біженці перебували у Тегелі від кількох днів до кількох тижнів до закінчення їхньої реєстрації для тимчасового захисту.²⁹⁹

²⁹⁶ Інтерв'ю з ключовим інформантом 1DE-K-04.

²⁹⁷ Інтерв'ю з ключовим інформантом 1PL-K-03.

²⁹⁸ Там само.

²⁹⁹ Інтерв'ю з ключовим інформантом 1DE-K-07.

Ключовий інформатор, опитаний в Україні у 2024 році, повідомив про потенційний випадок торгівлі молодими українськими жінками, які втекли через війну в Україні до країн східної Європи, для цілей сексуальної експлуатації в борделі.³⁰⁰ Схожі випадки висвітлювалися у ЗМІ в липні 2022 року, коли українська влада розслідувала підозрюваний випадок сексуальної торгівлі щонайменше десятима українками за кордон. Національна поліція України (НПУ) затримала 21-річну українку, яку, ймовірно, намагалися перевезти для цілей сексуальної експлуатації у сфері проституції. Розслідування призвело до арешту підозрюваного організатора торгівлі людьми в Києві, Україна. 30-річний чоловік, за даними слідства, керував групою, яка модерувала канали у месенджерах для вербування жертв.³⁰¹

Торгівля людьми для цілей сексуальної експлуатації на півдні Іспанії

Національна поліція Іспанії за підтримки Європолу розслідувала діяльність злочинного угруповання, яке займалося торгівлею жінками, переважно українками, а також білорусками, з метою сексуальної експлуатації у проституції в місті Ель-Ехідо в провінції Альмерія на півдні Іспанії. Жінок вербували в Інтернеті за допомогою фальшивих пропозицій про роботу, обіцяючи працевлаштування в Іспанії в якості хостес або аніматорів. Злочинна мережа використовувала послуги онлайн-агентств, що спеціалізувалися на забезпеченні жінок для клубів Іспанії для цілей проституції. Після прибуття до Іспанії українки отримували інструкції щодо того, як подати заявки на тимчасовий захист. Після цього їх сексуально експлуатували у борделі в Ель-Ехідо. Жертв розміщували у трьох локаціях, якими керувала та сама особа, що керувала борделем.

Цей випадок привернув увагу іспанської влади після звернення до Служби жертв торгівлі людьми Національної поліції. У травні 2024 року було заарештовано п'ятьох підозрюваних (одного іспанця, двох українців і двох росіян), включно з ймовірним лідером угруповання, і виявлено чотирнадцять жертв. Поліція вилучила два автомобілі, готівку у розмірі 2 495 євро (2 670 доларів США), телефони та документи. Підозрюваним інкримінують злочини, пов'язані з проституцією, злочини проти прав іноземних громадян і прав працівників, членство у злочинній організації. Станом на червень 2024 року розслідування тривало.³⁰²

³⁰⁰ Інтерв'ю з ключовим інформантом UA-K-02.

³⁰¹ Лоренцо Тондо, *Ukraine prosecutors uncover sex trafficking ring preying on women fleeing country* (Переклад: Українська прокуратура розкрила групу сексуальної торгівлі жінками, які виїжджають через війну в Україні), *The Guardian*, (7 липня 2022 р.).

³⁰² Іспанія, Міністерство внутрішніх справ, *Desarticulada una organización criminal dedicada a la explotación sexual de mujeres del este de Europa* (Переклад: Ліквідовано злочинну організацію, що займалась сексуальною експлуатацією жінок зі східної Європи), пресреліз (21 червня 2024 р.); Європол, *5 arrests for sexual exploitation of Ukrainian refugees in Spain* (Переклад: 5 арештів за сексуальну експлуатацію біженок з України в Іспанії), пресреліз, (21 червня 2024 р.).

Ризики в контексті секс-бізнесу та проституції

Секс-бізнес є законним у трьох містах, охоплених дослідженням, хоча, за словами одного з ключових інформантів за практикою кантону для установ Берну він не дозволявся для осіб із статусом тимчасового захисту³⁰³. За даними Федерального статистичного відомства Німеччини, станом на кінець 2023 року 30 635 осіб були офіційно зареєстровані для зайняття проституцією по всій країні, у тому числі 1 760 осіб у Берліні.³⁰⁴

Фактори ризику для сексуальної експлуатації у сфері проституції видно з джерел, проаналізованих в рамках цього дослідження.³⁰⁵ Один з ключових інформантів з НУО в Берліні, опитаний у 2024 році, здійснив 11 візитів до борделів, де він зустрів загалом 150 жінок, 38 з яких були українками. Ці українки загалом не володіли німецькою мовою і не знали своїх прав. Більшість з них жили в борделях, а за деякими стежили охоронці через камери. Ключовий інформант згадав про два «салони еротичного масажу» (див. кейс 1 у розділі 7), які майже виключно наймають жінок з України: «Коли ми туди приходимо, майже завжди є жінка, яка там вперше. [...] Раптом це були майже всі українки або одна з Молдови, але також українського походження, і так далі».³⁰⁶

« Як тільки [українки] виходять з табору, вони можуть робити все, що захочуть. Якщо я бачу, як вони сідають до якоїсь машини, я починаю думати, що ще одна українка займається цим. [...] Вони самі себе призначають, я не бачу за цим жодної організації. »

Менеджер центру розміщення в Берні, опитаний у 2023 році³⁰⁷

Деякі ключові інформанти згадали про залучення українських жінок до секс-бізнесу та проституції, в тому числі онлайн, і платного сексу через термінову потребу в житлі та труднощі з пошуком роботи в інших секторах (див. кейси 1 і 2 у розділі 7).³⁰⁸ У доповіді UNHCR у Польщі про ризики насильства за ознакою статі, сексуальної експлуатації та насильства наголошено на дисбалансі влади між біженцями та надавачами житла в якості ключового ризику.³⁰⁹

³⁰³ Інтерв'ю з ключовим інформантом 2CH-K-07.

³⁰⁴ Німеччина, Федеральне статистичне відомство (Destatis), *Gültig angemeldete Prostituierte in Deutschland am 31.12.2023 nach Bundesländern* (Переклад: Легально зареєстровані проститутки в Німеччині станом на 31.12.2023, за федеральними землями), (12 липня 2024 р.):

www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Soziales/Prostituiertenschutz/Tabellen/prostitutionstaetigkeit2023.html.

³⁰⁵ Інтерв'ю з ключовими інформантами 2DE-K-5; 2DE-K-07; 2DE-K-08; 2DE-K-09; 2PL-K-01; 2PL-K-05; 1CH-K-03.

³⁰⁶ Інтерв'ю з ключовим інформантом 2DE-K-08.

³⁰⁷ Інтерв'ю з ключовим інформантом 1CH-K-03.

³⁰⁸ Інтерв'ю з ключовими інформантами 2PL-K-01; 2PL-K-05; 2DE-K-05; 2DE-K-07; 2DE-K-09; 1CH-K-03.

³⁰⁹ UNHCR, *Surviving as We Can* (Переклад: Вжити попри все), (жовтень 2023), *op. cit.*

5.5 Транскордонна торгівля дітьми

Хоча для цього дослідження не було опитано жодної дитини, ключові інформанти згадували про ознаки потенційно небезпечної праці дітей³¹⁰ і торгівлі дітьми. Наприклад, повідомляється, що група українських дітей працювала на фермах неподалік від центру розміщення в Польщі та на будівництві, піддаючись впливу екстремальних температур і небезпечного обладнання (див. кейс 4 у розділі 7).³¹¹

Інші ключові інформанти згадували про українських дівчат-підлітків, які виконували домашню роботу для приймаючих сімей або для членів власної родини в умовах примусу.³¹² Ще один ключовий інформант бачив, як українські діти віком приблизно 12-14 років жебракували зі скриньками для пожертвувань з українським прапором і документами, які вказували на організації, для яких вони нібито збирали гроші – але ці організації не були зареєстровані як благодійні.³¹³

У березні 2022 року Гаазька конференція з міжнародного приватного права (НССН) закликала заборонити міжнародне усиновлення дітей з України через переміщення, пов'язане з конфліктом.³¹⁴ Ключовий інформант з державного органу в Україні вважав, що транскордонна торгівля дітьми для цілей незаконного усиновлення та продажу зменшилася через ускладнення перетину повітряного, сухопутного та морського кордонів України.³¹⁵

Проте є ознаки транскордонної торгівлі дітьми для цілей незаконного усиновлення дітей з України. Один випадок, який був розслідуваний, стосувався колишнього директора дитячого будинку в Закарпатській області на заході України, який переконав бідну жінку в Житомирській області на північному заході України продати йому своє немовля приблизно за 5 000 доларів США.³¹⁶ Цю справу розслідували державна міграційна служба, прикордонна служба та служба безпеки України, і чоловік був затриманий Національною поліцією України у червні 2023 року, одразу після того, як він перетнув кордон зі Словаччиною разом з жінкою та її дитиною.³¹⁷ Чоловік використовував документи, які ідентифікували його як волонтера благодійної організації з авторизацією у системі «Шлях»³¹⁸ для виїзду з України. Він планував віддати гроші жінці після виїзду з України, а дитину мав намір продати в країні ЄС за 25 тисяч доларів. Було ініційовано кримінальне провадження за статтею 149 (торгівля людьми) Кримінального кодексу України.³¹⁹

³¹⁰ Небезпечна дитяча праця визначається у статті 3 Конвенції МОП № 182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці 1999 року як: «робота, яка за своїм характером або обставинами, за яких вона виконується може завдати шкоди здоров'ю, безпеці чи моралі дітей». Див.: Гальшка Грачик, *Towards the urgent elimination of hazardous child labour* (Переклад: До термінової ліквідації небезпечної дитячої праці) (МОП, 2018).

³¹¹ Інтерв'ю з ключовим інформантом 2PL-K-05.

³¹² Інтерв'ю з ключовими інформантами 1CH-K-10; 1CH-K-11.

³¹³ Інтерв'ю з ключовим інформантом 2PL-K-01.

³¹⁴ Інформаційна записка Постійного бюро НССН, *Children deprived of their family environment due to the armed conflict in Ukraine: Cross-border protection and intercountry adoption* (Переклад: Діти, позбавлені сімейного середовища внаслідок збройного конфлікту в Україні: транскордонний захист та міждержавне усиновлення) (16 березня 2022 р.). НССН є міжурядовою організацією, уповноваженою працювати над гармонізацією норм міжнародного приватного права в галузі міжнародного законодавства про захист сім'ї та дітей.

³¹⁵ Інтерв'ю з ключовим інформантом UA-K-04.

³¹⁶ Там само.

³¹⁷ Україна, МВС, НПУ, «Поліція Закарпаття затримала чоловіка, який намагався купити у матері 11-місячну дитину та продати її за 25 тисяч доларів в родину з Європи», (26 червня 2023 р.).

³¹⁸ Система «Шлях» дозволяє українським чоловікам виїжджати за кордон для перевезення гуманітарної допомоги чи вантажів для української армії. Див. розділ 4.2 про сплату за сприяння нелегальному перетину кордону українськими чоловіками.

³¹⁹ Україна, Міністерство внутрішніх справ, НПУ, (26 червня 2023 р.), *op. cit.*

У перші місяці війни Європейський парламент висловив занепокоєння щодо ризиків торгівлі жінками та дітьми для сурогатного материнства і незаконного усиновлення, закликаючи:

*«ЄС та його держави-учасниці повинні приділяти особливу увагу захисту сурогатних матерів під час вагітності, пологів і післяпологового періоду та поважати всі їхні права, а також права новонароджених», підкреслюючи «транскордонні наслідки такої практики, як це було для жінок та дітей, які постраждали від війни проти України».*³²⁰

Сурогатне материнство в Україні є законним і триває з лютого 2022 року. Як показник масштабу сурогатного материнства в країні наводиться цитата генерального директора однієї з найбільших компаній, що надають послуги сурогатного материнства в Україні, у статті ЗМІ за квітень 2023 року, в якій зазначається, що в їхніх клініках через сурогатне материнство з початку 2022 року щомісяця народжується близько 30 дітей, що дорівнює приблизно 360 дітям на рік.³²¹ У 2022 році українська влада повідомила Європол про кримінальну мережу, яка діяла в Україні та ЄС, сприяючи нелегальному усиновленню дітей громадянами ЄС через програми сурогатного материнства.³²²

За словами ключового інформанта в Україні, українські правоохоронці в середині 2023 року виявили організовану групу з 12 торговців людьми, які діяли в Києві та Харкові і схиляли жінок до вагітності з метою продажу дітей у країні, де сурогатне материнство заборонено. Жінок вербували в бідних містах, які нещодавно були звільнені українськими військами, їм платили близько 7 000 євро (7 640 доларів США) за дитину, погрожували та залякували їх. Їх піддавали штучному заплідненню від донора, або імплантували запліднений ембріон. Організована злочинна група отримувала 50 000-70 000 євро (55 000-76 000 доларів США) за дитину, до складу групи входили лікарі, інший медичний персонал, адміністратори та юрист. Українські правоохоронці запобігли вивезенню однієї дитини за кордон, підтвердили вивезення ще семи дітей і розслідують ще близько 40 інших справ.³²³

³²⁰ Європейський парламент, Резолюція Європейського парламенту про вплив війни проти України на жінок (2022/2633(RSP)), (5 травня 2022 р.).

³²¹ Аннетте Довідейт, Дмитро Драбик, Ілля Гріднефф, Емілі Шультгайс та Альфред Хакенсбергер, *Die Babyfabrik von Kiew* (Переклад: *Фабрика немовлят у Києві*), *Welt*, (6 квітня 2023 р.).

³²² Аналіз вмісту звітів моніторингової групи Європолу (EPMT) за березень – листопад 2022. Європол без секретності – базовий рівень захисту.

³²³ Інтерв'ю з ключовим інформантом UA-K-04.

6. Висновки та політичні наслідки

Масове переміщення українців та інших людей через кордони і в межах країни у відповідь на повномасштабне вторгнення в Україну в лютому 2022 року і війну, що триває, викликали безпрецедентні заходи реагування у сфері захисту біженців. Відповідь на кризу біженців у країнах ЄС та європейських країнах, що не входять до ЄС – збереження безвізового режиму для біженців з України та полегшення швидкого доступу до тимчасового захисту або аналогічних правових статусів резидентів – значною мірою запобігло незаконному ввезенню мігрантів. Це сталося в умовах, коли понад 6,7 млн людей з України шукали притулку за кордоном.

Законні поїздки завдяки безвізовому режиму та, як результат, низький рівень незаконного ввезення мігрантів у поєднанні з швидким доступом до прав, пов'язаних зі статусом тимчасового захисту, гарантують, що біженці з України залишатимуться стійкими до експлуатації і торгівлі людьми. Цільові інформаційні кампанії, посилення зусиль з виявлення жертв торгівлі людьми, співпраця з правоохоронними органами та інші політики протидії та дії проти торгівлі людьми, здійснювані державними та недержавними суб'єктами в Україні та в країнах транзиту і призначення могли ще більше посилити таку стійкість. Результати цього дослідження вказують на те, що ці відповіді сприяли запобіганню та зменшенню торгівлі людьми в контексті конфлікту в Україні.

Проте певні уразливі місця залишаються. Специфічне становище українських чоловіків, які підпадають під дію положень про воєнний стан та мобілізацію, що забороняють їх виїзд з країни, підвищує ймовірність залучення незаконних перевізників для полегшення своєї подорожі, якщо вони вирішать поїхати до країни притулку. Такі чоловіки можуть перетинати кордони України в неофіційних сухопутних пунктах пропуску, щоб уникнути перехоплення українською владою, і незаконно в'їжджати в іншу країну, як правило, через річки або гори. Інші використовують фальшиві або неправомірно отримані документи, щоб отримати звільнення від заборони на виїзд і перетинати офіційні пункти перетину кордону.

Обидві ситуації можуть передбачати взаємодію зі злочинними суб'єктами для сприяння нелегальному виїзду з України, але незаконне ввезення мігрантів відповідно до міжнародного права вчиняється лише в тому випадку, якщо третя сторона сприяє нелегальному в'їзду в іншу країну або надає фальшиві проїзні документи для нелегального в'їзду.

Це дослідження виявило обмежену, хоча й значну, кількість випадків сплати українськими чоловіками за сприяння нелегальному перетину кордону, із значними сумами грошей (близько 1 000–10 000 доларів США з особи). Це питання потребує спеціалізованої відповіді, щоб забезпечити розформування цієї кримінальної індустрії, а також правової, політичної та захисної відповіді, яка гарантувала б безпеку для чоловіків-біженців, які стикаються з цими небезпечними подорожами.

Україна має комплексну правову, політичну та інституційну основу для протидії торгівлі людьми. З лютого 2022 року уряд приділяє підвищену увагу цьому питанню, хоча війна, що триває, створює перешкоди і виклики. Кількість виявлених випадків внутрішньої торгівлі людьми для цілей примусової праці, примусової злочинної діяльності та експлуатації в умовах збройного конфлікту зросла, тоді як загальна кількість випадків торгівлі людьми, виявлених в Україні, зменшилася.

Багато виявлених і потенційних випадків торгівлі людьми зачіпають внутрішньо переміщених осіб (ВПО) і мешканців центрів розміщення для уразливих груп, таких як наркозалежні, бездомні та сироти. Деякі випадки торгівлі людьми стосуються організованих груп, які діють під виглядом благодійних організацій, що займаються гуманітарною допомогою. Діти з України є особливо уразливими до торгівлі для цілей примусової праці, домашнього рабства та незаконного усиновлення як в Україні, так і за кордоном. Сурогатне материнство продовжує мати місце в Україні, що створює уразливість до торгівлі для вагітних матерів, інших молодих жінок та немовлят.

В Україні слід підтримувати та розширювати гуманітарні заходи та заходи захисту, особливо для груп особливого ризику торгівлі людьми, в тому числі дітей, ВПО та мешканців центрів розміщення для уразливих груп. Потрібно підтримати та зміцнити спроможність українських організацій, що займаються протидією торгівлі людьми, щоб забезпечити можливість ефективного виявлення та перенаправлення випадків внутрішньої і транскордонної торгівлі людьми, включаючи форми торгівлі людьми, характерні для війни або посилені внаслідок війни. Українські зацікавлені сторони повинні отримати підтримку для захисту дітей від примусової праці, домашнього рабства та незаконного усиновлення, а також для виявлення та направлення потенційних випадків.

Нестабільна ситуація з працевлаштуванням у приймаючих країнах робить біженців з України уразливими до торгівлі людьми для цілей примусової праці. Біженці можуть працювати без контракту або за контрактом, який не захищає належним чином їхні трудові права. Вони можуть отримувати низьку заробітну плату або не отримувати її зовсім, або їхні права можуть бути порушені через субпідрядників або трудових посередників. Ознаки примусової праці зосереджені в певних секторах, таких як домашня робота, прибирання, сільське господарство та фабричне виробництво. Для вербування біженців для примусової праці можуть використовуватися Інтернет-інструменти, такі як соціальні мережі та месенджери.

Моніторинг та забезпечення трудових прав біженців з України в приймаючих країнах є надзвичайно важливим, щоб зменшити ризики торгівлі людьми для цілей примусової праці та виявити і направити потенційні випадки, з приділенням особливої уваги таким секторам, як домашня робота, прибирання, сільське господарство і фабричне виробництво.

Надання житла українським біженцям приватними господарями – часто безкоштовно – було приємним проявом солідарності в цілому, але відносини залежності між біженцями та їхніми господарями використовувалися деякими власниками житла для цілей трудової експлуатації та сексуального насильства. Системи надання житла біженцям приватними господарями слід регулювати та контролювати, щоб гарантувати, що власники житла не зловживатимуть ситуацією залежності біженців від своїх господарів для цілей примусової праці або сексуальної експлуатації.

Залучення українських жінок-біженців до проституції та секс-бізнесу в приймаючих країнах також є ознаками уразливості та сексуальної експлуатації. Це дослідження виявило кілька потенційних випадків торгівлі людьми для цілей сексуальної експлуатації у сфері проституції, що, ймовірно, недостатньо реєструється. Існують також ризики сексуальної експлуатації у сфері онлайн-проституції та секс-бізнесу, пов'язані з високим використанням Інтернету серед біженців та попитом з боку чоловіків у приймаючих країнах. Ситуація українців, які зазнали сексуальної експлуатації в приймаючих країнах – як офлайн, так і онлайн – має бути висвітлена належним чином, щоб забезпечити пом'якшення ризиків торгівлі людьми та негайне виявлення і направлення потенційних випадків сексуальної експлуатації.

Незважаючи на те, що загальні показники випадків незаконного ввезення мігрантів і торгівлі людьми в контексті переміщення через війну в Україні залишаються відносно низькими на момент написання цього звіту, існує багато причин для ненадання інформації, недостатнього повідомлення або затримки звітування про випадки торгівлі людьми. Дані та інформація, які стануть доступними після публікації цього дослідження, можуть змінити картину. Це підкреслює нагальність продовження моніторингу незаконного ввезення і торгівлі людьми, що стосуються біженців з України, а також торгівлі внутрішньо переміщеними особами та іншими особами в Україні, щоб забезпечити, що війна не призведе до додаткових жертв, і що буде вжито заходів запобігання незаконному ввезенню і торгівлі людьми як потенційним формам військової наживи.

Продовження правової та політичної основи безвізового режиму та швидкого доступу до тимчасового захисту – нещодавно продовженого в ЄС на момент написання цього звіту до березня 2026 року – разом з комплексними заходами з протидії торгівлі людьми, сподіваємося, допоможе пом'якшити ризики торгівлі людьми та незаконного ввезення мігрантів, хоча уразливим групам слід приділяти більше уваги. Ці заходи також демонструють значний потенціал для адаптації та застосування до інших переміщень біженців та міграційних рухів у Європі та інших країнах.

7. Тематичні дослідження

Кейс 1 – Досвід української жінки, яка стала жертвою сексуальної експлуатації в масажному салоні в Берліні, Німеччина

Олена* – молода киянка, яка за кілька років до 2022 року переїхала до Варшави, вивчила польську мову, знайшла роботу і була прийнята на університетську програму:

«23 лютого 2022 року я розмовляла з мамою. Вони подзвонили мені рано вранці, вони думали, що щось почалося».

Після лютого 2022 року у Варшаві стало складніше орендувати житло, і Олена не могла працювати повний робочий день, оскільки мала студентську візу. Вона кинула університет і жила в орендованих квартирах, чекаючи на обробку її заяви на дозвіл на роботу та статус постійного проживання. Заяви неодноразово відхиляли. Вона вирішила переїхати до Берліна та подати заяву на тимчасовий захист там: *«Мені потрібно було мати права в іншій країні. Я не можу бути нелегалом в іншій країні. Якби мені не допомогли в Німеччині, я б подала документи на візу в Канаду».*

Олена поїхала рейсовим автобусом до Берліна і подала заяву на тимчасовий захист. Щоб залишитися в Берліні і не переїжджати кудись в іншу частину Німеччини, їй потрібно було орендувати житло в місті та отримати офіційну реєстрацію своєї адреси (*«Meldebestätigung»*). Це виявилось складно, і у неї закінчувалися заощадження:

«Тоді в [соцмережах] я побачила фотографії жінки, яку я трохи знала. Вона була в Берліні. Я написала цій жінці смс і спитала, чи може вона допомогти мені, чи знімає вона квартиру, та чи може вона мене прийняти. Я пояснила ситуацію, і вона сказала мені, що може допомогти мені з довідкою про місце проживання від орендодавця [«Wohnungsgeberbestätigung»].

«[...] Ця жінка дала мені адресу в Берліні та сказала, що вони можуть мені допомогти. [...] Там я познайомила з власником закладу еротичного масажу. [...] Вона сказала, що мені потрібно там працювати. Я сказала, що буду там працювати, щоб розібратись з документами. [Я подумала:] це не справжня проституція, і якщо хтось спробує мене примусити, я захищу себе.

«Мені довелося платити [106 доларів США] на місяць за довідку про проживання за іншою адресою в Берліні, [319 доларів США] на місяць, щоб жити й працювати там, і [213 доларів США] депозиту на випадок, якщо я розіб'ю дзеркало чи щось подібне. [...] У цьому масажному салоні були жінки та дівчата з наркотичною залежністю. Я лише один з прикладів. Я провела свою першу ніч там, я плакала і боялася. [...] Я не хотіла займатися нелегальною діяльністю. Я знала, що мені потрібно мати права. Я просто хотіла зробити це правильно, крок за кроком. Я чекала імміграційної служби, але волонтери в Тегелі [приймальний центр] помилилися в моїй електронній адресі, тому я не отримала електронного листа з підтвердженням зустрічі».

«Залишатися в тому місці було психологічно дуже важко, у тебе немає права на нормальне життя. Я працювала кожен день. Я обслуговувала 5-7 клієнтів на день. Офіційні години роботи були з 10 ранку до 22 вечора. Але навіть вночі мене будили, якщо були клієнти, о 1-3 ночі. А вранці, якщо вночі був клієнт і ти не надав йому послуги, треба було заплатити гроші - [€128].»

«Ми заробляли приблизно [€3 195] на місяць. Але з нашої зарплати завжди вираховували гроші. З [€319], які ми заробляли щодня, бос легко забирав [€213]. На одній дівчині [молодій жінці] бос заробляв близько [€10 652] на місяць. Бос має багато квартир у Берліні та кілька автомобілів».

«[...] Справа не в тому, що вони змушували жінок працювати на них, вони самі погоджувались. Багато дівчат [молодих жінок] мали залежність, інші потребували грошей. [...] Вони хочуть, щоб ви купували дорогі речі, тому вам потрібні гроші. Вони не хочуть бачити, що ви економите гроші. Це не місце для розмов про ваші права. Це може бути дійсно небезпечно; вони можуть підсипати вам наркотики в напої або розсердитися».

«[...] Я поїхала на п'ять днів у подорож. Після цієї поїздки бос був дуже злий, що я не працюю 24/7. Вона сказала, що мені заборонено залишати це місце без її дозволу. Після цього вони забрали мій паспорт, гроші та ноутбук. Вони сказали, що кімната, де я спала і працювала, небезпечна, вони помістили всі документи в сейф і не дозволили мені отримати доступ до сейфа. Я не знала комбінації цифр. Через два дні, коли я попросила повернути документи, мені сказали, що паспорт мені не потрібен. [...] Що я не можу залишити це місце».

«Коли бос пішла, я попросила прибиральницю, будь ласка, віддайте мені мій паспорт, мої речі, я покину це місце прямо зараз. У нас були хороші стосунки. Я взяла свої речі і пішла звідти. Бос кілька разів намагалася зв'язатися зі мною, але я заблокувала всі телефонні номери».

За сприяння НУО Олену записали на інтеграційні та професійні курси: «У мене є гроші від центру зайнятості, мій банківський рахунок, можливо, адреса реєстрації і місце для життя. Я зрозуміла, що я з хорошими людьми. Я планую дистанційно закінчити університетську програму, яку я почала у Польщі. Я просто хочу жити нормальним життям зі своїми правами».

Інтерв'ю з біженцями 2DE-M-01, Берлін, травень 2024

*Ім'я змінене для захисту анонімності.

Кейс 2 – Досвід української жінки, яка стала жертвою сексуальної експлуатації з боку господаря житла в Берліні, Німеччина

Олександра* виїхала до Німеччини в перші місяці повномасштабного вторгнення. Вона має вищу освіту та володіє англійською мовою, але не говорить німецькою. Вона прибула на головний залізничний вокзал Берліна з тисячами інших жінок і дітей. До неї підійшов чоловік, Карл*, який говорив англійською та сказав, що вона може стояти там днями, оскільки не існує системи онлайн-реєстрації. Він запропонував їй місце для ночівлі та сказав, що знайде для неї роботу та допоможе з документами на проживання.

Олександра залишила свою маленьку дитину в Україні з мамою, яка захворіла. Карл не допоміг Олександрі оформити тимчасовий захист чи соціальну допомогу в центрі зайнятості. Як тільки вона переїхала до нього, він почав на неї тиснути, запитуючи, як довго вона збирається жити в нього безкоштовно. Зрештою, під тиском вона заплатила йому сексуальними послугами за те, що він дозволив їй залишитися.

Потім Карл почав використовувати її для проституції. Він вимагав: *«Тепер ти повинна платити за оренду, тепер ти повинна платити за покупки, прибиральниця тільки що прийшла»*. Вона почала займатися проституцією, оскільки вважала, що іншої альтернативи немає. Він часто фізично насилував її. Їй не було де жити, і Карл продовжував забирати в неї гроші.

У якийсь момент Олександра сказала Карлу, що збирається взяти зароблені гроші, щоб повернутися в Україну за сином. Карл вигнав її, і вона опинилася без даху над головою. Вона продовжувала займатися проституцією. Під час поліцейської перевірки її заарештували, оскільки вона не мала офіційного посвідчення про реєстрацію для роботи проституцією в Німеччині. Поліцейські вилучили у неї готівку, забрали паспорт та записали її дані у відділку, після чого направили її до притулку для жінок. НУО та притулок для жінок організували їй фінансову допомогу. Зрештою, Олександра вирішила не висувати звинувачень проти Карла.

Випадок, описаний ключовим інформантом, який підтримував жертву, 2DE-K-09, Берлін, квітень 2024

*Імена змінено для захисту анонімності.

Кейс 3 – Досвід української жінки з примусової праці у Варшаві

Галина* – українка родом зі сходу України, яка жила в Києві багато років, коли розпочалося повномасштабне вторгнення. Вона фінансово підтримує своїх дітей, які мають проблеми зі здоров'ям, та онуків. Після трьох місяців проживання у наданому державою житлі у Варшаві, знайомий запропонував Галині кімнату в тому самому будинку, де жив він.

У соцмережах Галина побачила агентство з працевлаштування, яке знайшло їй роботу клінінгових послуг у приватній медичній клініці. Вона працює за цивільно-правовим договором з агентством зайнятості. Вона заробляє приблизно 7,20 доларів США брутто – 4,20 доларів нетто – за годину. У контракті Галини передбачено, що вона має працювати максимум 250 годин на місяць. Однак Галина працює додаткові години, загалом близько 350. Менеджер агентства з працевлаштування змусив її підписати додаткові документи, в яких зазначалося, що вона також працює як волонтер, і погрожував звільненням, якщо вона не підпише договір. Їй виплачують гроші за додаткові години готівкою.

Вона працює по 15-16 годин на день, щоб заробити мінімальну заробітну плату. Вона приходить о 5:30 ранку і прибирає та дезінфікує всю клініку. Після кожної операції вона швидко біжить прибрати та підготувати все для наступної процедури. Вона часто не встигає змінити рукавички для прибирання між операціями, і хімікати проникають через рукавички і пошкоджують її руки.

Багато українських жінок, які працюють у цьому агентстві з працевлаштування, стикаються з такими самими умовами праці, як і Галина. Вони зазнають погроз і словесного знущання від тієї самої особи в агентстві з працевлаштування, яка каже їм: *«Ви повинні бути вдячні за те, що маєте, ви в Польщі, а не в Україні»*. Тих, хто скаржився на порушення своїх прав, негайно звільняли. Вони вдячні за те, що їх працевлаштували, тому погоджуються з тим, що агентство з працевлаштування, ймовірно, обманює їх щодо заробітної плати.

Галина впевнена, що за відпрацьовані 350 годин на місяць їй не платять у повному обсязі. Вона не відчуває, що може вимагати належну їй оплату за свою працю, тому що її можуть звільнити. Усі українські працівники отримують однакову заробітну плату брутто за годину, але чиста заробітна плата відрізняється від людини до людини. Галина вірить, що представники агентства з працевлаштування ділять між собою частину заробітної плати, яку вони утримують з працівників.

Галина хоче звернутися до адвоката, але не може собі дозволити оплатити його послуги.³²⁴ Вона не знає своїх прав і не знає, куди звернутися, оскільки вона не має часу на пошук допомоги з огляду на довгі робочі години і обов'язки по догляду за сім'єю.

Інтерв'ю з біженцями, 2PL-M-02, Варшава, лютий 2024

*Ім'я змінено для захисту анонімності.

³²⁴ Згідно з інформацією, наданою UNODC Постійним представництвом Польщі при Управлінні ООН і міжнародних організаціях у Відні 31 жовтня 2024 року, існують варіанти доступу до безкоштовної правової допомоги в Польщі, також для іноземних громадян, яку пропонують різні неурядові організації.

Кейс 4 – Досвід української сім'ї з примусової праці на фермі в Швейцарії

Хельга*, вдова та власниця швейцарської ферми, приймала Юлію*, українку та трое її дітей віком до 16 років. Хельга провела екскурсію по фермі, показала Юлії та її дітям, як доїти корову та виконувати інші роботи. Після цього Хельга поїхала у відпустку, залишивши Юлію та її дітей доглядати за фермою, сказавши, що вони вже знають, як доїти корів і вести господарство, тож можуть впоратися з усім самостійно.

Юлія з дітьми ціле літо працювали на фермі, але не отримали за це жодної оплати. Хельга повідомила Юлії, що оскільки її сім'я отримує соціальну допомогу, заробітну плату вони не отримають. Робочий день зазвичай починався о 5 ранку і тривав до вечора, іноді до 21 години. Деякі наймані працівники приїжджали влітку працювати на фермі, але здебільшого Юлія з дітьми були самі.

Юлія боялася, що її притягнуть до відповідальності, якщо ферма зазнає якихось збитків або якщо вони не впораються з доглядом за господарством, тому вона відчувала, що зобов'язана працювати все літо. Зрештою Юлії вдалося знайти спосіб переїхати з ферми. Вона боялася відкрито розповідати про свій досвід. Приймаючі сім'ї дають рекомендації щодо українських сімей, і ці рекомендації потім додаються до досьє кожної родини. Юлія не хотіла отримати погану рекомендацію.

Випадок, описаний ключовим інформантом, який підтримував жертву, 2CH-K-03, Берн, січень 2024

*Імена змінено для захисту анонімності

Кейс 5 – Торгівля ВПО для цілей примусової праці в Україні

Голова НУО, яка керує центром розміщення для ВПО у Львівській області на заході України, направив подружжя українських ВПО Вікторію* та Юрія* працювати на власну ферму. Вікторія нібито була змушена доїти кіз у суворих умовах, без належного захисного одягу, що призвело до важкого захворювання шкіри. Незважаючи на погіршення стану здоров'я, вона не отримувала жодної медичної допомоги чи ліків. Згодом Юрій теж почав працювати на фермі, а дітей віддали в інтернат через відсутність місцевих шкіл.

Через щільний робочий графік Вікторія та Юрій жили на фермі в занедбаному приміщенні без душу, туалету та нормальної кухні. Їхні речі псувалися від вологи та гризунів. Окрім догляду за козами, вони доглядали за іншими тваринами на фермі, охороняли господарські приміщення, рибні ставки від рибалок, які не мали дозволу. Повідомляється, що Вікторія та Юрій працювали зранку до вечора, часто без свят і вихідних, дванадцять місяців поспіль; їм, як стверджується, не платили за роботу, вони отримували залишки їжі з кухні готелю або брали яйця та козяче молоко з ферми, щоб прогодувати себе.

Це нібито обґрунтовували оплатою кімнати, яку вони нібито зарезервували за дітьми Вікторії та Юрія під час шкільних канікул, хоча діти постійно проживали в інтернаті. Ситуація загострилася, коли подружжя почало вимагати виплати заборгованої зарплати та повернення банківської картки Вікторії, що призвело до гострого конфлікту, який врешті-решт привернув увагу поліції у серпні 2023 року, після чого у листопаді 2023 року розпочався судовий процес. Станом на червень 2024 року кримінальне провадження триває у Львівському суді.

Судові матеріали; додаткова інформація надана ключовим інформантом UA-K-02 у березні 2024 року³²⁵

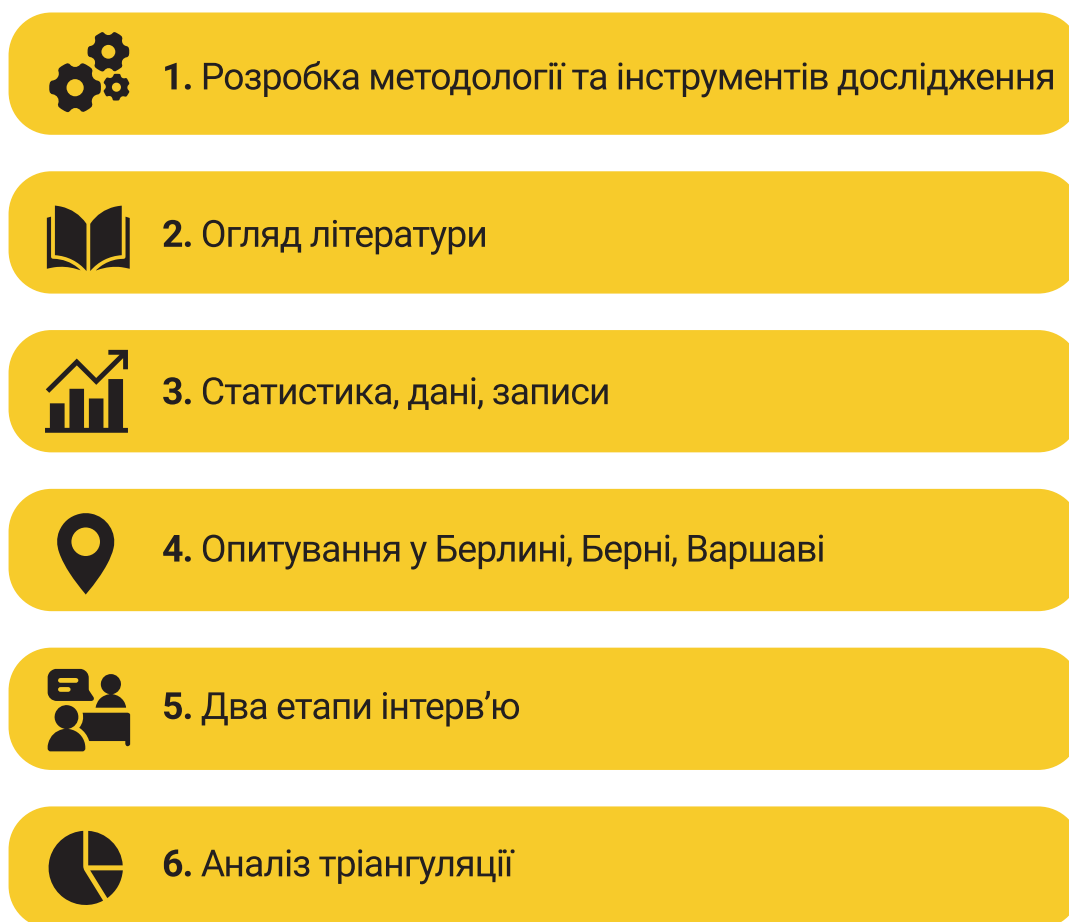
*Імена змінено для захисту анонімності.

³²⁵ Опис ґрунтується на інтерв'ю з ключовим інформантом UA-K-02 та матеріалах судових протоколів у кримінальній справі № 1202314000001007 від 1 вересня 2023 року. Див. оригінал обвинувального акту: Україна, Галицький районний суд м. Львова, справа № 461/9758/23, 20 листопада 2023 року: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115023810>. Деталі справи, описаної в інтерв'ю, збігаються з деталями судового провадження.

8. Методичний додаток

У цьому дослідженні UNODC застосовувався поетапний змішаний підхід для аналізу еволюції торгівлі людьми та незаконного ввезення мігрантів з початку повномасштабного вторгнення в Україну в лютому 2022 року. Польові дослідження проводилося в трьох містах – Берліні, Варшаві і Берні. Підхід поєднував збір та аналіз відповідних статистичних даних, даних, офіційних записів і літератури з опитуванням і двома етапами поглиблених інтерв'ю з ключовими інформантами та біженцями, кульмінацією яких стала триангуляція та аналіз даних і інформації, отриманих різними методами.

Рисунок 13: Методологія дослідження

1. Загальна **методологія дослідження** та підхід, а також окремі дослідницькі інструменти: стратегія вибірки, рекомендації щодо проведення глибоких інтерв'ю, рекомендації щодо фокус-груп, кодекс поведінки (етика дослідження) та протоколи перенаправлення у випадках проблем із захистом, були спільно розроблені UNODC та партнером-виконавцем Центру змішаної міграції (ММС). Методологія та інструменти застосовують стандарти якості досліджень UNODC, а також етичним принципам та діям, спрямованим на проведення досліджень з уразливими групами.

2. UNODC провело комплексний **огляд** літератури, що стосується тематики дослідження. У період з березня 2022 року по вересень 2024 року багато організацій, установ і дослідників опублікували відповідні матеріали, які містять інформацію та контекстуалізують аналіз доступної статистики і даних польових досліджень.

3. **Дані та інформація** про українців, які були ідентифіковані як жертви торгівлі людьми з 2022 року, були зібрані в рамках регулярного глобального збору даних UNODC про торгівлю людьми. Адміністративні дані про торгівлю людьми та нелегальне ввезення також були отримані з регіональних та національних статистичних звітів та публічних баз даних. UNODC також збрало дані про торгівлю людьми в Україні та про національні заходи протидії торгівлі людьми у співпраці зі спеціалізованим відділом з розслідування та кримінального переслідування у справах про торгівлю людьми при Офісі Генерального прокурора України, створеному у 2022 році.

Таблиця 1: Огляд польових досліджень

	Берн / Швейцарія	Берлін / Німеччина	Варшава / Польща	Регіональний	Україна	Всього
Українські біженці, опитані у 2023 році	584	332	507	-	-	1414
Громадяни інших країн, опитані у 2023 році	9	78	102	-	-	188
Усього респондентів	593	400	609	-	-	1602
Ключові інформанти у 2023 році	16	14	13	4	-	47
Ключові інформанти у 2024 році	9	11	7	4	5	36
Біженці, опитані у 2024 році	3	1	2	-	-	6
Усього осіб, з якими було проведено інтерв'ю	28	26	22	8	5	89

4. У рамках **опитування**, проведеного для цього дослідження, партнер-виконавець ММС використовував підхід нерандомізованої цілеспрямованої вибірки для збору кількісних даних, моніторингу статі та віку. Вибірка була непараметричною та спрямованою на досягнення різноманітності. Респондентів ідентифікували переважно через соціальні мережі та доступ до цільових і різноманітних місць проживання, таких як гуртожитки, притулки та приватні помешкання.

Опитування проводилося особисто у період з 31 січня по 26 квітня 2023 року у Берліні, Німеччина (400 осіб), Варшаві, Польща (609 осіб) та Берні, Швейцарія (593 особи) серед людей, які виїхали з України після січня 2022 року. З 1 602 респондентів опитування 1 414 (88%) є громадянами України з різних областей України: Київ (місто) (23%) та Київська область (9%); Харків (9%); Дніпропетровськ (7%); Одеса (5%); Запоріжжя (5%); Львів (5%); та Вінниця (4%). 96% опитаних громадян України вважають себе українцями, 6% – іншими національностями та 1% – росіянами (можливо декілька відповідей).

183 респонденти опитування з інших країн, що не входять до ЄС – дев'ять у Берні, 99 у Варшаві та 75 у Берліні. Вони проживали в Україні до 2022 року і складаються із 103 білорусів (переважно опитуваних у Варшаві), 17 молдован, 13 азербайджанців, 11 вірмен і 7 росіян. Менше ніж 5 респондентів походять з таких країн: Марокко, Грузія, Сирійська Арабська Республіка, Індії, Ісламська Республіка Іран, Туреччина, Ізраїль, Таджикистан, Туркменістан, Нігерія, Ірак і Киргизстан. Ще 6 респондентів, опитаних у Берліні та Варшаві, є громадянами ЄС, які проживали в Україні в лютому 2022 року. Вони з Румунії, Угорщини, Латвії та Чехії.

Серед респондентів опитування – 1 209 жінок (75%), 391 чоловік (24%) та 2 інших/не вказали/відмовилися (1%). Половина респондентів віком 25-44 роки, 23% - 45-64 (23%), 19% - 18-24 і 7% - старші за 65 років. Одружені 37% респондентів, неодружені 48% чоловіків і 36% жінок. 11% (170 з 1 602) живуть окремо або розлучені, 7% (106 з 1 602) овдовіли і 7% (106 з 1 602) перебувають у сімейному партнерстві. Більшість респондентів, які відповіли на запитання, вважають себе гетеросексуалами (1 412 з 1 460 або 97%), а три відсотки (42) вважають себе ЛГБТІК+.³²⁶ Трохи більше половини (53%) почали свою подорож протягом перших двох місяців повномасштабного вторгнення .

Переважає більшість респондентів закінчили середню школу (96%) і більшість мають університетську освіту (60%), а наступна за величиною група завершила професійну освіту (23%). Вищий відсоток опитаних жінок мають університетську освіту порівняно з чоловіками (62% проти 53%). Близько третини (30%) респондентів подорожували з України до країни опитування разом зі своїми дітьми; ще третина (30%) подорожували самотійно; 24% з членами родини; 21% зі своїм партнером; і 11% з друзями (можливі кілька відповідей). Дещо більший відсоток чоловіків подорожували самотійно (34%) або з партнерами (35%). З дітьми подорожувало більше жінок (34%), ніж чоловіків. Жінки також становили більшість серед людей, які подорожували з чужими дітьми (85%, або 29 з 34).

5. Проведено 64 інтерв'ю з ключовими інформантами, які охопили 78 осіб у трьох містах дослідження, в Україні та на регіональному рівні (дистанційно), які були визначені на основі їхніх відповідних знань та досвіду. Інтерв'ю проводились у два етапи: з грудня 2022 року по травень 2023 року та з січня по червень 2024 року. Серед ключових інформантів – представники національних та місцевих органів влади, місцевих, українських діаспорних та міжнародних НУО, агентств ООН, лідери громад, дослідники та журналісти. П'ять ключових інформантів, визначених як такі, що мають значний досвід, були опитані двічі, по одному разу на кожному етапі, що дозволило глибше дослідити ключові теми та їхню динаміку з часом.

³²⁶ ЛГБТІК+ відноситься до людей, які ідентифікують себе як лесбійки, геї, бісексуали, трансгендери, інтерсексуали, квіри або інші меншості із сексуальною орієнтацією або гендерною ідентичністю. Див.: www.un.org/en/lgbtiq-people.

Рисунок 14: Інтерв'ю з ключовими інформантами

Код інтерв'ю	Країна проведення інтерв'ю	Тип ключового інформанта	Дата інтерв'ю
1.	1CH-K-01	Швейцарія	Місцева влада
2.	1CH-K-03		Центр розміщення
3.	1CH-K-04		Громадянське суспільство
4.	1CH-K-05		Громадянське суспільство
5.	1CH-K-06		НУО
6.	1CH-K-07		Центр розміщення
7.	1CH-K-08		НУО
8.	1CH-K-09		НУО
9.	1CH-K-10		Психолог
10.	1CH-K-11		НУО
11.	1CH-K-12		Федеральний орган влади
12.	2CH-K-01		НУО
13.	2CH-K-02		Український соціальний працівник
14.	2CH-K-03		НУО
15.	2CH-K-04		Український соціальний працівник
16.	2CH-K-05		НУО, повторне інтерв'ю
17.	2CH-K-06		НУО
18.	2CH-K-07		НУО
19.	2CH-K-08		Українська громада
20.	1PL-K-01	Польща	Експерт/аналітик
21.	1PL-K02		Науковці
22.	1PL-K-03		Журналісти
23.	1PL-K-04		Дослідницький центр
24.	1PL-K-05		НУО
25.	1PL-K-06		НУО
26.	1PL-K-07		Міжнародна організація
27.	1PL-K-08		Незалежна зацікавлена сторона
28.	1PL-K-09		Громадянське суспільство
29.	2PL-K-01		НУО
30.	2PL-K-02		НУО, повторне інтерв'ю
31.	2PL-K-03		НУО
32.	2PL-K-04		НУО
33.	2PL-K-05		Міжнародна НУО
34.	2PL-K-06	Науковці, повторне інтерв'ю	
35.	1DE-K-01	Німеччина	НУО
36.	1DE-K-02		НУО
37.	1DE-K-03		НУО
38.	1DE-K-04		НУО
39.	1DE-K-05		Дослідник
40.	1DE-K-06		НУО
41.	1DE-K-07		Місцева влада
42.	1DE-K-08		Федеральний орган влади
43.	1DE-K-09		НУО
44.	1DE-K-10		Українська громада
45.	1DE-K-11		НУО

Код інтерв'ю	Країна проведення інтерв'ю	Тип ключового інформанта	Дата інтерв'ю	
46.	2DE-K-01	НУО, повторне інтерв'ю	06.03.2024	
47.	2DE-K-02	НУО	12.03.2024	
48.	2DE-K-03	Дослідницький центр	12.03.2024	
49.	2DE-K-04	НУО	13.03.2024	
50.	2DE-K-05	НУО, повторне інтерв'ю	13.03.2024	
51.	2DE-K-06	НУО	13.03.2024	
52.	2DE-K-07	НУО	14.03.2024	
53.	2DE-K-08	НУО	20.03.2024	
54.	2DE-K-09	НУО	05.04.2024	
55.	2DE-K-10	НУО	09.04.2024	
56.	UA-K-01	Україна	НУО	17.03.2024
57.	UA-K-02	НУО	27.03.2024	
58.	UA-K-03	Юрист/правозахисник	06.06.2024	
59.	UA-K-04	Національний орган	20.05.2024	
60.	UA-K-05	Міжнародний проєкт розвитку	20.06.2024	
61.	IN-K-01	Регіональний	Журналісти	03.05.2023
62.	IN-K-02	Міжнародна організація		16.05.2023
63.	NL-K-01	Нідерланди	Національні органи влади	13.06.2024
64.	NL-K-02	НУО		14.06.2024

У період з грудня 2022 року до червня 2023 року загалом 47 ключових інформантів взяли участь у 34 інтерв'ю в рамках цього дослідження. Ключові інформанти знаходяться в Берні (16), Берліні (14), Варшаві (13) та регіонах. У період з лютого по червень 2024 року 36 ключових інформантів взяли участь у 30 інтерв'ю (п'ять з яких були повторними інтерв'ю з тією самою особою, опитаною на етапі 1), проведених у Берліні (10), Берні (7), Варшаві (6), Україні (Львів та онлайн) (5) та Гаазі, Нідерланди (2). Серед ключових інформантів – 60 жінок і 18 чоловіків.

Шість **глибинних інтерв'ю** з п'ятьма українськими жінками та одним українським чоловіком у досліджуваних містах, які пережили ситуації, що є ознаками потенційної торгівлі людьми (див. тематичні дослідження у розділі 7).

Незважаючи на всі зусилля для забезпечення максимальної повноти, репрезентативності та об'єктивності дослідження, слід зазначити кілька обмежень. Респонденти для опитування були відібрані нерепрезентативно, методом зручної вибірки, що обмежує можливість узагальнення отриманого аналізу на всю популяцію біженців. Через етичні та практичні міркування діти (у віці до 18 років) не брали участі в інтерв'ю чи опитуваннях. Це означає, що інформація та аналіз щодо дітей у цьому дослідженні отримані опосередковано – через опитування та інтерв'ю з дорослими, а також з даних та літератури.

Хоча близько двох третин дорослих біженців з України в Європі становлять жінки, близько трьох чвертей респондентів опитування були жінками, що означає, що жінок у вибірці трохи більше. Крім українців, дослідження також охоплює досвід інших громадян, які втекли через війну в Україні з лютого 2022 року. У Берліні вдалося досягти різноманітності в цій вибірці, у Варшаві ця група складалася переважно з білорусів, а в Берні така різноманітність не була досягнута. Також було докдлено зусиль, щоб включити досвід українських

ромів, які були переміщені, безпосередньо через опитування та опосередковано через інтерв'ю з ключовими інформантами, але ці результати не можуть вважатися репрезентативними через невелику кількість респондентів.

Методологія дослідження спочатку передбачала більшу кількість інтерв'ю з особами, які безпосередньо зазнали торгівлі людьми та/або незаконного ввезення мігрантів, але в досягненні цієї мети виникли значні труднощі. Це пов'язано з поєднанням труднощів у встановленні контактів з уразливою та мобільною групою населення і тим фактом, що в досліджуваних країнах відносно небагато людей стикалися з торгівлею людьми чи незаконним ввезенням.

Нарешті, дані адміністративної та кримінальної юстиції щодо торгівлі людьми, включені та проаналізовані в дослідженні, в основному датуються 2022 роком. На момент написання цього звіту дані за 2023 та 2024 роки загалом ще не були доступні. Більше того, частина даних, представлених за 2022 рік, стосуються випадків торгівлі людьми, ідентифікованих до цього року, і тому вони не відображають досвід людей, які виїхали у зв'язку з повномасштабним вторгненням. Це означає, що дані за 2023-2024 роки, коли вони стануть доступними, можуть показати іншу кількість випадків торгівлі людьми, ніж відображено в цьому аналізі на основі джерел, доступних наприкінці 2024 року.

З точки зору обсягу цього дослідження, воно охоплює торгівлю людьми та незаконне ввезення мігрантів за межами України, а також торгівлю людьми всередині України на територіях, підконтрольних уряду України.

9. Додаток: Інформація, надана UNODC урядом України щодо дій, вжитих для протидії торгівлі людьми

– станом на 5 грудня 2024 року –

Згідно з Національною поліцією України (НПУ), Департамент міграційної поліції бере участь у роботі Європейської міждисциплінарної платформи проти кримінальних загроз (ЕМРАСТ)³²⁷ з 2022 року, яка є ключовим інструментом ЄС у боротьбі з організованою злочинністю. Внаслідок повномасштабного воєнного вторгнення Російської Федерації в Україну, реалізація Операційних планів ЕМРАСТ по боротьбі з торгівлею людьми, нелегальною міграцією та сексуальною експлуатацією дітей стала пріоритетним напрямом у боротьбі з цими видами злочинів, захисті громадян України від потрапляння у ситуації торгівлі людьми та налагодженні міжінституціональної та міжнародної взаємодії у цих напрямках.

За ініціативою представників НПУ, у 2023 році до пункту 8.5 Операційного плану по боротьбі з торгівлею людьми ЕМРАСТ на 2024-2025³²⁸ роки включено збір інформації щодо депортації українських дітей до Російської Федерації. У 2023 році НПУ взято участь у виконанні 20 із 24 пунктів Операційного плану, зокрема щодо протидії торгівлі людьми у країнах Східного партнерства³²⁹, з акцентуванням уваги на українських громадянах, які переїхали до інших європейських країн через повномасштабне вторгнення в Україну, а також пунктів Операційного плану, що передбачають проведення Днів спільних дій (Joint Action Days): «Global Chain», «Labour exploitation in agricultural sector» та «Labour exploitation». У 2024 році

Україна продовжила забезпечувати свою участь у реалізації Операційного плану. Упродовж 2023-2024 років представники НПУ продовжували брати участь у щомісячних зустрічах робочої групи UATF, створеної у 2022 році під егідою Європолу для протидії торгівлі українцями, які евакуювалися до інших європейських країн у зв'язку з повномасштабним вторгненням.

Уряд України також запровадив заходи для надання адміністративних послуг та видачі паспортів громадянам України за кордоном, зокрема пілотний проєкт (Постанова Кабінету Міністрів України № 648 від 4 червня 2024 року, яка набула чинності 30 червня 2024 року та діяла до набуття чинності Законом України № 3709-IX від 9 травня 2024 року «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання окремих адміністративних послуг громадянам України, у тому числі за кордоном»³³⁰). Державна міграційна служба України розробила проєкт Постанови Кабінету Міністрів України для впровадження цього закону («Деякі питання оформлення (у тому числі замість втраченого або викраденого) та обміну паспорта громадянина України і паспорта громадянина України для виїзду за кордон, у тому числі тих, хто проживає за кордоном»). Оформлення та видача паспорта громадянина України здійснюється відповідно до Порядку оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, визнання недійсним та знищення паспорта громадянина України (Постанова Кабінету Міністрів України № 302 від 25 березня 2015 року).

³²⁷ Див. Європейська Комісія, *EMPACT Fighting Crime Together* (Переклад: *ЕМРАСТ: Боремося із злочинністю разом*), (25 червня 2024 р.): https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/law-enforcement-cooperation/empact-fighting-crime-together_en.

³²⁸ Рада ЄС, *Operational Action Plan 2024-2025: Trafficking in Human Beings* (Переклад: *Операційний план дій на 2024-2025 роки: торгівля людьми*), (23 листопада 2023 р.): <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14544-2023-REV-1/en/pdf>.

³²⁹ Шість держав-учасниць Східного партнерства ЄС: Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Грузія, Республіка Молдова та Україна: www.eeas.europa.eu/eeas/eastern-partnership_en.

³³⁰ Закон доступний українською мовою за посиланням: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43720>.